

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LXIII
2012

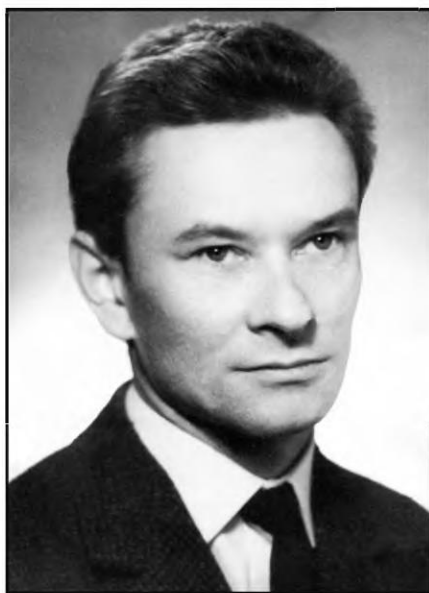

WARSZAWA 2012 VARSOVIE

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

TOM LXIII

Tom ten Redakcja poświęca pamięci

Prof. dr. hab. Jerzego Okulicza-Kozaryna
(15.04.1931–15.09.2012)

*pracownika Państwowego Muzeum Archeologicznego
w latach 1950–1962, przez wszystkie lata swojej aktywności
zawodowej życzliwego współpracownika naszego Muzeum,
inicjatora i współorganizatora Seminarium Bałtyjskiego*

Redaguje zespół / Editorial staff:

dr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
prof. dr hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego / subeditor), mgr Grażyna Orlińska,
mgr Radosław Prochowicz, mgr Barbara Sałacińska, mgr Andrzej Jacek Tomaszewski, mgr Katarzyna Watemborska-Rakowska

Recenzenci tomu / Peer-reviewed by:

dr hab. prof. UMCS Jerzy Libera, prof. dr hab. Renata Madyda-Legutko, prof. dr hab. Magdalena Mączyńska,
prof. dr hab. Wojciech Nowakowski, dr hab. prof. UR Andrzej Pelisiak, dr Wojciech Wróblewski

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka

Jacek Andrzejowski, Witold Gruzdź

Korekta / Proof-reading

Autorzy

Katarzyna Watemborska-Rakowska

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: półwytwór narzędzia dwuściennego z Ożarowa. Rys. Lidia Kobylińska

Cover picture: bifacial tool preform from Ożarów. Drawn by Lidia Kobylińska

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2012

© Autorzy, 2012

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją
finansowaną ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Sprzedaż publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego prowadzona jest w salach wystawowych muzeum,
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa.

Wydawnictwa można zamawiać telefonicznie (+48 22 5044 872, +48 22 5044 873)
lub pod adresem mailowym (wydawnictwapma@pma.pl).

Pełen spis zawartości „Wiadomości Archeologicznych”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>

List of contents of “Wiadomości Archeologiczne”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa

tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95;

e-mail: j.andrzejowski@wiadomosci-archeologiczne.pl

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>

Streszczenia dostępne są w bazie danych: / The summaries are available at database of:
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities – <http://cejsh.icm.edu.pl>

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Tom (Vol.) LXIII

SPIS TREŚCI

Contents

ROZPRAWY

- Witold Gr u ż d ź, Wybrane aspekty form dwuściennych we wczesnej epoce brązu na przykładzie materiałów z pola górniczego w Ożarowie 3
Selected Aspects of Early Bronze Age Bifacial Form Manufacture Exemplified by Lithic Material from the Exploitation Field at Ożarów

MATERIAŁY

- Mirosława A n d r z e j o w s k a, Warszawa-Grochów „ul. Górników” – cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza 33
Warszawa-Grochów, Site “ul. Górników” – a Grave-Field from the Early Iron Age
- Katarzyna C z a r n e c k a, Materiały z wielokulturowej osady i cmentarzyska kultury przeworskiej na stanowisku 1 i 2 w Oronnem, pow. garwoliński 115
Materials from a Multicultural Settlement and a Przeworsk Culture Grave-Field at Oronne, Distr. Garwolin, Site 1 and 2
- Kalina S k ó r a, Monika T r o s z c z y Ń s k a - A n t o s i k, Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Waplewie, pow. olsztyński 145
A Roman Period Grave-Field at Waplewo, Distr. Olsztyn
- Witold B e n d e r, Teresa D ą b r o w s k a, Materiały ze stan. 1 w Wólce Łasieckiej, gm. Bolimów, pow. skierniewicki 161
The Archaeology at Wólka Łasiecka 1, Comm. Bolimów, Distr. Skierniewice

ODKRYCIA

- Tomasz R a k o w s k i, Michał Z a s ł o n a, Nowe znalezisko złotego wisiorka kulistego z Węgrowa, pow. *loco* 227
A Recent Find of a Roman Period Gold Foil Ball Pendant from Węgrów, Distr. *loco*
- Agnieszka J a r e m e k, Magdalena N o w a k o w s k a, Zapinka typu mazurskiego z wyspy na Jeziorze Legińskim, pow. kętrzyński 232
A Mazurian Variant Fibula from an Island on Lake Legińskie, Distr. Kętrzyn
- Marcin W o ź n i a k, „Sarmacka” zapinka ze Słupna, pow. wołomiński 234
A “Sarmatian” Brooch from Słupno, Distr. Wołomin
- Mirosław R u d n i c k i, Sławomir M i ł e k, Odkrycie bałtyjskiej zapinki tarczowatej nad Jeziorem Gopło 237
A Balt Plate Brooch Discovered at Lake Gopło

- WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS 241

WITOLD BENDER, TERESA DĄBROWSKA

MATERIAŁY ZE STAN. 1 W WÓLCIE ŁASIECKIEJ, GM. BOLIMÓW,
POW. SKIERNIEWICKI

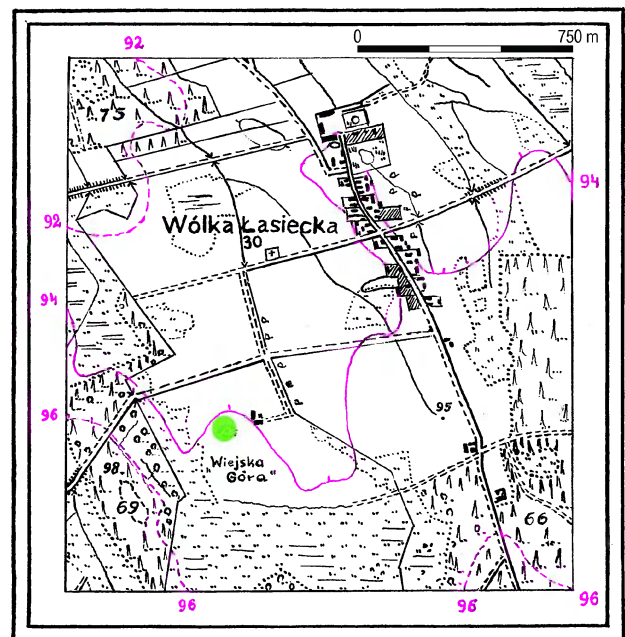
THE ARCHAEOLOGY AT WÓŁKA ŁASIECKA SITE 1, COMM. BOLIMÓW, DISTR. SKIERNIEWICE

Stanowisko 1 znane jest w literaturze z krótkich notatek dotyczących cmentarzyska kultury przeworskiej i leżącego na jego północnym skraju wyraźnego sztucznego nasypu, zwanego kurhanem (Z. Podkowińska 1948; L. Sawicki 1948; Kurhan... 1948; M. Gozdowski 1952, s. 180–181; 1956, s. 105, 106, 126–128; A. Niewęglowski 1972, s. 281–282). Obok, na stanowisku 2, w odległości około 100 m na południowy wschód, znajduje się publikowana przez W. Bendera i B. Barankiewicza (1962, ryc. 2; W. Bender, B. Balke 1964) osada kultury przeworskiej z okresu rzymskiego. Na cmentarzysko i na materiały z niego pochodzące wielokrotnie powoływano się w literaturze. Najobszerniej zrobił to A. Niewęglowski (1972, s. 281–282), posługując się tabelą, w której uwzględnił 14 wybranych grobów z badań w 1951 roku. Z cmentarzyska pochodzą dalsze materiały do tej pory nie udostępnione drukiem. Chcemy po latach nadrobić to zaniedbanie.

Oprócz cmentarzyska płaskiego kultury przeworskiej w północno-zachodniej części stanowiska 1 znajdowała się tzw. Wiejska Góra, której jądro stanowiło skupisko potężnych głazów i kamieni, identyfikowanych przez badaczy z kurhanem, według wstępnej oceny M. Gozdowskiego (1952, s. 180) – typu siedleńskiego. W czasie prac wykopaliskowych nie odkryto żadnych śladów pochówków ani też innych zabytków, które można by łączyć z tą konstrukcją. W czasie badań W. Sarnowskiej, a także podczas dalszych prac natrafiano także na ślady innych obiektów, niezwiązanych z cmentarzyskiem przeworskim, niestety nie najlepiej dokumentowanych.

Cmentarzysko i pobliska osada rozlokowały się na glebach piaszczystych i pobagiennych w pobliżu południowej krawędzi wydmowego tarasu, na terenie wybit-

nie nizinnym, w odległości 3,5 km na zachód od Rawki, nad bezimiennym ciekim wodnym wpadającym także (około 10 km na północ) do Bzury (Ryc. 1). Otoczone są lasami Puszczy Bolimowskiej (Ryc. 2), tylko od północnego wschodu teren jest bardziej otwarty i wiedzie ku przeprawie przez Rawkę pod Bolimowem (W. Bender, B. Barankiewicz 1962, s. 11–13, ryc. 1). Na polach, na

Ryc. 1. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1.
Położenie cmentarzyska

Fig. 1. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice.
Location of the cemetery

Ryc. 2. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice. Widok na stanowiska od południowego wschodu. Na pierwszym planie osada na stan. 2, kurhan na stan. 1 niewidoczny, z prawej gospodarstwo S. Jelonka. Fot. Archiwum PMA

Fig. 2. Wólka Łasiecka, distr. Skierniewice. View of the sites from south-east. In front a settlement at site 2, barrow from site 1 not visible, farm of S. Jelonek to the right. Photo PMA Archive

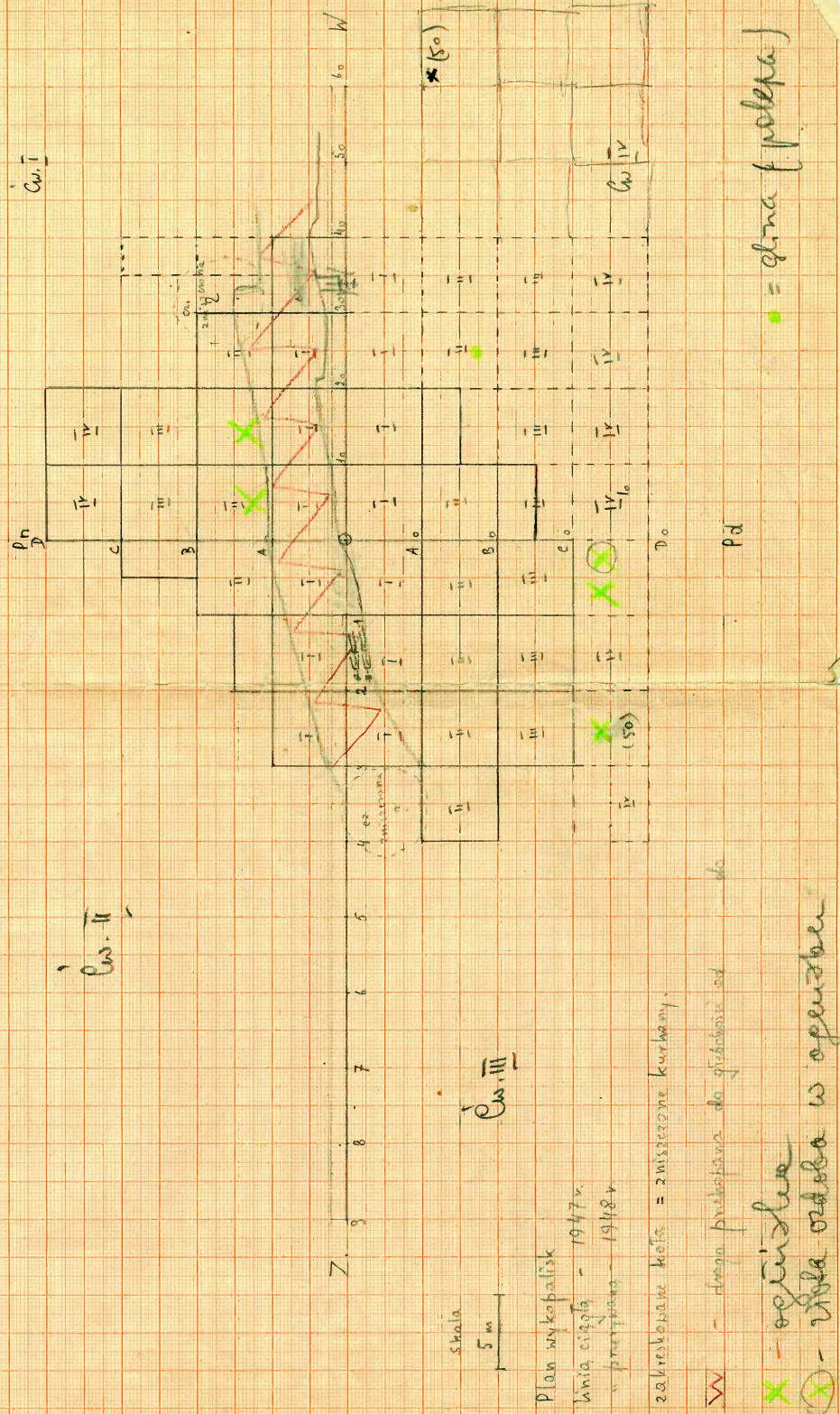
których znajdują oba stanowiska, odkrywane były ślady drzew, świadczące o przynajmniej częściowym zalesieniu terenu. Teren jest podmokły i mimo licznych rowów odwadniających w czasie prac wykopaliskowych niejednokrotnie stwierdzano wysoki poziom wód gruntowych, który utrudniał, a nawet uniemożliwiał prace badawcze.

Stanowisko 1 położone jest w południowo-zachodniej części wsi Wólka Łasiecka, 60 m na zachód od zabudowań gospodarczych S. Jelonka. Przyczyną rozpoczęcia prac wykopaliskowych stało się odkrycie grobów ciałopalnych, na które natrafił w maju 1947 roku właściciel pola Stanisław Jelonek, syn Teodora. Informacje o niszczonego obiekcie dotarły do Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie od S. Gasińskiego, zamieszkałego w niedalekim Białyninie, pow. sochaczewski, który przekazał w 1947 roku wykopaną na polu popielnicę i grot. Efektem tego był przyjazd M. Gozdowskiego do Wólki Łasieckiej. Zapoznał się on ze stanowiskiem i zebrał z pola zabytki ze zniszczonych grobów. Prace wykopaliskowe prowadzone były z ramienia muzeum przez W. Sarnowską w 1947 (od 31.07 do 25.08) i w 1948 roku (od 26.07 do 7.08), a potem wznowione przez M. Goz-

dowskiego w 1951 roku (od 11.06 do 17.07 i od 13.08 do 3.09). Według zapisków M. Gozdowskiego przekopano łącznie 2.290 m², co mniej więcej odpowiada przestrzeni oznaczonej na planach, choć mimo istnienia odrębnych planów trudno ostatecznie te granice ustalić, ponieważ zakreślony na nich obszar nie zawsze znajduje potwierdzenie w dziennikach prac i innych zapiskach. Wynika to, jak można sądzić, z braku bliższych informacji o wykopach, które często nie obejmowały całych odcinków (5×5 m), choć naturalnie były w ich obrębie lokalizowane, a materiały z nich tak metrykowano. Kopano często długimi rowami, węższymi niż pięciometrowe odcinki. Po zakończeniu prac wykopaliskowych toczyły się długie dyskusje dotyczące wykupienia terenu i ewentualnego stworzenia rezerwatu archeologicznego, czego zresztą nie zrealizowano.

Zachowana w PMA dokumentacja nie jest kompletna. Przechowały się lakoniczne dzienniki polowe W. Sarnowskiej z badań w 1947 i 1948 roku wraz z odrębnym planem wykopów (Ryc. 3) i dwa krótkie sprawozdania z tychże wykopalisk. Notatki pozostawione przez M. Gozdowskiego są obfitsze, ale też niekompletne. Jest

Wólka Łasiecka gm. Bolimów pow. Łowicz
1947/1948 r.

Ryc. 3. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Plan wykonany przez W. Sarnowską po dwóch pierwszych latach badań, uzupełniany przez M. Gozdowskiego
Fig. 3. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Plan made by W. Sarnowska after first two excavation seasons, completed by M. Gozdowski

to tymczasowe sprawozdanie z inspekcji przeprowadzonej przed rozpoczęciem prac wykopaliskowych w czerwcu 1947 roku oraz odręczne notatki z badań w 1951 roku, nie obejmujące niestety pierwszych tygodni prac i rozpoczynające się dopiero od opisu grobu 29. M. Gozdowski przystąpił później do opracowywania całości materiałów, które przerwała jego przedwczesna śmierć. Te informacje, daleko szersze niż zachowana dokumentacja polowa, są szczególnie cenne, ponieważ zawierają dane z nieznanym nam (być może niezachowanym) źródłem, w tym opisy pierwszych 13 grobów (16–28) z badań 1951 roku. Dotyczą one również historii odkrycia, wyników badań powierzchniowych, relacji właściciela pola i opisu tzw. kurhanu. Brakuje w nich natomiast planowanego opisu cmentarzyska ciałopalnego.

W jeszcze gorszym stanie jest dokumentacja rysunkowa. Wspominaliśmy, że nie ma pewności co do granic wykopów. Na planie W. Sarnowskiej z lat 1947–1948 zaznaczony jest np. jako przekopany odcinek 4, pasa II ćwiartki III, który według M. Gozdowskiego przebadano dopiero w 1951 roku; niejasna jest także sytuacja odcinka 4, w pasach I i II, ćwiartki I, który miał być kopany przez oboje badaczy. Najwięcej niepewności przynoszą jednak badania M. Gozdowskiego z 1951 roku. Przy braku planu ogólnego, opierając się wyłącznie na dzienniku polowym i na metryczkach znajdujących luźno ułamków ceramiki, trudno nieraz ocenić, jaki był rzeczywisty zasięg wykopów, ponieważ o wielu odcinkach (zwłaszcza pozbawionych grobów lub materiału zabytkowego) brak jakichkolwiek danych. Budzą się np. wątpliwości co do przekopania położonych w środku badanego terenu, a niewymienianych w notatkach, odcinków 6 i 7, pasa I, III i IV, ćwiartki III (Ryc. 4).

Służący pomiarom punkt „0” wyznaczono przy krańcu skupiska kamieni, tuż obok południowego skraju polnej drogi, przebiegającej po linii wschód-zachód. Biegącej przez ten punkt magistrale N-S i W-E podzieliły cały teren na ćwiartki oznaczone numerami rzymskimi I–IV. W obrębie ćwiartek dzielono obszar po linii N-S na pięciometrowe pasy, oznaczane także numeracją rzymską

(I–VI), i na także odcinki, wyznaczone po linii W-E i oznaczane przy pomocy numeracji arabskiej (1–9). W ten sposób poszczególne obiekty mogły być lokalizowane w obrębie kwadratów-odcinków o powierzchni 25 m². Pewne niedokładności lokalizacji grobów w ćwiartce IV powstały w 1951 roku, kiedy część magistrali 0-E została przesunięta o 1,20 m na północ. Dotyczy to jednak tylko ostatnich grobów (43–48 i 50–58) i zasadniczo nie zmienia ogólnej planigrafii cmentarzyska.

Oprócz grobów cmentarzyska kultury przeworskiej od początku zwracała uwagę wspomniana, rozorywana wyniosłość – „Wiejska Góra”, której bliższe i dalsze otoczenie stanowiły pola uprawne i tereny zalesione. Wyniosłość została znacznie zniwelowana (według mieszkańców co najmniej o metr) przez wieloletnie (przynajmniej od 1944 roku) rozorywania związane z uprawami, wybieraniem z jej wnętrza kamieni dla celów gospodarczych i przeprowadzeniem przez środek drogi o szerokości 4–5 m, biegnącej w pola i miejscami wrzynającej się do głębokości 60 cm w wierzchołek pagórka. Według spostrzeżeń M. Gozdowskiego i relacji właściciela zniszczono około 600 m² pagórka, z czego około 500 m² przypadało na drogę. Przy orce wspomagającej jego niwelację odkopano w czasie okupacji groby ciałopalne (*gliniane urny z kośćmi wewnątrz, przedmioty żelazne, szklane*) i zachowany w całości szkielet. Wszystkie te przypadkowe znaleziska uległy dewastacji i zniszczeniu. W 1947 roku znaleziono dalsze dwie popielnice i drugi szkielet (którego część oglądał jeszcze M. Gozdowski). W czasie wizytacji stanowiska przeprowadzonej w 1995 roku przez W. Bendera „Wiejska Góra” była już w terenie niewidoczna (Ryc. 2).

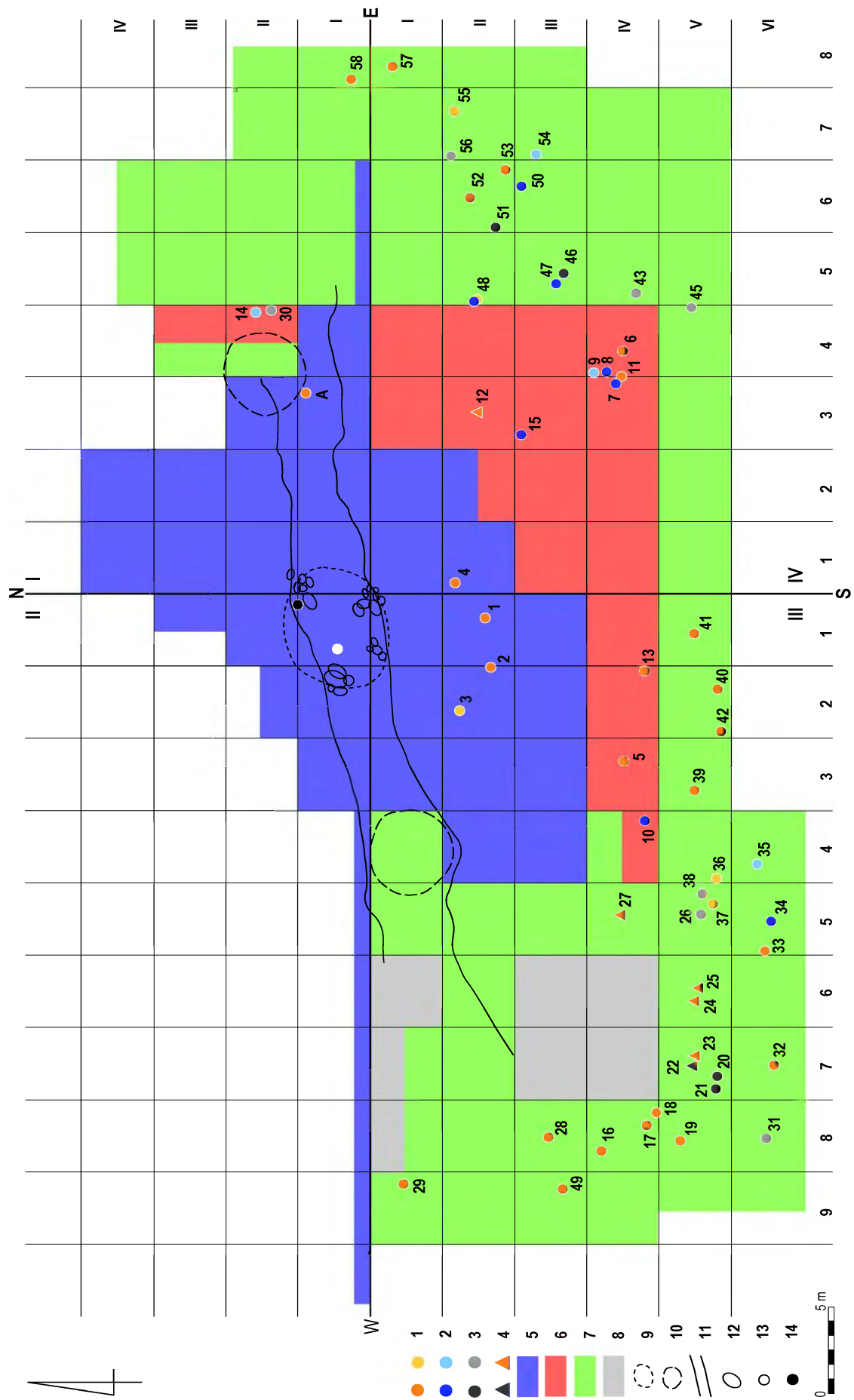
Wniesienie było, poza wierzchołkiem, w całości uprawiane przez właściciela i według jego relacji jeszcze do niedawna było ono znacznie wyższe. Jak wspomnieliśmy, przy jego szczycie w czerwcu 1947 roku odnalazł M. Gozdowski zabytki pochodzące ze zniszczonych grobów. W pagórku znajdowały się kamienie i próchnica bagien na występująca w najbliższym otoczeniu. Nieco na północny wschód widoczne było wyraźne zakłębienie terenu, interpretowane przez M. Gozdowskiego jako ślad

Ryc. 4. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Plan cmentarzyska odtworzony na podstawie szkiców położenia grobów, z zaznaczeniem domniemanego kurhanu. Groby: popielnicowe (1), jamowe (2), o typie nieokreślonym (3), zlokalizowane z dokładnością do ćwiartki (4); teren badany w 1947 r. (5), w 1948 r. (6), w 1951 r. (7), obszar, którego przebadania nie potwierdzono w dokumentacji (8); zasięg kręgu kamiennego (9); miejsca skupisk dużych kamieni – może pozostałych dwóch kręgów (10); polna droga (11); kamienie (12); miejsce znalezienia: nóżki pucharka – ZL:4 (13), fragmentu miseczki (niezidentyfikowanego) i miecza – ZL:37 (14).

Uwaga: Groby zniszczone oznaczono jaśniejszym kolorem. Zestawili W. Bender i T. Dąbrowska, oprac. komputerowe R. Prochowicz

Fig. 4. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Plan of the cemetery reconstructed basing on the sketches of graves' positions; supposed barrow is marked. Graves: urned graves (1), unurned (pit) graves (2), indefinite graves (3), graves located within a "quarter" only (4); area excavated in 1947 (5), in 1948 (6), in 1951 (7), excavation not confirmed (8); stone circle (9); gatherings of boulders, perhaps from two remaining circles (10); field road (11); stones (12); foot of a beaker – ZL:4 (13), fragment of a bowl (not identified) and sword – ZL:37 (14). Caution: Destroyed graves are sign with lighter colour.

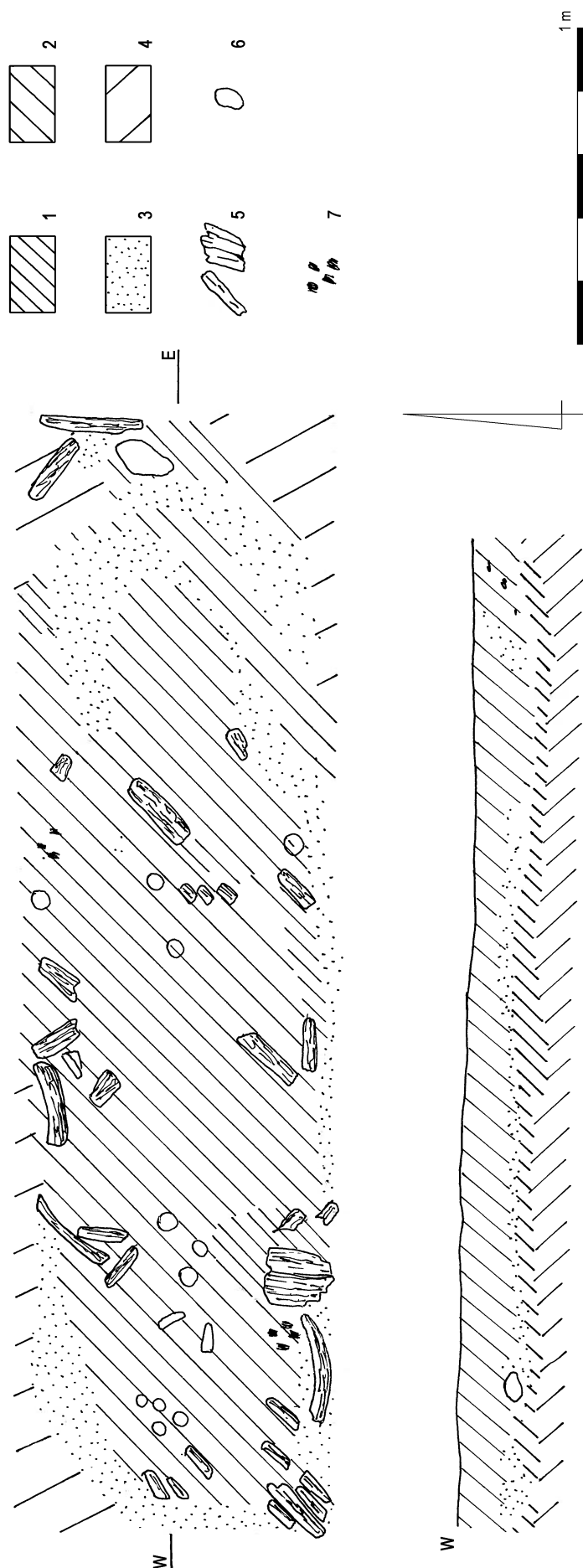
Combined by W. Bender & T. Dąbrowska, Graphic elaboration R. Prochowicz

po wybieraniu ziemi koniecznej do budowy sztucznego nasypu. Jednak wiele innych, podobnych, naturalnych bagnistych zakłębnień znajdujących się w najbliższej okolicy czyni to – zdaniem W. Bendera i B. Barankiewicz – mało prawdopodobnym (1962, s. 13). W toku badań natrafiono też na wiele różnych rozmiarów wkopów, sięgających do piaszczystego podłoża, które według M. Gozdowskiego były pozostałościami po umocnieniach z czasów I Wojny Światowej, kiedy to w Wólce Łasieckiej stacjonowały wojska niemieckie.

Aby uchwycić pierwotne rozmiary domniemanego nasypu prace rozpoczęto od przekopania rowu o szerokości 1 m wzdłuż głównych magistrali N-S i W-E, a następnie rozkopywano teren w granicach wyznaczonej siatki. Z ćwiartki I, północno-wschodniej, pochodzi omówiony niżej tzw. stos ciałopalny (Ryc. 5), dwa bliżej niezlokalizowane ogniska typu *kuchennego*, zniszczone przez S. Jelonka groby ciałopalne A–B (?) i później odkryte drugie duże skupisko kamieni oraz dość liczne ułamki ceramiki (znajdowane głównie w obrębie tzw. nasypu). Ćwiartka II, północno-zachodnia, badana w małym zakresie, okazała się poza skupiskiem kamieni i nielicznymi zabytkami prawie pusta. W pasach I i II, ćwiartki III, znajdowano też jakieś fragmenty ceramiki, a na odcinku 4, pasa II, natrafiono na kości świni i mało charakterystyczną ceramikę, zapewne kultury przeworskiej (ZL:26). Później rozkopywana dalsza część ćwiartki III i IV dostarczyła niewiele grobów.

Pod wzniesieniem, określonym przez badaczy jako kurhan, znajdowała się czytelna tylko w niektórych miejscach ciemna warstwa o grubości od 3 do 5 cm, oceniona jako warstwa próchnicy pier-

Ryc. 5. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Plan i wycinek profilu tzw. stosu pogrzebowego. Szara ziemia z popiołem (1), czarna ziemia z węglami (2), żółty piasek (3), brązowy piasek (4), kawałki drewna (5), ślady drewnianych kołków (6), węgle drzewne (7). Wg W. Sarnowskiej, rys. L. Kobylińska

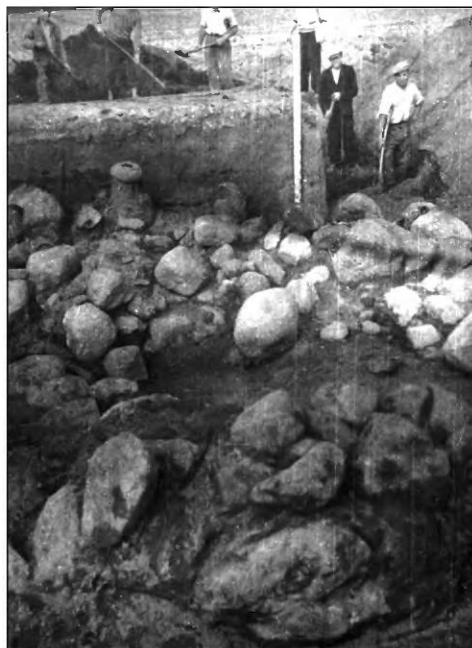
Fig. 5. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Plan and portion of cross-section of co-called pyre. Grey soil with ash (1), black soil with charcoal (2), yellow sand (3), brown sand (4), pieces of timber (5), traces of wooden stakes (6), charcoal (7). Acc. to W. Sarnowska, drawn by L. Kobylińska

wotnej. Na jej poziomie znajdowała się duża ilość kamieni, tworzących pośrodku jądro – pryzmę o średnicy ok. 6 m; inne, mniejsze kamienie, odkrywane w grupach, zalegały na różnej głębokości. Część świeżo wydobytych z jądra znacznej wielkości kamieni znajdowała się jeszcze *in situ* w środku nasypu na głębokości 60–70 cm. Według M. Gozdowskiego były to kamienie i bryły rudy żelaznej znalezione na głębokości 60–70 cm od powierzchni nasypu. Największy z nich miał wymiary około 100×100×60 cm, inne około 60×50×40 cm i mniejsze (...). Głębokość nasypu w tym miejscu wynosiła 1,70 m. Reszta kamieni, już wydobyta, złożona była na środku podwórka gospodarstwa. Ten stos liczący około 25 m³ stanowił podobno zaledwie część całego „urobku”.

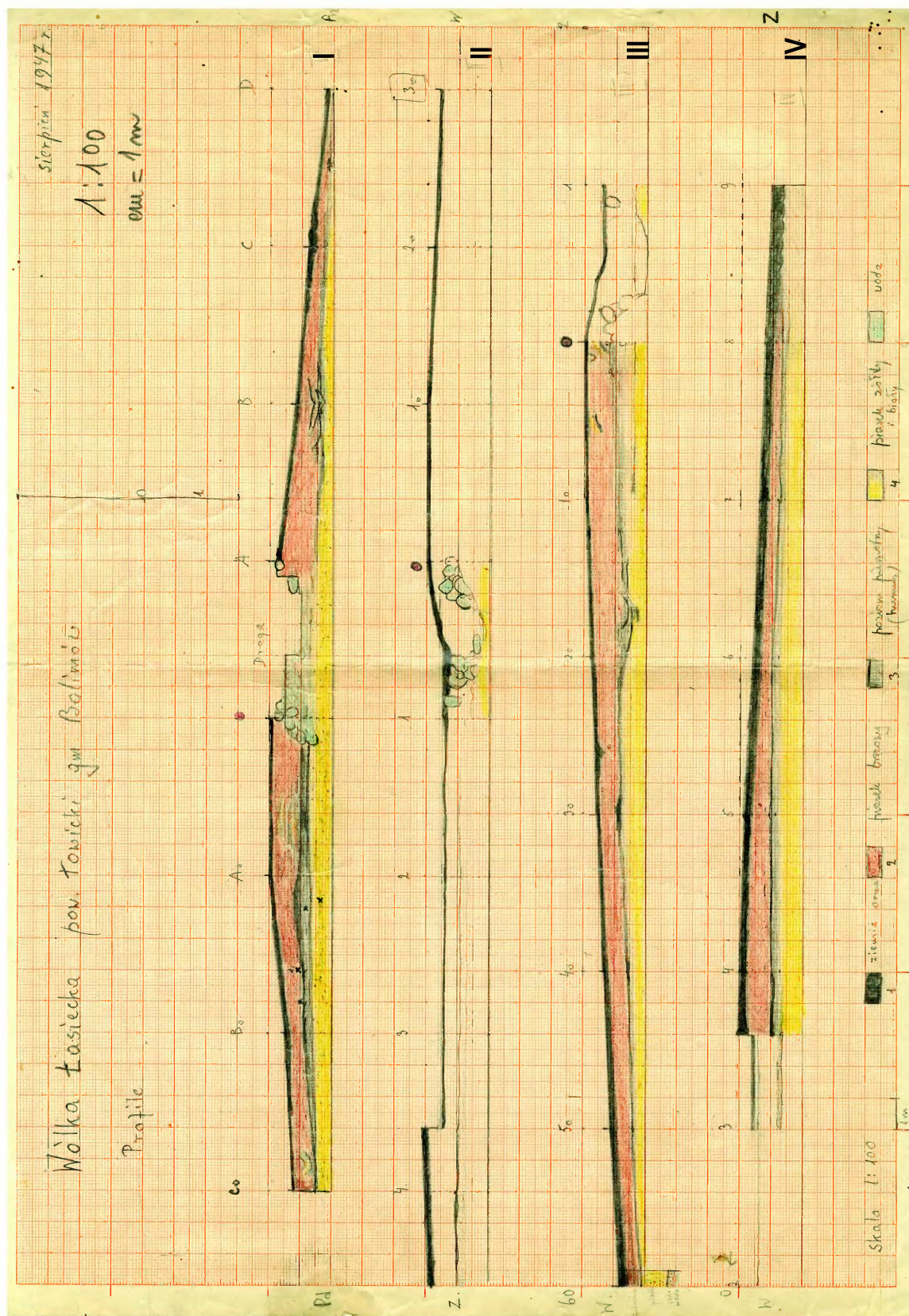
Odkrywane w czasie wykopalisk w 1947 roku kolicie ułożone duże głazy, których wysokość dochodziła do kilkudziesięciu centymetrów, przypominały wieniec kamienny (Ryc. 6). W. Sarnowska pisze, że *całość robi wrażenie wybranego i zniszczonego kurhanu, ale tylko część w ćw. III jest zachowana lepiej*. Z profilu wzdłuż magistrali głównej po linii 0-W (Ryc. 7) wynika, że kamienie naruszały warstewkę domniemanej próchnicy pierwotnej, znajdując się nad i pod nią w czystym lub szarawym piasku. Tworzące krąg duże głazy zalegały na głębokości od 60–70 do 130 cm; były też wśród nich bryły rudy żelaznej. Na duże kamienie natrafiono w pasie I, ćwiartek I, II (poza tym pustej) oraz III i IV. Między kamieniami odcinka I, pasa I, ćwiartki II znaleziono nóżkę pucharaka (ZL:4), a na dnie kręgu kamiennego część miseczki (niezidentyfikowanej w zbiorach) i ułamki miecza (ZL:37); miseczka może pochodzić ze zniszczonych grobów cmentarzyska płaskiego, a w przypadku ułamka miecza sprawa nie jest oczywista (por. s. 191). M. Gozdowski wspomina jeszcze o znalezieniu w pobliżu kamiennego jądra

kilku mniej charakterystycznych fragmentów ceramiki kultury przeworskiej (?), których obecnie nie sposób zidentyfikować. Żadnych innych zabytków nie zauważono; nie znaleziono także żadnego grobu leżącego pod lub w okolicy kręgu. Tylko jeden z niezlokalizowanych grobów ciałopalnych (mógł to być jeden z grobów przypadkowo odkrytych w 1947 roku) miał zalegać w tzw. płaszczu kurhanu. Na podstawie profili wskazujących na posadowienia nasypu na warstwie próchnicy pierwotnej wyznaczającej poziom gleby w czasach istnienia cmentarza przeworskiego, nasuwa się przypuszczenie, że był on od niego późniejszy, ale zniszczenia i sposób prowadzenia prac, a zwłaszcza braki dokumentacji, nie pozwalają na kategorię ocen w tym względzie. Natomiast na podstawie wzmianki o odkryciu w nasypanej ziemi (?) wspomnianego wyżej grobu, należałoby przypuszczać, że czas między zaniechaniem grzebania zmarłych na cmentarzu a powstaniem tzw. kurhanu nie był długi. Podobną sytuację zaobserwowano na stanowisku II w niezbyt odległych Łęgonicach w pow. opoczyńskim, gdzie w płaszcz kurhanu wkopano grób datowany na czas najpóźniejszej fazy użytkowania znajdującego się pod nim cmentarza (T. Liana 1976).

Obecnie nie można, nawet w przybliżeniu, określić pierwotnych rozmiarów wzniesienia. Profile po linii N-S i W-E (Ryc. 7) i zachowane pomiary dokonane po przekątnej ćwiartki I wskazują, że przechodziło ono stopniowo w płaszczyznę pól. Spadki dochodzące do 1–2 m na przestrzeni kilkunastu i więcej metrów były słabo zauważalne. Według opisu M. Gozdowskiego nasyp miał *wydlużony kształt w kierunku W-Z, łagodne spadki, wysokość do 1,60 m. Zajmuje około 0,46 ha powierzchni, najw. długość wynosi 105 m, najw. szerokość 44 m. Usypany jest z próchnicy bagiennej, która występuje w najbliższym i dalszym*

Ryc. 6. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Widok kamieni w jądrze kurhanu. Fot. W. Sarnowska
Fig. 6. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. View of stones from a core of the barrow. Photo W. Sarnowska

Ryc. 7. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Profil wzdłuż obu magistral (N-S i W-E). Profil S-N (I), część profilu W-E widziana od południa (II), odcinek 0-E profilu W-E widziany od północy (III), odcinek (od 3. odc.) profilu E-W widziany od północy (IV). Ziemia orna (1), piasek brzozy, poziom pierwotny – humus (3), piasek żółty i biały (4), woda (5). Wg W. Sarnowskiej

Fig. 7. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Cross-sections along the main axis (N-S & W-E). S-N cross-section seen from S (II), 0-E part of a W-E cross-section seen from N (III), part (from 3rd sector) of a E-W cross-section seen from N (IV). Top-soil (1), brown sand, primary level – humus (3), yellow & white sand (4), water (5). Acc. W. Sarnowska

jego otoczeniu. W innym miejscu M. Gozdowski podaje odmienne wymiary nasypu – około 90×50 m.

Przy próbach odtworzenia zasięgu częściowo rozoranego pagórka niewiele dała też analiza głębokości odkrywanych grobów. Stosunkowo płytko, nie głębiej niż 50 cm, odkrywano groby na skrajnych odcinkach wykopów: na południu, południowym wschodzie i południowym zachodzie, choć tu, z racji braku dokumentacji, też nie zawsze można podać głębokość zalegania pochówków (np. w odniesieniu do grobów 16–28). O tej to części (ćw. IV, pas III, odc. 6, 7, i ćw. III, pas VI, odc. 5–8) wspomina jednak M. Gozdowski jako o terenie prawie płaskim, a więc leżącym już poza obrębem rozoranego nasypu. Badacz ten przyjmuje, że nasyp mógł pierwotnie sięgać do pasa II z obu stron magistrali W-E (a więc na odległość około 20 m, co nie jest zgodne z poprzednimi obserwacjami). Groby (ale też nie wszystkie) położone w centrum odkrywane były głębiej, ale na głębokości około 100 cm znajdowano także pochówki położone dalej na południe (np. groby 11 czy 43). Jedyną przekonującą wskazówką dotyczącą rozoranego częściowo pagórka w momencie przystępowania do badań w 1947 roku jest profil grobu 4, oddalonego o około 5 m na południe od jądra kamieni (Ryc. 4). Znajdował się on pod warstwą próchnicy pierwotnej na głębokości około 1,10 m (Ryc. 8).

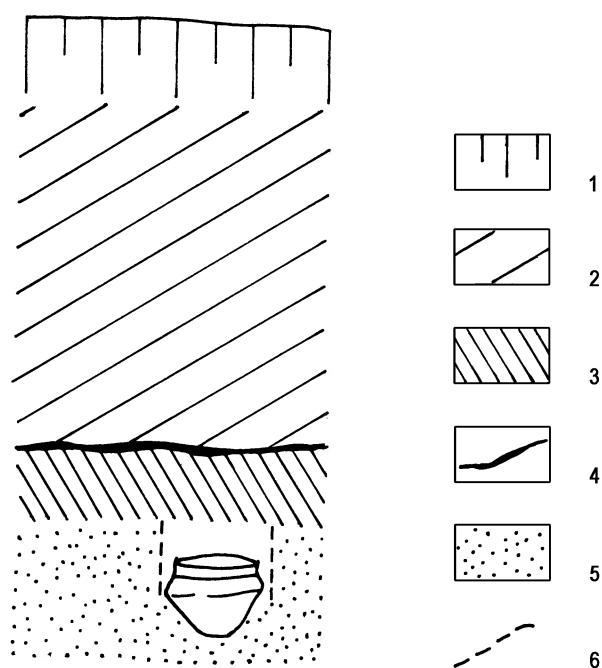
Duże kamienie zostały też wybrane z dwóch innych, wyraźnych skupisk oddalonych o około 10–15 m na północny wschód i południowy zachód od centralnego jądra (najpewniej odc. 4, pasa II, ćw. I i pasa I, ćw. III), które to miejsca wskazał właściciel pola. Nie wiadomo dokładnie, jaki był ich wygląd, choć zaznaczono je na odręcznym planie W. Sarnowskiej jako, być może, kolejne zniszczone kurhany (Ryc. 3, 4). Mimo sugestii M. Gozdowskiego trudno ocenić, czy miały one jakiś związek z nasypem centralnym.

Trudno też ocenić, przy tak niezadowalającym stanie dokumentacji i braku zabytków, czy w przypadku „Wiejskiej Góry” mamy rzeczywiście do czynienia z kurhanem z konstrukcjami kamiennymi. Należy nawet w to powątpiewać. Pamiętać jednak trzeba, że na cmentarzyskach przeworskich z pobliskiego terenu spotyka się we wczesnym okresie rzymskim kurhany oraz kręgi i prostokąty kamienne (J. Okulicz 1970, s. 431, 442, ryc. 1). Żadne ze stanowisk z tymi obiektami nie było jednak systematycznie badane. Na najbliższym, w położonych przy ujściu Rawki do Bzury Kęszycach, pow. łowicki, znaleziono w nieznanych okolicznościach ceramikę kultury przeworskiej i metale o charakterze sepulkralnym pochodzące najpewniej z fazy B₂. Z miejscowości tej znane są też: *sztuczna, sypana góra* i *groby oraz całe miejscowości kamieniami celowo (w koła lub w prostokąt) ostawiane*, ale w czasie rozkopywania jednego z kręgów nie natrafiono na żaden pochówek (T. Dowgird 1887, s. 32–37; M. Wawrzeniecki 1912, s. 53–54; J. Skowron 2006, s. 120–

–121, tabl. XIV, XXXIX). Nie było także grobów w Bogorii Górnej, pow. łowicki, gdzie znajdowały się również kurhany i kręgi kamienne; wewnątrz jednego z kręgów znaleziono ułamki ceramiki, może z wczesnego okresu rzymskiego, a ze znajdującego się poza kręgami sondażu wydobyto *brązowy, pusty nit* (T. Dowgird 1887, s. 33–37, tabl. V:6.7). Tylko z Kiernozi, pow. łowicki, pochodzi spod bruku kamiennego ostroga, a z Mnicha, pow. kutnowski, z kręgu kamiennego – pucharek i popielnica datowana na okres rzymski (J. Okulicz 1970, s. 442–443). W tym świetle jeszcze trudniej wyrokować o funkcji badanego przed laty obiektu, zwanego przez badaczy kurhanem.

* * *

Poza cmentarzyskiem kultury przeworskiej i domniemanym kurhanem na stanowisku 1 odkryto inne obiekty i ceramikę przypisywaną różnym kulturom i okresom. W. Sarnowska wspominała o osadzie *kultury grobów podkloszowych*, pomijanej milczeniem we wstępnym opracowaniu M. Gozdowskiego, może z racji zajmowania się przezeń wyłącznie obiektami sepulkralnymi. W jego notatkach brak też jakichkolwiek wzmianek o niezwiązanych

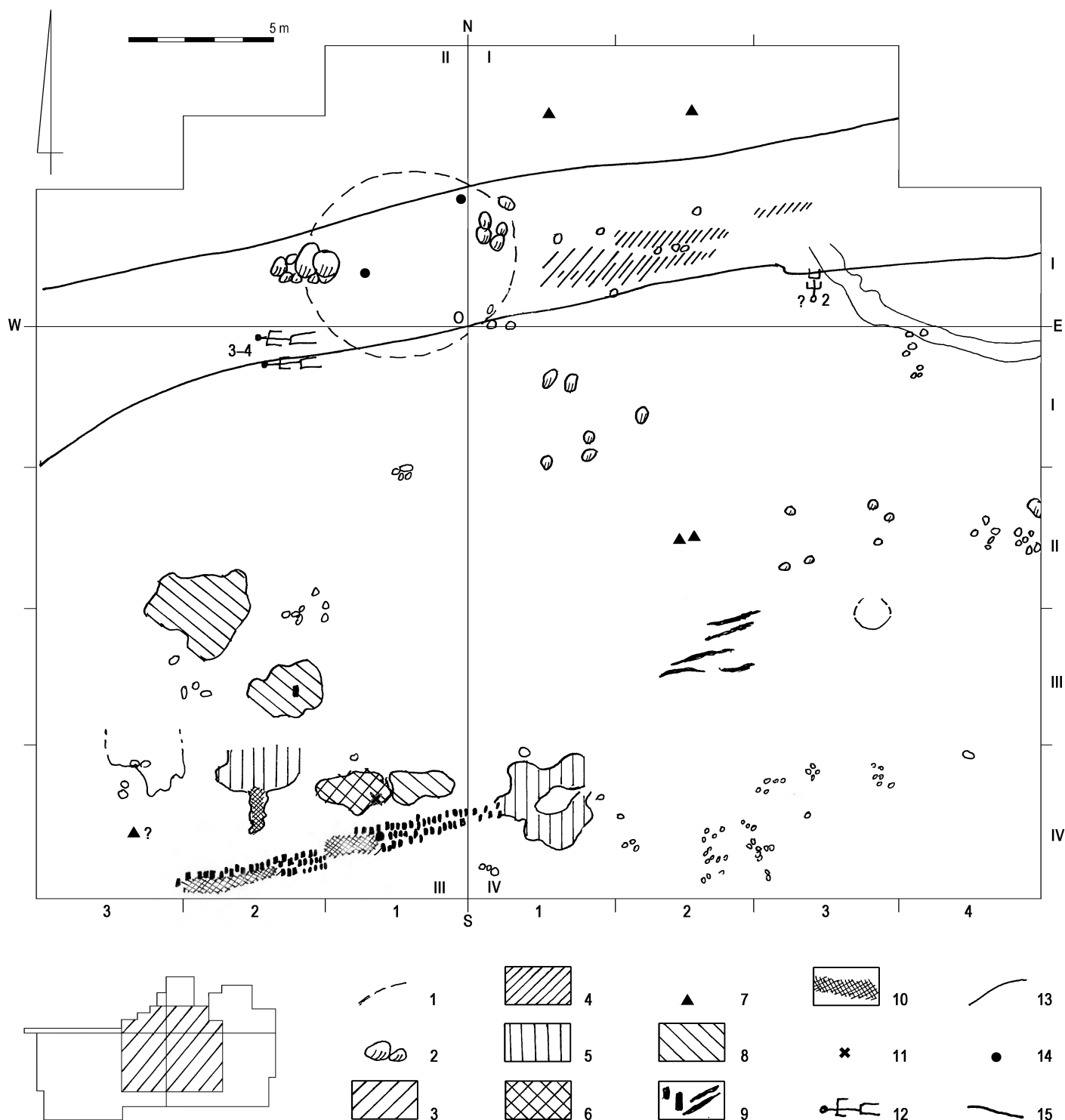

Ryc. 8. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Profil grobu 4. Ziemia orna (1), ziemia brunatna (2), ziemia szara (3), próchnica pierwotna (4), biały piasek (5), zarys jamy grobowej (6).

Wg W. Sarnowskiej, rys. L. Kobylińska

Fig. 8. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Cross-section of grave 4. Top soil (1), brown soil (2), grey soil (3), primary humus (4), white sand (5), grave pit outline (6).

Acc. to W. Sarnowska, drawn by L. Kobylińska

Ryc. 9. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. I. Inne obiekty nie związane z cmentarzyskiem kultury przeworskiej.

Zasięg tzw. kręgu kamiennego (1), kamienie (2), tzw. stos ciałopalny (3), paleniska (4), jamy mieszkalne (?) (5), smugi ciemnej ziemi (6), paleniska lokalizowane z dokładnością do ćwiartki (7), skupiska kamieni (8), kołki tzw. palisady, słupy i duże fragmenty drewna (9), zniszczenia (10), przypuszczalne miejsce znalezienia złotej zawieszki (11), przypuszczalne miejsca odkrycia trzech szkieletów (12), inne, nieokreślone zaciemnienia (13), miejsca znalezienia zabytków ZL:4 i ZL:37 (14), droga polna (15).

Wg zachowanych, odrębnych planów W. Sarnowskiej zestawiała T. Dąbrowska, rys. L. Kobylińska, oprac. komputerowe R. Prochowicz

Fig. 9. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Features others than cemetery of the Przeworsk Culture. Reach of so-called stone circle (1), stones (2), so-called pyre (3), hearths (4), dwelling (?) pits (5), dark soil smudges (6), hearths located within a "quarter" only (7), stone gatherings (8), stakes of so-called stockade, posts & large fragments of timber (9), damages (10), possible find-spot of a gold pendant (11), possible find-spots of three skeletons (12), other indefinite features (13), find-spots of stray finds ZL:4 & ZL:37 (14), field road (15).
Acc. to survived hand sketches of W. Sarnowska, combined by T. Dąbrowska, drawn by L. Kobylińska, graphic elaboration R. Prochowicz

z cmentarzyskiem obiektach położonych na granicy wykopów W. Sarnowskiej z roku 1948, które powinny mieć kontynuację na terenie później rozkopanym (np. tzw. palisadzie z ćw. III, pas IV, odc. 2/3). Te paleniska i różnego rodzaju jamy niezwiązane z cmentarzyskiem przeworskim oraz groby szkieletowe staraliśmy się nanieść na plan ogólny, ale z powodu braków w dokumentacji rysunkowej zarysy części obiektów nie są pełne, a plan nie jest kompletny i udało się go wykonać tylko dla części terenu (Ryc. 9). Oparty jest on na niewielu zachowanych planach z badań W. Sarnowskiej w latach 1947–1948 w skali 1:10 i na jej odręcznym planie całościowym w skali 1:100; plany późniejsze, z 1951 roku, najprawdopodobniej się nie zachowały. W notatkach W. Sarnowskiej są jeszcze wzmianki o innych, niedokładnie zlokalizowanych obiektach oraz informacja, że na obszarze przekopanym w 1948 roku znajdowały się liczne drobne kamienie, ślady po kołkach i szczątki drewna. W notatkach M. Gozdowskiego z 1951 roku w zasadzie brakuje wzmianek o podobnych obiektach. W notatkach obojga badaczy rzadko pojawiają się także uwagi o znaleziskach średniowiecznych lub nowożytnych, choć ułamki takiej ceramiki znajdujemy w zbiorach.

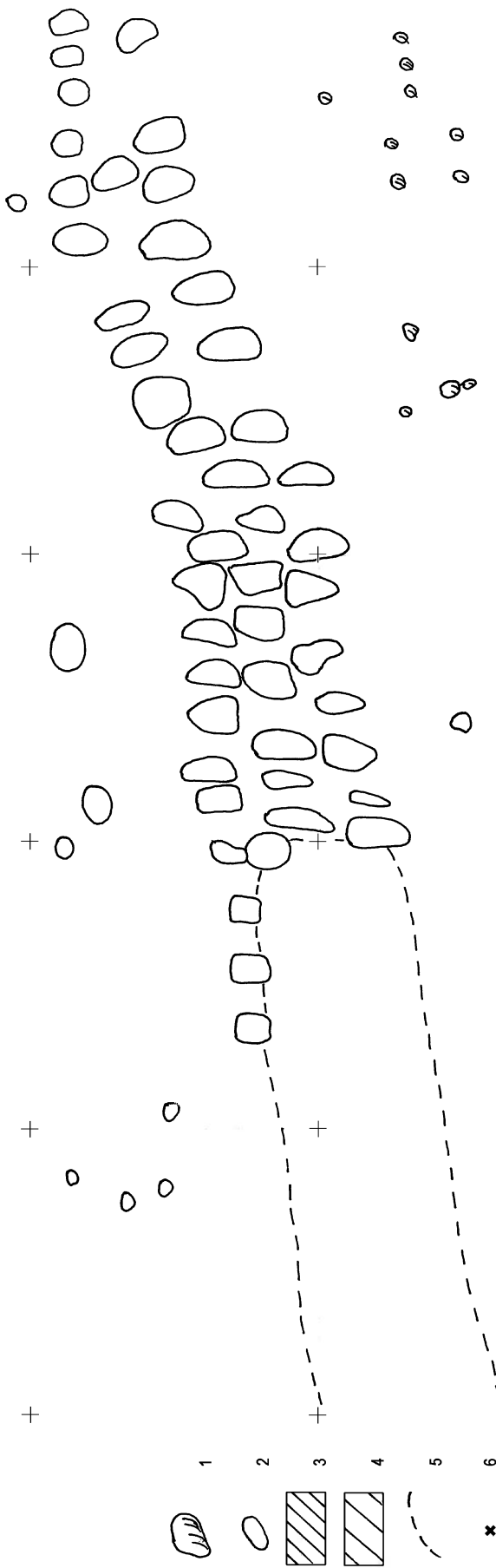
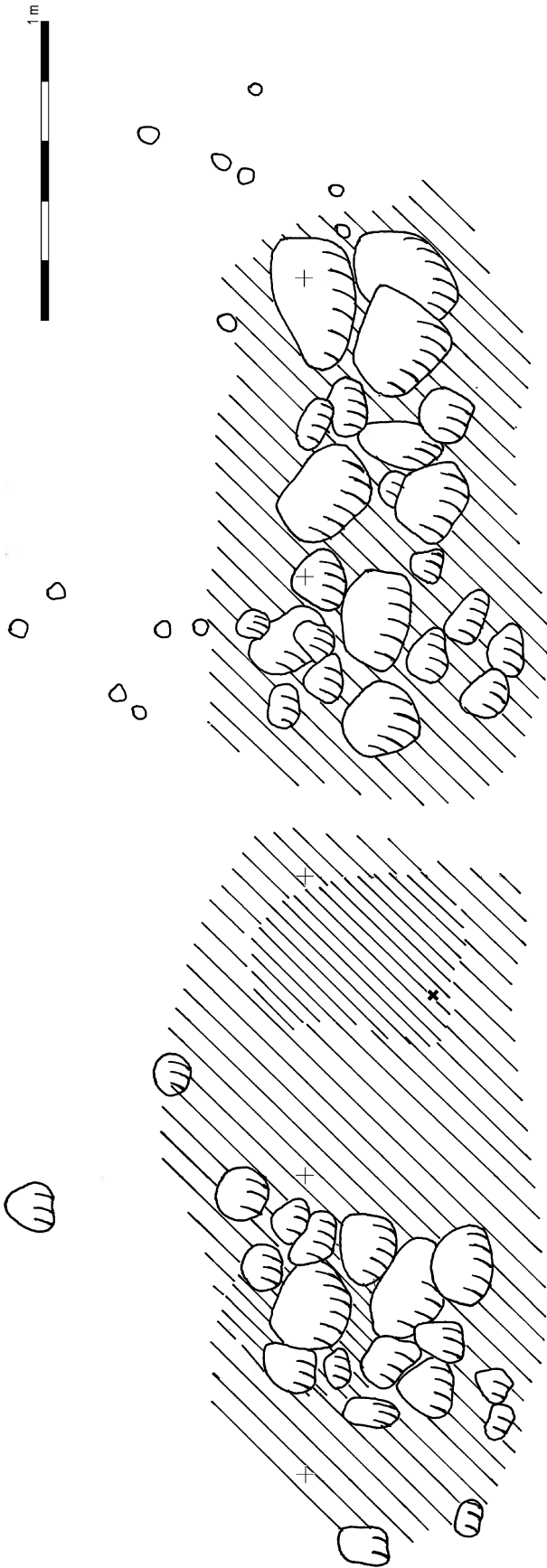
Według W. Sarnowskiej układ warstw na stanowisku 1 przedstawiał się następująco. Warstwę pierwszą tworzyła ziemia orna o miąższości około 20 cm, drugą – często przemieszana, piaszczysta ziemia o ciemno-brązowym zabarwieniu i miąższości około 20 cm, trzecią – jasny piasek. Między warstwą II i III zauważono, ale nie wszędzie, 3–5 cm ciemną warstewkę, interpretowaną jako poziom próchnicy pierwotnej, stanowiącej powierzchnię ziemi w czasie istnienia cmentarza. Przy nielicznych profilach grobów bezpośrednio pod nią mógł znajdować się różnej miąższości szary piasek, w który wkopane były pochówki, zalegające już dołem w żółtym, jasnym piasku (por. np. profil grobu 4 – ryc. 8). Przy magistrali warstwa II (identyfikowana wówczas z płaszczem kurhanu) była odpowiednio grubsza. Częsty brak danych o głębokości zalegania poszczególnych obiektów, zwłaszcza zaciemnień, kołków i pali oraz kamieni, nie pozwala niestety na wiarygodne ustalenie stratygrafii większości obiektów. Są tylko wzmianki o zaleganiu niektórych kołków pod kamieniami – nie wiadomo jednak, czy było to zjawisko powtarzalne. Stwierdzano także, że niektóre paleniska posadowione były w tzw. płaszczu kurhanu (tj. w warstwie II), a więc byłyby od niego późniejsze, i że kamienie jądra naruszały warstwę próchnicy pierwotnej. Wśród odkrytych obiektów wspomina się o palisadzie lub kładce, składającej się z drewnianych kołków, różnego rodzaju zaciemnieniach, nieraz określanych jako ślady po chatach, skupiskach kamieni (w tym tzw. paleniskach), otoczonych kamieniami słupach, bliżej nieokreślonym toku glinianym i pozbawionych wyposażenia szkieletach ludzkich. Większość obiektów, które uznać było można

za obiekty osadowe, interpretowana była jako pozostałości osady *kultury grobów podkloszowych*.

Nieregularne ciemne plamy, określane jako ślady po kołkach, rysowały się wszędzie; w części północnej stanowiska występowały na głębokości 70–90 cm, a w pasie poza wzniesieniem wyżej, pod warstwą orną. Obiekt określony jako rodzaj palisady lub pomostu widoczny w odcinku 1–2, pasa IV, ćwiartki III (Ryc. 10) ciągnął się w kierunku północno-wschodnim tego pasa do odcinka 1, pasa IV, ćwiartki IV, gdzie łączył się z półkolistym zarysem, interpretowanym jako pozostałość chaty. Pomost o szerokości od 40 do 100 cm (Ryc. 11) składał się z trzech lub dwóch rzędów grubych (o średnicy 20 cm), łupanych pali, niekiedy prostokątnych i zaokrąglonych, oraz mniejszych, owalnych lub okrągłych kołków (tylko niekiedy łupanych) o średnicy 5–7 cm. Domniemana chata to nieregularna jama o wymiarach około 2,5–3,5 m i nieznanej głębokości, ponieważ na poziomie kilkudziesięciu centymetrów ukazywała się już woda. Stwierdzono jednak, że zarys ten zwężał się ku dołowi i sięgał poniżej 1 m. Według W. Sarnowskiej budowlę wyznaczały umieszczone parami kołki, wskazujące na plecione ściany.

Ryc. 10. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Ślady kołków „palisady”. Zdjęcie z północnego wschodu. Fot. W. Sarnowska
Fig. 10. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Traces of stakes from a “stockade”. View from NE. Photo W. Sarnowska

Ryc. 11. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Plan palenisk oraz części „palisady” na odc. 1, w pasie IV, ćw. III.

Kamienie (1), drewniane kołki „palisady” (2), szara ziemia (3), ciemnoszara ziemia (4), zniszczenia (5), przypuszczalne miejsce znalezienia złotej zawieszki (6). Wg W. Sarnowskiej, rys. L. Kobylińska

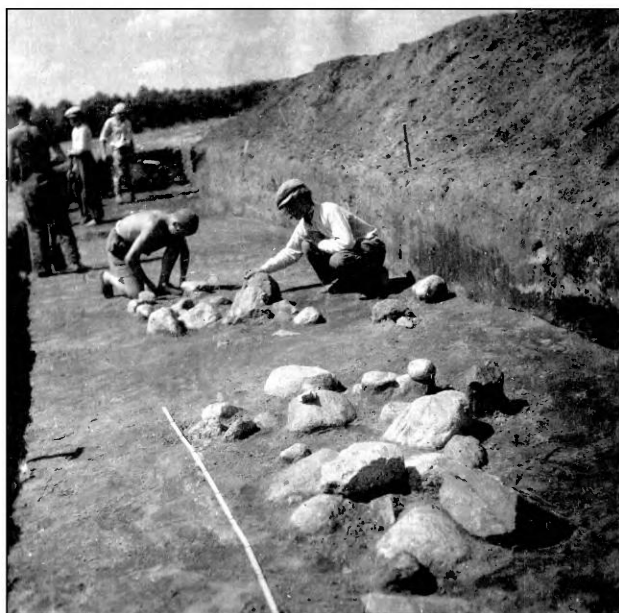
Fig. 11. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Plan of hearths and part of a “stockade” in sector 1, zone IV, “quarter” III. Stones (1), timber stakes of a “stockade” (2), grey soil (3), dark-grey soil (4), damages (5), possible find-spot of a gold pendant (6). Acc. to W. Sarnowska, drawn by L. Kobylińska

Przy granicy odcinka 2, pasa III/IV, ćwiartki III natrafiono na zwężające się ku dołowi zaciemnienie, sięgające przynajmniej do głębokości 1 m (dalszą eksplorację uniemożliwiała też woda) połączone pomostem z kołów (?) z ciągnącą się z zachodu na wschód palisadą. Zostało ono tylko częściowo wyeksplorowane i w takim stanie jest naniesione na plan.

Odnutowany w dokumentacji dobry stan zachowania drewna w tym piaszczystym środowisku i brak materiałów potwierdzających wczesne datowanie każe być sceptycznym co do łączenia owych obiektów z osadą łużycką lub post-łużycką.

Kamienie lub ich niewielkie skupiska, oprócz tych tworzących jądro domniemanego kurhanu, znajdowano, według notatek badaczy, na całym terenie, co jest także uwidocznione na zachowanych, nielicznych planach. Niektóre z kamieni były przepalone i towarzyszyły im węgle drzewne. Ich skupiska były wówczas traktowane jako ogniska-paleniska (Ryc. 9, 11). W dokumentacji nie ma zgodności co do liczby tych ostatnich, co może wynikać

z ich podobieństwa do skupisk kamieni bez śladów przepalenia. M. Gozdowski (1956, s. 128) podaje, że W. Sarnowska przekopała w czasie obu sezonów wykopaliskowych cztery paleniska, ale z dalszych uwag wynika, że było ich więcej. Dwa pierwsze, dokładniej niezlokalizowane, znaleziono na odcinku 1 i 2, pasa II, ćwiartki I; znajdowały się na głębokości 30–50 cm, a zatem należy sądzić, że jeszcze w warstwie II. Były w nich opalone kamienie i węgiel drzewny. Z obu miały pochodzić fragmenty ceramiki o chropowaconych powierzchniach, których nie można zidentyfikować. Dwa następne, także dokładniej nie zlokalizowane, odkryto na tej samej głębokości w odległości 9 i 12,5 m na południowy wschód od punktu „0” (co odpowiada mniej więcej ćwiartce IV, pasa II, odcinka 2); oddalone były od siebie o około 5 m. Były to koliste plamy wyróżniające się od otoczenia ciemnej ziemi z węglem drzewnym, o średnicy 1,5 i 2 m. Były w nich osmalone kamienie, mało charakterystyczna ceramika starożytna, a w jednym kawałek niedopalonego drewna. Kolejne palenisko, odkryte na odcinku 3, pasa IV, ćwiartki III, składało się z porzrzuconych głazów ze śladami węgla drzewnego. W szóstym (ćwiartka III, pas IV, odcinek 1 – ryc. 11, 12), *prawie pod ogniskiem*, składającym się z większej ilości kamieni, znaleziono fragment średnowiecznego lub nowożytnego naczynia z polewą, a w ziemi

Ryc. 12. Wólka Łasiecka, pow. skierniewicki, stan. 1. Oczyszczone paleniska na ćw. III, pasie IV, odcinku 1, w czasie badań w 1948 r.; , widok od południowego wschodu.

Fot. W. Sarnowska

Fig. 12. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Uncovered hearths at “quarter” III, zone IV, sector 1, excavated in 1948; view from SE.

Photo W. Sarnowska

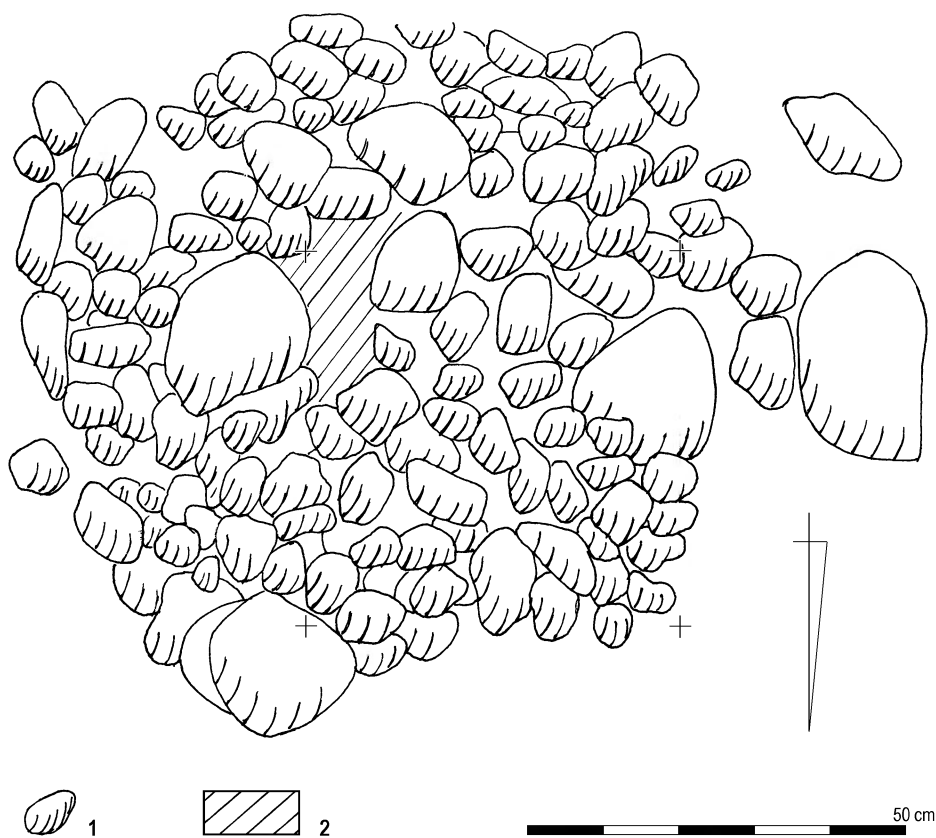
Ryc. 13. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Złota zawieszka. Fot. R. Sofuß

Fig. 13. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Gold pendant. Photo R. Sofuß

ze skupiska kamieni znaleziono w czasie jej przesiewania częściowo uszkodzony złoty wisior (Ryc. 13). Miejsce, z którego najprawdopodobniej pochodził, zaznaczono na planie paleniska. Ponieważ wspomniana była możliwość łączenia go z cmentarzyskiem przeworskim (M. Gozdowski 1952, s. 180–181) zostanie on omówiony przy analizie materiałów z tego obiektu, a jego dokładny opis znajduje się wśród materiałów luźnych (ZL:35).

W opracowaniu materiałów z pobliskiej osady M. Gozdowski wskazuje na znaczne podobieństwo palenisk do tzw. ognisk-piekarników, odkrywanych na osadzie na stanowisku 2, i ich obecność na terenie cmentarzyska próbuje wiązać z ewentualnymi stypami (M. Gozdowski 1956, s. 128–130). Uwagi o posadowieniu niektórych palenisk w nasypie tzw. kurhanu wskazują jednak na czasy późniejsze.

Kamieni używano też do umacniania niewiadomego przeznaczenia słupów. Jeden odsłonięty został przez W. Sarnowską na odcinku 2, pasa III, ćwiartki III, dwa dalsze znalazł wiosną 1947 roku S. Jelonek. Słup miał tkwić w pustej przestrzeni pomiędzy kamieniami zajmującymi powierzchnię około 2×1,80 m, odkrytymi na głębokości 50–90 cm i sięgającymi do 1,70 m (Ryc. 14).

Ryc. 14. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Plan otoczonego kamieniami słupa.

Kamienie (1), ślady drewna po słupie (2). Wg W. Sarnowskiej, rys. L. Kobylińska

Fig. 14. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Plan of a post surrounded by stones.

Stones (1), traces of timber post (2). Acc. to W. Sarnowska, drawn by L. Kobylińska

Pośrodku skupiska kamieni znajdowała się *nie zabrukowana* przestrzeń o wymiarach 20×40 cm. Pod nią, w czystym piasku, i niestety już w wodzie, miały zalegać szczątki drewnianego pała o grubości ponad 20 cm. Unie-możliwiało to dokładny ogląd całej konstrukcji. Słupy odkryte przypadkowo przez S. Jelonka położone były w południowo-zachodniej ćwiartce; na jeden z nich natrafiono najprawdopodobniej na kopanym później odcinku 5, pasa III, ćwiartki III, gdzie odkryto bliżej nieopisane skupisko kamieni. Drugi ze słupów miał znajdować się jeszcze dalej, już w części niebadanej – na kartoflisku. Według opisu M. Gozdowskiego były one *długości około ½ m, o prostokątnych przekrojach (3×6 cali) i zaostrome na końcach. Obłożone były kamieniami na całej zachowanej długości. Średnica każdego kręgu wynosiła około 2 m. Obstawa kamienna zaczynała się płytko pod pow. gleby, drewno zaś zalegało dopiero głębiej, bliżej piaszczystego podłoża i w nim.* W notatkach M. Gozdowskiego jest jeszcze wzmianka o znalezieniu (przez S. Jelonka) butelki ze szkła o bardzo ciemnej barwie, kształtem zbliżonej do butelek dzisiejszych.

Kamienie stanowiły także integralną część bruków przykrywających niektóre groby (por. np. groby 42 i 43)

i jakaś część trudnych do datowania obiektów mogła być pierwotnie z nimi związana. Brak dokumentacji rysunkowej i dokładniejszych opisów nie pozwala jednak na wyjaśnienie tej kwestii.

W odległości 14 m, *trochę na południowy-wschód od punktu zerowego*, natrafiono na zniszczony od zachodu *tok gliniany* o długości 1,50 m. Polepa występowała na głębokości 30–65 cm i znajdowała się w obrębie warstwy kulturowej. O tym obiekcie brak bliższych informacji.

Ze stanowiska 1 pochodzą także, wspomniane wyżej, szkielety ludzkie. Pierwszy przypadkowo odkopano jeszcze w czasie II Wojny Światowej. Na kolejne dwa natrafił w czasie prac polowych S. Jelonek (ponownie je zagrzebując), czwarty znalazła *in situ* W. Sarnowska. Szczątki drugiego, z którego część kości została zebrana na powierzchni przez M. Gozdow-

skiego w czasie inspekcji w czerwcu 1947 r., miały się znajdować dość blisko wybranego przez gospodarza skupiska kamieni, w odległości 12–13 m na wschód od punktu zerowego (według siatki pomiarowej na odcinku 3 lub 4, pasa I, ćwiartki I). Trzeci szkielet został odkopany także przez S. Jelonka na głębokości około 80 cm między 5 a 10 m od punktu „0” na zachód, płytko przy krawędzi drogi. Czwarty, nie naruszony, odkryto w odległość kilkudziesięciu centymetrów od trzeciego (Ryc. 9). Według W. Sarnowskiej robił on wrażenie wrzuconego niedawno do dołu – kości nóg były ułożone znacznie wyżej niż korpus. Badacze łączyli odkryte szkielety z walkami w czasie I Wojny Światowej. Wątpliwości budzi wprawdzie brak jakichkolwiek przedmiotów, np. guzików od mundurów żołnierskich, ale w przypadku trzech pierwszych wynikło to, być może, z przypadkowości odkryć. Natomiast braku jakichkolwiek znalezisk przy czwartym szkielecie, badanym już przez archeologów, nie jesteśmy w stanie wyjaśnić. Wiadomo jednak, że po ataku gazowym w lipcu 1915 roku zginęło nad Rawką dużo żołnierzy niemieckich i część ludności cywilnej. Wólka Łasiecka leżała na niemieckiej linii frontu – znajdowały się na jej terenie różne pomieszczenia wojskowe (por. niżej). W notatkach M. Gozdowskiego jest też wzmianka o cmentarzu niemiecko-rosyjskim z tych czasów, położonym około 0,6 km na północ od kurhanu na stanowisku 1. Odkryte szkielety mogą więc, podobnie jak i wspomniane wyżej ślady konstrukcji drewniano-kamiennych, pochodzić właśnie z tych czasów. Być może, można je jednak łączyć z czasami wcześniejszymi, podobnie jak w przypadku trzech szkieletów z obosiecznym mieczem żelaznym i fragmentami toczzonego naczynia odkrytych w Mnichu w pow. kutnowskim (S. Lencewicz 1912, s. 15–20).

O tym, że należy się liczyć z penetracją tego terenu w starożytności, mówi ceramika kultury trzcinieckiej znajdowana luźno (ZL:30–33) oraz w grobach (?) (46:5.6, 47:6), i najpewniej łużyckiej lub należącej do tego cyklu kulturowego (ZL:34). Z tą ostatnią, a konkretnie z kulturą grobów kloszowych, łączyła jednak W. Sarnowska wszystkie spotykane na stanowisku obiekty, niebędące grobami, widząc w nich pozostałości starożytnej osady. O ceramice wcześniejszej niż cmentarzysko wspomina także M. Gozdowski, mając na myśli *jeden wczesno-lateński z karbowaną krawędzią, jak u kloszów*. Stosunkowo nieliczne fragmenty tego typu naczyń łączyć można raczej z kulturą trzciniecką niż kulturą grobów kloszowych lub łużycką. Te ostatnie to nieliczne ułamki naczyń chropowatych z zaokrąglonymi, pogrubionymi brzegami, znacznie słabiej wypalone, niż to obserwuje się w „suchej” ceramice przeworskiej. Niewielkie takie fragmenty podobno znajdowane były w piasku i w nieznanym bliżej ognisku (po przeliczeniu odległości najprawdopodobniej w ćwiartce III, pasa VI, odcinka 6), co konstatuje M. Gozdowski, oraz pod powierzchnią drogi w 1947

roku. W. Sarnowska zaznaczyła także na jednym z planów fragment takiego naczynia, którego nie udało się zidentyfikować, znaleziony wśród kamieni na odcinku 4, pasa II, ćwiartki IV.

Poza tym ze stanowiska pochodzą także znajdowane luźno fragmenty toczonych naczyń średniowiecznych bądź nowożytnych, kawałek kafla (zaginął) odkryty w bliżej nieokreślonej jamie na odcinku 3, pasa III, ćwiartki IV, może zachowany częściowo nóż z okolicy grobu 35, wspomniany już fragment naczynia z polewą i szkło pochodzące najpewniej z butelki. Fragment kafla i fragmenty toczonych naczyń odkryto m.in. w pobliżu umocnionego kamieniami słupa oraz w zaciemnieniu, a więc w obiektach późniejszych, niezwiązanych z cmentarzyskiem przeworskim.

W świetle pozostawionej dokumentacji i znajdującej się w zbiorach ceramiki trudno uznać istnienie osady *kultury grobów podkloszowych* za uzasadnione. Przeczy temu mała ilość ceramiki i dobry stan zachowania drewna, które użyto do budowy obiektów przypisywanych tej kulturze. Nawet jeśli założymy, że wydzielone obecnie fragmenty naczyń kultury trzcinieckiej zostały pierwotnie zaliczone do kultury łużyckiej czy do kultur post-łużyckich, to obraz ten i tak pozostanie bez zmian. Nie doceniono natomiast, jak sądzimy, faktu długotrwałych zmagających w czasie I Wojny Światowej, kiedy to od grudnia 1914 do lipca 1915 roku nad dolną Bzurą i Rawką trwały walki pozycyjne, podczas których zginęło kilkanaście tysięcy żołnierzy, a ludność miejscowa była kilkakrotnie wysiedlana (por. D. Wyczółkowski, D. Cyngot 2010 – tam odpowiednia literatura). Czytelne w Wólce Łasieckiej ślady mogą być więc pozostałościami umocnień linii frontowej armii niemieckiej, która nacierała od zachodu. Z tym też łączyć można odkryte na stanowisku bezimienne szkielety, ewentualne ślady niemieckiego ataku gazowego z lipca 1915 roku – po zmianie kierunku wiatru gaz wytruł około 12000 żołnierzy tej armii. Oczywiście nie wiemy, czy sugestie te są słuszne, ale wydają się być bardzo prawdopodobne. Ślady frontowych umocnień odkryto ostatnio na stanowisku 3 w niedalekich Miedniewiczach, pow. żyrardowski, w czasie badań poprzedzających budowę autostrady A2 (D. Wyczółkowski, D. Cyngot 2010).

Odtworzenie osadnictwa na stanowisku 1 w Wólce Łasieckiej nie należy więc do rzeczy łatwych. Najstarsze, o nieznanym charakterze dotyczą kultury trzcinieckiej i być może czasów kultury łużyckiej lub post-łużyckiej. Sugestie W. Sarnowskiej o istnieniu w starszym okresie przedrzymskim osady związanej z tym cyklem kulturowym są mało prawdopodobne. Dalsze losy zasiedlenia najbliższego terenu też nie są jasne. Dotyczy to zwłaszcza „Wiejskiej Góry”, zidentyfikowanej przez badaczy z kurhanem. Dalej myśleć można o śladach osady (paleniska), opartych na późnym datowaniu złotego wisiora, jeśli wykluczymy

jego związek z cmentarzyskiem przeworskim, co nie jest pewne. Niewielka ilość nowożytniej ceramiki wskazuje na jakąś penetrację terenu w tym okresie, a odkryte szkielety i zapewne przynajmniej część konstrukcji drewniano-

ziemnych na czasy zmagania wojennych na początku XX wieku. Jedynym naprawdę dobrze udokumentowanym obiektem jest cmentarzysko płaskie kultury przeworskiej, któremu w zasadzie poświęcono to opracowanie.

Cmentarzysko płaskie kultury przeworskiej

Przy opisie materiałów opierano się na notatkach W. Sarnowskiej (z badań w latach 1947 i 1948) i M. Gozdowskiego (z badań w roku 1951) oraz na zachowanych w zbiorach PMA zabytkach, rzadziej na nielicznych planach. W notatkach znajdują się opisy zawartości grobów, najczęściej z lokalizacją pochówku, przygotowane do projektowanego przez M. Gozdowskiego opracowania. Rzadsze są natomiast dane o rozmieszczeniu zabytków w jamie grobowej, a sporadycznie podawane są wymiary tych jam. Bardzo pomocne okazały się oryginalne metryczki znajdowane przy materiałach, choć niestety większość z nich została (często niedokładnie?) przepisana w latach 70. ubiegłego stulecia.

M. Gozdowski wspomina o częstym niszczeniu grobów i podkreśla liczne ich uszkodzenia. Groby miały zalegać pod warstwą próchnicy pierwotnej, odkrywanej na różnych głębokościach w zależności od grubości zalegającego nad nią, rozorywanego nasypu domniemanego kurhanu. Z racji przekopania zaledwie części stanowiska trudno określić pierwotne granice cmentarza. W notatkach znajdujemy np. wzmiankę o znalezieniu przez syna sąsiada (na sąsiednim polu?), na południowy zachód od „Wiejskiej Góry”, małego grotu oszczepu. Z tychże względów trudno też mówić o planigrafii całego obiektu. Wsuwane przez M. Gozdowskiego sugestie, co do *cmentarnej drogi* między osadą na stanowisku 2 a kurhanem, mającej dzielić obiekt na część zachodnią i wschodnią, są w świetle odtworzonego planu mało przekonujące (por. ryc. 4).

Brak jest też (poza kilkoma odręcznymi szkicami) planów grobów, ale dane pozwalające na ich umiejscowienie podawane zwykle przy opisach (tak w przypadku badań W. Sarnowskiej jak i M. Gozdowskiego) częściowo rekompensują te braki. Na tej podstawie został sporządzony przez W. Bendera plan cmentarzyska, który po niewielkiej weryfikacji jest obecnie publikowany (Ryc. 4). Trudności przysparzały kilkakrotne zmiany numeracji grobów. Mniejsze obawy dotyczą badań z 1951 roku, częstsze odnoszą się do lat wcześniejszych, kiedy to np. numerowano oddzielnie groby popielnicowe i jamowe, a potem zmieniano jeszcze dwukrotnie tę numerację. Mimo to można przyjąć, że przedstawiony plan w dużym stopniu odpowiada rzeczywistości.

Część zabytków, głównie ułamków ceramiki, znajdowana była w warstwie kulturowej. Według M. Gozdowskiego najwięcej pochodziło z ćwiartki I, mniej liczne wystąpiły w ćwiartce III, brak ich było prawie zupełnie w niewiel-

kim, badanym odcinku ćwiartki II. Poza kilkoma współczesnymi (?) i fragmentami ceramiki kultury grobów kloszowych i lużyckiej (?) były to najpewniej ułamki chropawaconych i gładzonych naczyń kultury przeworskiej, także zżużłonej, co wskazuje na jej związek z cmentarzyskiem ciałopalnym. Fragmenty te trudno obecnie zidentyfikować i publikujemy je jako znaleziska luźne.

W 1947 roku odkryto cztery groby, w 1948 – pięć grobów popielnicowych i sześć jamowych oraz cztery dalsze: dwa nienumerowane w czasie kampanii wykopaliskowej i dwa eksplorowane dopiero potem w Warszawie, łącznie 19 zespołów. Początkowo groby popielnicowe i jamowe numerowane były przez W. Sarnowską oddzielnie: pierwsze otrzymały numery 1, 2, 4–6 (nr 3 został opuszczony), drugie – numery 1–6 (kolejny – siódmy – początkowo nie otrzymał numeru). W dzienniku wprowadzono następnie numerację ciągłą: 1–9 (kolorową kredką i długopisem), opuszczając drugi grób jamowy 4 (obecnie 14) i nienumerowany grób, także jamowy, z odcinka 3, pasa III, ćwiartki IV (obecnie 15). W ten sposób liczba pochówków została pomniejszona o cztery obiekty: dwa przekopane w czasie drugiego sezonu wykopaliskowego (nr 10 i 11) i dwa odkryte przypadkowo także w 1948 roku, rozbiierane już w muzeum w Warszawie przez M. Gozdowskiego. Jednym z tych grobów jest cytowany często w literaturze grób z monetą Faustyny I (obecnie oznaczony jako grób D), nieodnotowany ani w dzienniku polowym ani w notatkach W. Sarnowskiej.

W dziennikach polowych M. Gozdowskiego opisane są groby od nr 29 (dawniej 14/51) z badań po 6.07.1951 roku; pierwszych – eksplorowanych od 11.06 do tej daty – brak (grobów 16–28, dawniej 1–13/1951). Całkowicie też brak planów obiektów; tylko przy bardzo nielicznych, bogatszych grobach znajdujemy (głównie w dzienniku polowym) odręczne szkice. W roku 1951 odkryto 43 lub 41 grobów (obiekt 44 okazał się skupiskiem kamieni, wątpliwym grobem był też obiekt 56).

W obecnym opracowaniu nadano wszystkim grobom (poza czterema nienumerowanymi, odkrytymi w latach 1947–1948, które mają oznaczenia literowe A–D) numery ciągłe od 1 do 58, podając wszakże wcześniejsze oznaczenia, bo tak metrykowane są zbiory przechowywane w Państwowym Muzeum Archeologicznym pod numerem inwentarza PMA/IV/212. Część zabytków była jakiś czas na wystawie w Muzeum w Łowiczu, skąd powróciły dopiero w styczniu 1984 roku, część także zaginęła. Bez odpowiedzi pozostaje pytanie, kiedy i jak to się stało.

Niektóre zabytki były rysowane w latach 50. lub 60. ubiegłego stulecia przez kreślarzy PMA M. Curyłową i S. Dembińskiego, przy czym nie zawsze udało się ustalić autorstwa poszczególnych rysunków. Ocalałe zabytki rysowała także przed kilkanaście laty G. Nowakowska, a obecnie L. Kobylińska. Fibule typu mazowieckiego są rysowane przez A. Potoczny¹. Niektóre rysunki zaginionych zabytków znajdowały się na kartach z pełną lokalizacją, większość była jednak z kart powycinana (przygotowana do publikacji?). Miejsce znalezienia tych zabytków identyfikowano poprzez znajdujące się na nich archiwalne napisy oraz karty katalogowe. Opisy zaginionych zabytków są oparte na tych danych. Opisy zabytków znajdujących się w zbiorach konfrontowano z dawnymi rysunkami i notatkami. Trudności stwierdzano też przy kompletowaniu inwentarzy grobowych – w dokumentacji nie zawsze wymieniane były wszystkie zabytki znajdujące się obecnie w zbiorach. Uciekaliśmy się wówczas do wyodrębniania ich w opisie inną czcionką (por. opisy materiału).

Część bardzo skorodowanych, niekonserwowanych żelaznych brył poddano z powodzeniem badaniom rentgenologicznym w Pracowni Konserwatorskiej Państwowego Muzeum Archeologicznego, otrzymując informacje co do charakteru większości skrytych w nich przedmiotów. Na ich rysunkach zarysy przedmiotów są zaciemnione, a korozję zaznaczono cienką linią. Niecienione rysunki to rekonstrukcje źle zachowanych zabytków.

Opisy obiektów, z racji szczupłości danych, są często niepełne. Dotyczy to zwłaszcza kształtu jam i rodzaju ich wypełnienia (wymiarów i głębokości, na których zostały odkryte), często liczby samych zabytków i ich układu w grobie. Dane dotyczące inwentarzy grobowych pochodzą z wielu rozproszonych uwag, oparte są też na obecnych zasobach muzealnych. W zbiorach znajdują się też zabytki, o których było głucho w dokumentacji, a w dziennikach i notatkach odnajdowano wzmianki o obecnie brakujących przedmiotach, a często ich opisy i wymiary. Wszystkie te dane wykorzystano, zarówno przy rysowanych, jak i tylko opisywanych zabytkach. Zabytki, o których nie wspomniano w notatkach, umieszczano inną czcionką na końcu opisu. Identyfikację materiałów utrudniał brak oryginalnych metryczek, których znaczna część była przepisywana, oraz wypożyczenie niektórych zabytków na wystawę do Muzeum w Łowiczu, gdzie przebywały do 1983 roku i były traktowane jako miejscowe zbiory, którym nadano odpowiednie numery inwentarzowe, oraz długoletnie zaleganie w magazynach muzealnych bez odpowiedniej konserwacji.

Mimo tych niedogodności staraliśmy się zachować układ odpowiadający współczesnym publikacjom ma-

teriałowym. Obok nowej numeracji grobów umieszczamy dawną, lokalizację, typ grobu i płeć zmarłego. Dane te opieramy na notatkach badaczy. Kłopotów przysparzały określenia typu grobu, oparte nieraz wyłącznie na ocenie charakteru znajdowanej w nich ceramiki, a wydaje się, że za szczątki popielnic brano niekiedy także i inne naczynia. Takie oceny zaopatrywaliśmy w znak zapytania. Płeć zmarłych podawana jest wyłącznie według wstępnej oceny M. Gozdowskiego, zapewne wynikającej z charakteru przepalonych kości lub inwentarza grobowego (głównie znalezisk broni). W zbiorach znajdują się tylko przepalone kości z części grobów badanych przez W. Sarnowską w latach 1947–1948. Niektóre są wyraźnie przemieszane, w związku z czym nie zostały obecnie poddane analizie antropologicznej.

Dalej znajduje się opis obiektu (o ile jest znany) i inwentarz. Przy opisach metali opuszczano nazwę surowca w przypadku ogromnej większości wytworów żelaznych, zamieszczano tylko tę informację przy zabytkach brązowych. To samo czyniono przy miejscowej, ręcznie lepionej ceramice, zaznaczając technikę wykonania tylko przy naczyniach wytworzonych przy użyciu koła garncarskiego. Na początku umieszczano zabytki wymieniane w notatkach W. Sarnowskiej i M. Gozdowskiego, zarówno obecne w zbiorach jak i zaginione (co zawsze zaznaczano). Niektóre z tych ostatnich były dokładnie opisywane, a nawet dawniej rysowane; są też jednak i takie o których brak informacji. Na końcu inwentarza inną czcionką wyodrębniono zabytki uprzednio nie wymieniane, a znajdujące się obecnie w zbiorach. Opis kończy datowanie grobu.

Z racji położenia cmentarzyska nieopodal publikowanej już osady (W. Bender, B. Barankiewicz 1962) było ono przedmiotem późniejszego zainteresowania W. Bendera. Włożył on wiele pracy przy porządkowaniu, weryfikowaniu, rysowaniu, opisywaniu i katalogowaniu materiałów. Czynności te znacznie ułatwiły obecne przyporządkowanie zbiorów do poszczególnych grobów, jak i odtworzenie planu cmentarzyska.

Ponieważ wiadomo, że przed rozpoczęciem prac wykopalskich natrafiano na pojedyncze pochówki, obecnie publikowane materiały nie odzwierciedlają rzeczywistej liczby grobów, nie tylko z racji przebadania części stanowiska. Według notatek M. Gozdowskiego przebadano łącznie podczas trzech sezonów badawczych 22,9 ara, co mniej więcej zgadza się z przedstawionym planem, o ile odliczymy obszar wiejskiej drogi i inne wątpliwe części.

Z cmentarzyskiem kultury przeworskiej był też łączony obiekt nazwany stosem ciepłym, określane też jako ognisko 1. Odkryty został tuż pod powierzchnią drogi, która znacznie zniwelowała teren, w odległości niewiele ponad 1 m od centralnego skupiska kamieni tzw. kurhanu. Nieckowate, prostokątne zaciemnienie o wymiarach 3,5 na ok. 1 m i głębokości do 0,5 m, znajdowało

¹ Przy ostatecznym redagowaniu tablic i większości rycin brał też czynny udział mgr R. Prochowicz.

się w brunatnym piasku na głębokości 45–55 cm (Ryc. 5). Wypełnisko składało się z ciemnej ziemi i warstw popiołu z dużą ilością zwęglonych kawałków drewna oraz z warstw jasnego piasku, który *na skutek przegrzania w ogniu wyróżniał się (...) różowym zabarwieniem*. Liczne zwęglone (niedopalone) pniaki lub grube gałęzie (określone przez W. Sarnowską jako pozostałości sosny i olchy?) ułożone były podłużnie i poprzecznie i były umocnione (?) kilkoma pionowymi kołkami; największy z pniaków miał 70 cm długości i średnicę 12 cm. Naokoło zaciemnienia i w nim wystąpiły drobne fragmenty ceramiki; według M. Gozdowskiego *były to skorupy ceglastej barwy o chropowatych powierzchniach zewnętrznych, wśród nich tylko jedna czarna, gładka lśniąca* (obecnie niemożliwe do zidentyfikowania), a także bardzo drobne przepalone kości. W odległości ok. 2 m na południowy zachód, na głębokości 1,3 m znaleziono 22 stopy brązowe. O innych zabytkach badacze nie wspominają. Przez zaciemnienie i dalej ku wschodowi (na przestrzeni 3 m) ciągnęła się płytka ciemna smuga; druga znajdowała się obok, trzecia widoczna była dalej na odcinku 3, pasa I, ćwiartki I (Ryc. 5, 9). Obok tych smug znajdowały się ślady kołków, prawdopodobnie dla zachowania lepszej statyki całej konstrukcji. M. Gozdowski utrzymuje, że *stos ciałopal-*

ny umieszczono na dawnej powierzchni gruntu, co chyba należy rozumieć, że na warstwie próchnicy pierwotnej. Z pomiarów wynika, że po doliczeniu części nasypu zniszczonego przez drogę, mógł on pierwotnie znajdować się na głębokości około 1,1 m, a więc koło dolnej granicy nasypu. Niestety żaden z zachowanych profili przez ten obiekt nie wskazuje na istnienie pod, lub w jego okolicy, warstewki próchnicy pierwotnej. Dobry stan odkrywanego drewna, podkreślany przez W. Sarnowską i widoczny też na planie, każe się zastanawiać nad łączeniem go z późniejszym osadnictwem. Nie można wykluczyć, że podobnie jak i inne ślady są to pozostałości umocnień linii frontu z czasów I Wojny Światowej. Niedostatki dokumentacji uniemożliwiają jednak ostateczne określenie funkcji i czasu powstania tych obiektów. Wspominane są także *resztki drugiego stosu ciałopalnego (?)* w ćwiartce III (20,7 m od punktu zerowego). Było to koliste, zniszczone od zachodu zaciemnienie o średnicy 0,7 m z dużym kamieniem i węglami drzewnymi na powierzchni. Pod nim zalegał różowy, przepalony piasek. W pobliżu miał znajdować się fragment dna toczącego naczynia z *miękkiej, tłustej glinki* (być może jeden z fragmentów naczynia opisanego jako ZL:28) i inne ułamki lepionej ręcznie ceramiki.

OPIS MATERIAŁÓW

Grób 1 (1/1947, ćw. III, pas II, odc. 1, popielnicowy, określony jako męski)

Na głęb. 75 (lub 100) cm od pow. ziemi w czystym piasku stała zgnieciona popielnica (1) z przepalonymi kośćmi (Ryc.15),

Ryc. 15. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1.

Grób 1 w czasie eksploracji. Fot. W. Sarnowska

Fig. 15. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice.

Grave 1 during excavations. Photo W. Sarnowska

umbem (5) spojonym rdzą z trzykrotnie zgiętym mieczem (4). Pod umbem znajdował się, według notatek, uszkodzony imacz (zapewne doszło tu do pomyłki, ponieważ w zbiorach go brak, a jest niewzmiankowana zawieszka miecza [6]). Po stronie NE popielnicy, w odległości kilkunastu cm, znajdowały się wypełnione ziemią obie przystawki (2, 3). Z boku urny, od strony E, wetknięty był grot ustawiony ostrzem ku górze (7). Według M. Gozdowskiego *po fragmentach kości udowych i zębach można wnioskować, że należały one do osobnika płci męskiej*.

Inwentarz (Tabl. I): **1.** Asymetryczne, esowate, brunatne naczynie, górą niestarannie gładzone, zdobione dołkami paznokciowymi, poziomymi na załomie i pionowymi rzędami w dolnej części brzuśca. Wys. 30 cm, średn. 26,6 i 16,3 cm. **2.** Naczynko o czernionej, lśniącej powierzchni, wydzielonej szyjce i wyodrębnionej nóżce. Wys. 12 cm, średn. 13,5 i 7 cm. **3.** Dolna część dwustożkowatego naczynka o czarnej, gładkiej powierzchni, z wydzieloną pustą nóżką. Wys. 13 cm, średn. ok. 13 i 5,6 cm (*zabytku brak*). **4.** Obosieczny miecz typu B.VII.2, trzykrotnie zgięty, z ułamanym trzpieniem o prostokątnym przekroju u nasady. Powierzchnia głowni gładka, o przekroju soczewkowatym, zniszczona. Według dawnego rysunku trzpień miał guzek na końcu i był dłuższy (4, 4a.b – ok. 10,5 cm). Sztych nieznacznie zwężony. Zach. dł. 79 cm (według dawnego rysunku i opisu ponad 80 cm), szer. głowni 4–4,7 cm, zach. dł. trzpienia 7,5 cm. **5.** Zdeformowane półkuliste umbo zachowane we fragmentach. Kryza wąska ze śladami dwóch nitów (wg opisu i rysunku o trzech pełnych [?], kulistych główkach); zachowany nit ma od spodu kwadratową podkładkę. Na szczycie zamkniętej kopuły stożkowata nasadka z blachy, przymocowana nitami

Ryc. 16. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1.

Grób 2 w czasie eksploracji. Fot. W. Sarnowska

Fig. 16. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice.

Grave 2 during excavations. Photo W. Sarnowska

z gałką na końcu, który został zaklepany od wewnętrznej strony kopuły umba. Wys. ok. 6,5 cm, średn. ok. 15 cm, szer. kryży 1,6 cm. **6.** Uszkodzona, wsuwana zawieszka od pochwy miecza. Dł. 15,7 cm, maks. szer. 2 cm (*brak, zachował się tylko rysunek* – najpewniej była ona określona w opisie W. Sarnowskiej jako imacz). **7.** Grot najbardziej zbliżony do typu K.VIII/3, ale z dłuższym liściem o przekroju daszkowatym i tulejką ośmioboczną z dwoma otworami na nit; koniec liścia zagięty. Zach. dł. 18,5 cm, szer. 4,6 cm, dł. tulejki 5,2 cm, średn. ok. 1,7 cm. *Dodatkowo w zbiorach: 8. 4 przerdzewiałe fragmenty C-kształtnego okucia pochwy miecza.*

Datowanie: faza C_{1a}–C_{1b}.

Grób 2 (2/1947, ćw. III, pas II, odc. I, popielnicowy, określony jako męski)

Na głęb. 80 cm od pow. ziemi, w czystym piasku, stała zgniecioną popielnica (1) z dużą ilością przepalonych kości (Ryc. 16); wśród nich znaleziono fragment *ozdoby z brązowej blaszki zwiniętej w rurkę* i stopy brązu. Obok urny znajdowały się przerdzewiałe przedmioty: uszkodzone umbo (*zabytku brak*²),

² W czasie wstępnego opracowywania zastanawiano się, czy zabytkiem tym nie jest, przechowywane w zbiorach PMA, umbo z tępyim kołcem typu J.7a, z brzegiem okutym cienką, żelazną blachą i czterema nitami o płaskich, okrągłych główkach, rozklepanych od wewnątrz (średn. 15 cm, wys. 12,5 cm, średn. nitów 0,11–0,14 cm, dł. trzpienia nitu ok. 1 cm). W karcie katalogowej z 1986 roku zostało ono określone jako pochodzące ze stanowiska 2 (osady), ale opisane na fotografii w archiwum jako pochodzące z grobu 12 (nr 26405), co także nie zgadza się z dawniej wykonanym rysunkiem i zabytkiem z tego grobu przechowywanym w zbiorach. Metryczki oryginalnej przy umbie brak. Umbo to, określane jako grób 2 lub 12, różni się od rysunku umba z grobu 2 liczbą (cztery i trzy), kształtem (płaskie, okrągłe i kuliste, wypukłe) i zakończeniem nitów (z podkładką i zagięte). Należy więc wykluczyć pochodzenie umba z okutym brzegiem z któregośkolwiek

a pod nim i obok niego: imacz, dwa groty, nożyce, pęseta, dwa okucia końca pasa i nożyk sierpikowy.

Inwentarz (Tabl. II/2): **1.** Niskie naczynie dwustożkowate o wygładzanych, piaskowo-szarych powierzchniach. Dno wyodrębnione. Wys. 15 cm, średn. 24,5 cm (*zabytku brak*). **2.** Umbo z długim, poszerzonym od góry kołcem typu J.7a (wg N. Zielinga B2/B2a), niskim kołnierzem i wąskim brzegu; trzy (?) nity o kulistych główkach i trzpieniach zagiętych od spodu. Wys. 12,5 cm, średn. 14,5 cm, szer. kryży ok. 2 cm (*zabytku brak*). **3.** Imacz typu J.9 z niewyodrębnionymi płytkami i pojedynczymi, okrągłymi nitami. Dł. 18 cm, maks. szer. płytki 3 cm. **4.** Grot typu K.X o liściu z daszkowatym przekrojem i okrągłej tulejce. Dł. 20 cm, maks. szer. liścia ok. 2,7 cm, dł. tulejki 6,5 cm. **5.** Grot zbliżony do typu K.X, ale krótszy, z czworoboczną tulejką z zachowanym jednym otworem po nicie. Dł. 15 cm, maks. szer. liścia ok. 2,7 cm, dł. tulejki 5,4 cm. **6.** Lekko zdeformowane nożyce o taśmowatym uchwycie. Dł. 15 cm, ostrzy 7,2 cm, maks. szer. rączki 1,5 cm. **7.** Pęseta, dł. 9 cm. **8.9.** Dwa uszkodzone zakończenia pasa: jedno z dwoma nitami i częściowo zachowanym kółkiem na końcu, drugie ze zwężającym się, niezachowanym końcem i jednym nitem, typu J. II wg K. Raddatza (M.-L. grupa II). Zach. dł. 5,2 i 4,3 cm. **10.** Nożyk sierpikowy z ostro zakończonym trzpieniem (brzytwa). Dł. 8,4 cm. **11.** Okucie brązowe rzemienia zdobione trzykrotnie podwójnymi nacięciami. Dł. 2 cm. **12.** Prostokątne okucie z 5 nitami o płaskich, okrągłych główkach. Dł. ok. 11 cm, szer. 4–4,5 cm, nity o średn. ok. 1 cm. **13.** Trzy małe fragmenty okucia z cieńszej blachy z nitami o małej półkulistej główce o średn. 0,6 cm (12.13 – określone jako grób 2a).

Dodatkowo w zbiorach miały znajdować się jeszcze: 14. Fragmenty skorodowanego przedmiotu (przedmiotów?), w tym niewielki fragment szpili (?) (zabytków brak).

Datowanie: faza B₂/C₁–C_{1a} (?).

Grób 3 (3/1947, ćw. III, pas. II, odc. 2, popielnicowy, określony jako męski?, częściowo zniszczony)

Na głęb. 1,3 lub 1,1 m, na poziomie *dawnego humusu*, znaleziono część popielnicy (1) z przepalonymi kośćmi, popiołem, węglami drzewnymi i fragmentem dużego naczynia (zaginęło). Dalsze ułamki popielnicy były znajdowane nawet w odległości 4 m od niej. Obok urny stał fragmentarycznie zachowany puchar (2). Między nimi zlepięte rdzą leżały: zgięty miecz, umbo, przywarty doń fragment imacza, dwa groty, nóż, krzesiwo, fragmentarycznie zachowana ośelka. Uszkodzenie popielnicy z jednej strony i znaczne rozproszenie pochodzących z niej skorup ma wskazywać, że pierwotnie dokopano się z tej strony do grobu (sugestia W. Sarnowskiej, że być może przy sypaniu kurhanu). *Inwentarz* (Tabl. III): **1.** Zachowane fragmentarycznie naczynie dwustożkowate na pustej od środka nóżce; powierzchnie gładkie, czernione, lśniące, domieszka drobnoziarnista³. Nad załomem brzuśca zdobione dołkami i ornamentem jodełkowym, ujętymi w poziome linie; na nóżce dwa rzędy takich samych dołków. Wys. 21,5 cm, średn. 27,5 i 10,7 cm. **2.** Dwustoż-

grob i stanowiska z Wólki Łasieckiej (na osadzie też nie znaleziono żadnego umba), tym bardziej, że brak jest wzmianek o znalezieniu na cmentarzysku umba z okutym brzegiem, co powinno być zauważone.

³ Informacje o domieszce są podawane wówczas, gdy istnieje możliwość jej zaobserwowania.

kowaty puchar na pustej od zewnątrz nóżce, powierzchnia gładka, brunatna, domieszka drobnoziarnista. Zdobiony linią rytą powyżej załomu brzuśca. Wys. 13,1 cm, średn. 18 i 9 cm.

3. Zachowany w trzech fragmentach, pierwotnie dwukrotnie zgięty (3b) miecz obosieczny. Trzpień ułamany, głównia zniszczona, być może ze śladami facetowania, przekrój soczewkowaty; sztych ułamany. Zach. dł. 59 cm (19 + 16,5 + 23,5 cm – dawny rysunek ok. 72 cm), dł. ułamanego trzpienia ok. 5 cm, szer. główki ok. 3,5–3,8 cm. **4.** Skorodowane, zniszczone umbo z ułamanym kolcem typu J.7 (wg N. Zielinga B2); kołnierz wysoki, brzeg z dwoma kwadratowymi nitami (pierwotnie trzy?). Zach. wys. ok. 12 cm, średn. ok. 17 cm. **5.** Fragment rynienkowej części imacza. Zach. dł. 5 cm. **6.** Skorodowany, ułamany, zgięty grot typu K. XIV z długą sześcioboczną (?) tulejką i daszkowatym przekrojem liścia. Zach. dł. 25 cm, tulejki 10,5 cm, maks. szer. liścia 3,2 cm. **7.** Zniszczony grot z daszkowatym liściem i czworoboczną (?) u góry tulejką. Zach. dł. 11 cm. **8.** Fragmenty zniszczonego noża. Zach. dł. 10,8 cm (*zabytku brak*). **9.** Krzesiwo sztabkowe; brak uszka i niewielkie zniszczenia na końcu. Dł. 8,5 cm. **10.** Uszkodzona prostokątna ośleka z piskowca z otworem do zawieszania i śladami użytkowania. Zach. dł. 13 cm, szer. 2,6 cm.

Dodatkowo w zbiorach: **11.** Cztery fragmenty C-kształtnego okucia pochwy miecza. Zach. dł. 4,8 cm. **12.** Trzy (lub cztery) fragmenty grubej, taśmowatej, zwężającej się sztabki. Zach. dł. dwóch łączących się fragmentów 6,2 cm. **13.** Fragment rozszerzającej się na końcu, czworobocznej, płasko zakończonych sztabki. Zach. dł. 2,5 cm. **14.** Niewielki fragment naczynia o chropowatej powierzchni. Nad grobem, wśród kości, znajdował się: **15.** Mały fragment zęba grzebienia nieznannej konstrukcji.

Dataowanie: faza B_{2b}.

Grób 4 (4/1947, ćw. IV, pas II, odc. I, popielnicowy)

Na głęb. 1,65 lub 1,5 m, 50 cm pod warstwą próchnicy pierwotnej zalegającej pod nasypem, odkryto stojącą częściowo w piasku popielnicę ze spalonymi kośćmi. Na podobnej głębokości, także pod próchnicą pierwotną, znaleziono w pewnym oddaleniu stopy brązu.

Inwentarz (Tabl. II/4): **1.** Naczynie dwustożkowe na pustej od wewnątrz nóżce, powierzchnie gładkie, czernione, lśniące. Zdobione linią rytą nieco powyżej ostrego załomu brzuśca. Wys. 19,5 cm, średn. 20,5 i 8,5 cm.

Dataowanie: faza B₂–C_{1a}.

Grób 5 (1/1948, ćw. III, pas IV, odc. 3, popielnicowy, określony jako dziecięcy)

Odkryty na głęb. 90 (lub 70) cm. Górą zniszczona popielnica zawierała niewielką ilość kości, określonych przez M. Gozdowskiego jako kości niemowlęcia (dł. kości udowej 8 cm).

Inwentarz (Tabl. II/5): **1.** Naczynie (publikowane: M. Gozdowski 1956, tabl. LXV:2) górą zniszczone, o łagodnie zaokrąglonym brzuścu, gładkich szaro-brunatnych powierzchniach. Zdobione rzędem odcisków paznokci na największej wydętości brzuśca, a poniżej załomu pionowymi pasami takiego ornamentu. Zach. wys. 12,5 cm, średn. 15,5 i 9,5 cm (*zabytku brak*).

Dodatkowo w zbiorach: **2.** Drobne fragmenty naczynia o gładkich, czarnych powierzchniach i drobnoziarnistej domieszce.

3. Ułamek szpili. Zach. dł. 1 cm.

Dataowanie: okres wpływów rzymskich.

Grób 6 (2/1948, ćw. IV, pas IV, odc. 4, popielnicowy)

Według tymczasowego sprawozdania naczynie bez kości odkryte na głęb. 70 cm. Według dziennika była to zniszczona górą popielnica z czystymi kośćmi bez węgla i popiołu.

Inwentarz: **1.** Naczynie o gładkiej, szaro-brunatnej powierzchni, której ścianki po przesuszeniu zupełnie się pokruszyły, o średn. dna 10,5 cm (*zabytku brak*).

Dodatkowo w zbiorach pod tym numerem grobu (ale ze znakiem zapytania i z dopiskiem: w rozproszeniu): **2.** Sześć fragmentów naczyń toczonych średniowiecznych lub nowożytnych. **3.** Kilkanaście niecharakterystycznych ułamków naczyń tzw. grubej roboty oraz sześć fragmentów ceramiki wyglądanej, zapewne z okresu wpływów rzymskich.

Dataowanie: okres wpływów rzymskich (?).

Grób 7 (3/1948, ćw. IV, pas IV, odc. 4, jamowy?; w dzienniku jako jamowy 1 lub 3, w sprawozdaniu – 7)

Kości odkryte w jamie niewidocznej w ornej ziemi na głęb. 30–47 cm.

Dodatkowo w zbiorach (Tabl. IV/7): **1.** Fragmenty (znajdowane także w rozproszeniu) jajowatego naczynia o niestarym wyglądzie szaro-czarniawych powierzchniach, domieszka drobno-, miejscami średnioziarnista. Wys. 17 cm, średn. 20 i 8 cm. **2.** Dolna część naczynia na pustej od zewnątrz nóżce, powierzchnie gładkie, rdzawe, domieszka drobnoziarnista. Z jednej strony wtórnie przepalone, zdobione wałkiem u nasady nóżki. Średn. 10,2 cm. **3.** Dwuzwojowa sprężyna z górną cięciwą i częścią taśmowatego, półkolistego wysklepionego kabłąka jednodelnej fibuli A. VI, zapewne typu 158–159. Szer. sprężyny 0,9 cm. **4.** „Żużel szklany”, wydzielony ze szczątków kostnych w 1994 r.

Dataowanie: faza C₁.

Grób 8 (4/1948, ćw. IV, pas IV, odc. 4, jamowy; w dzienniku jako jamowy 2 lub 4, w sprawozdaniu – 8)

Odkryto rozproszone kości i jakiś przedmiot żelazny wśród nich.

Dodatkowo w zbiorach (Tabl. IV/8): **1.** Mało charakterystyczne fragmenty ceramiki z naczyń tzw. grubej roboty oraz dwa fragmenty starannie gładzone, w tym część wtórnie przepalona. **2.** Sześć fragmentów fibuli kuszowatej (?) A. VI, w tym fragmenty nóżki, fragment szpili i trzy guzki, być może nasadki na końcach osi sprężyny i główki kabłąka. Dł. nóżki ok. 3 cm. **3.** Silnie przerdzewiałe fragmenty przedmiotu (lub przedmiotów), w tym przyrdzewiałe do kości (także ptasich), wyselekcjonowane spośród szczątków kostnych w 2001 r.

Dataowanie: późny okres rzymski.

Grób 9 (5/1948, ćw. IV, pas IV, odc. 4, jamowy, zniszczony; w dzienniku jako jamowy 3 lub 5, w sprawozdaniu – 9)

Na głęb. 30–40 cm wśród kości i węgla znaleziono skorupy naczyń i stopy szklane. Być może do tego grobu należała też środkowa część imacza (*zabytków brak*).

Dataowanie: okres wpływów rzymskich (?).

Grób 10 (6/1948, ćw. III, pas IV, odc. 4 [przy jego krawędzi], jamowy, określony jako osoby dorosłej; w dzienniku jako

jamowy 4 lub 6, w sprawozdaniu – 10)

W ciemnej ziemi na głęb. 30 lub 50 cm znajdowały się przepalone kości i fragmenty naczyń. Jamy nie wyodrębniono.

Inwentarz (Tabl. IV/10): **1.** Kilkanaście fragmentów dwustożkowatego pucharka na pustej od zewnątrz nóżce, obie powierzchnie gładkie, czarne, lśniąco, domieszka drobnziarnista. Wys. ok. 15 cm, średn. 19 i 10 cm. **2.** Kilka fragmentów dwustożkowatej miseczki o gładkich, ceglanych powierzchniach i domieszce średnioziarnistej. Średn. brzuśca ok. 13 cm. **3.** Fragment naczynia zdobiony poziomymi bruzdkami, powierzchnie gładkie, ceglano (zabytku brak). **4.** Fragment naczynia o powierzchni zewnętrznej chropowatej oraz fragment gąbczasty, wtórnie przepalony (zabytku brak).

Dodatkowo w zbiorach: **5.** Fragment płytki grzebienia kościanego typu Th. B, zdobiony koncentrycznymi kółkami, z dwoma otworami na poprzeczne nity (znaleziony wśród kości w 1994 r.).

Datowanie: faza B₂–C₁ (?).

Grób 11 (7/1948, ćw. IV, pas IV, odc. 4, popielnicowy; w dzienniku 4 lub 7, w sprawozdaniu – 4)

Pod grobem jamowym 7 na głęb. 80 cm, już w wodzie (!), odkryto płaski kamień przykrywający popielnicę (1) z kośćmi (Ryc. 17), którą w całości przewieziono do PMA, gdzie została rozebrana.

Inwentarz (Tabl. IV/11): **1.** Naczynie toczone z wydzieloną szyjką i pierścieniową nóżką, powierzchnie gładkie, ceglano-szare. Wys. 16,5 cm, średn. 20,5 i 10,5 cm.

Datowanie: faza C_{1b}–C₂ (?).

Grób 12 (8/1948, ćw. IV, pas II, odc. 3, popielnicowy; w dzienniku i w sprawozdaniu jako 5, dokładnej lokalizacji brak)

Na głęb. 1,1 m, w czystym piasku, stała popielnica z kośćmi,

Ryc. 17. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Popielnica z grobu 11 w czasie eksploracji. Fot. W. Sarnowska

Fig. 17. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice.

Urn from grave 11 during excavations. Photo W. Sarnowska

którą w całości przewieziono do PMA, gdzie została rozebrana. *Inwentarz* (Tabl. IV/12): **1.** Naczynie dwustożkowate z jednym uchem, na pustej od środka nóżce, powierzchnie gładkie, czarne, lśniąco, domieszka drobnziarnista. Zdobione powyżej załomu kłutym i rytym ornamentem strefowym oraz nakłuciami na nóżce. Wys. 17 cm, średn. 21 i 10 cm.

Datowanie: faza B₂–C (?).

Grób 13 (9/1948, ćw. III, pas IV, odc. 2/1, popielnicowy, określony jako dziecięcy; w dzienniku i sprawozdaniu jako popielnicowy 6)

Na głęb. 75 cm znajdowała się dolna część popielnicy (1) z małą ilością drobnych, przepalonych kości.

Inwentarz (Tabl. V/13): **1.** Dolna część naczynia o powierzchniach szorstkich, ciemnoceglanych, duża ilość gruboziarnistej domieszki. Średn. 12 cm. **2.** Fragmenty ceglano-szarego naczynia esowatego, górą zagładzanego, niżej chropowatego, domieszka średnioziarnista. Średn. ok. 15 i 7 cm.

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Grób 14 (10/1948, ćw. I, pas II, odc. 4, zniszczony, jamowy; w dzienniku jamowy 4 lub 5, w sprawozdaniu jako grób II)

Na głęb. 60 cm, w dużym rozproszaniu na przestrzeni ponad 1 m i do głębokości 1,3 m, odsłonięto kości, drobne fragmenty ceramiki, stopy brązowe i części drobnych przedmiotów żelaznych (?) zalegających w *naruszonej*, przekopywanej ziemi. Obok znajdowały się kamienie (tworzące wg M. Gozdowskiego obudowę grobu), pod którymi zarysowała się w żółtej glinie ciemna plama o średn. ok. 50 cm. Wystąpiły w niej kości i fragmenty ceramiki z wyżej znajdowanych naczyń⁴.

Inwentarz (Tabl. V/14): **1.** Cztery fragmenty przepalonej ceramiki (zabytku brak). **2.** Fragment pustej od zewnątrz nóżki z listewką w górnej części, powierzchnie gładkie, ceglano (zabytku brak). **3.** Cztery fragmenty (w tym niewielki wylew) naczynia o gładkich, czarnych, lśniąco powierzchniach, domieszka drobnziarnista. **4.** Sześciokątna tulejka grotu z nitom. Zach. dł. 8,5 cm, średn. otworu na nit 1,9 cm. **5.** Fragment pokrywki i brzegu umba. **6.** Stop białego szkła (zabytku brak). **7.** 10 kulistych stopów brązu o średn. 1,5–0,3 cm (zabytków brak). **8.** Ułamany kawałek żelaza z nielicznymi rysami (ślady użytkowania?), określony przez M. Gozdowskiego jako zapewne współczesny *klin do rozbijania kamieni*. Wym. 2,3×4,2×6 cm. *Datowanie:* okres wpływów rzymskich.

Grób 15 (11/1948, ćw. IV, pas III, odc. 3, jamowy; w dzienniku początkowo bez numeru lub 6, w sprawozdaniu – 12)

Tylko przepalone kości na głęb. 40 cm.

Dodatkowo w zbiorach (wg późniejszej metryczki M. Gozdowskiego): **1.** Kilka drobnych, niecharakterystycznych fragmentów ceramiki, w tym także wtórnie przepalonych, pochodzących z naczyń o gładkich powierzchniach.

Datowanie: (?)

⁴ Z racji posadowienia grobu na granicy odcinka, później badanego przez M. Gozdowskiego, jest prawdopodobne, że dalszą część tego grobu przekopał on później, oznaczając go nr 15/1951 (obecnie 30).

⁵ Według późniejszych notatek M. Gozdowskiego.

Grób 16 (1/1951, ćw. III, pas IV, odc. 8, popielnicowy, podwójny?)

Brak opisu grobu.

Inwentarz (Tabl. V/16): **1.** Naczynie (określone jako popielnica) beczułkowate o powierzchni zewnętrznej jasno-ceglastej, wewnętrznej ciemnej, domieszka średnioziarnista. Poniżej słabo zaznaczonego załomu, podkreślonego dookołnym ornamentem paznokciowym, zdobiona niestarannie wykonanymi, nieregularnymi bruzdami. Wys. 19 cm, średn. 18,5–19,5 i 14 cm. **2.** Zachowane częściowo naczynie (przy opisie informacja: *dołączyć do popielnicy z gr. 1*) o szaro-ceglastej powierzchni zewnętrznej i czarnej wewnętrznej, domieszka średnioziarnista. Zdobione nieregularnie w dolnej części ukośnymi grupami bruzdek, pionową linią falistą oraz poziomą, prostą powyżej dna. Wys. 15 cm, średn. 21–22 i 14 cm. **3.** Pusta od zewnątrz nóżka naczynia o gładkiej, czarnej powierzchni, domieszka drobno- i średnioziarnista. Średn. dna ok. 9 cm (publikowana: M. Gozdowski 1956, tabl. LXV:6).

Dodatkowo w zbiorach: **4.** Fragmenty naczynia dwustożkowatego o pierwotnie gładkich, obecnie złuszczonej, ceglastej powierzchniach, domieszka średnio- i gruboziarnista. Wys. ok. 14 cm, średn. ok. 15 i 8 cm. **5.** Górna część dwustożkowatego naczynka o gładzonych, rdzawych powierzchniach, domieszka drobnoziarnista. Średn. 7 cm. **6.** Fragmenty jajowatego kubka z uchem o złuszczonej ceglasto-żółtych powierzchniach, domieszka średnioziarnista. Średn. ok. 8 cm. **7.** Górna część naczynia, powierzchnie brunatno-rdzawe, domieszka średnioziarnista; zdobione powyżej załomu brzuśca rytymi liniami. Średn. 14 cm. **8.** Fragmenty naczynia o gładkich, brunatnych powierzchniach, domieszka drobnoziarnista; zdobione powyżej załomu brzuśca lekko ukośnymi, pionowymi liniami. Od tego naczynia może pochodzić niewielkie, kolankowate uszko. Średn. brzuśca ok. 14 cm. **9.** Fragmenty brzuśca brunatnego naczynia o chropowatej powierzchni i gruboziarnistej domieszce. **10.** Mało charakterystyczne fragmenty w/w lub podobnych naczyń.

Datowanie: faza B₂–C (?).

Grób 17 (2/1951, ćw. III, pas IV, odc. 8, popielnicowy, określony jako kobiecy)

Brak opisu grobu. Fibula miała się znajdować od W strony popielnicy.

Inwentarz (Tabl. VI/17): **1.** Popielnica (*zabytku brak*). **2.** Kabłąk brązowej⁶ fibuli odmiany mazowieckiej grupy A.IV, typu D.1Ab. Dł. 5,6 cm (nr 2a.c; nr 2b – rysunek archiwalny). *Dodatkowo w zbiorach znaleziona obok grobu:* **3.** Część silnie wtórnie przepalanej miseczki. Wys. 5,5 cm, średn. 12 cm.

Datowanie: faza B_{2b}–C_{1a}.

Grób 18 (3/1951, ćw. III, pas IV/V, odc. 8, popielnicowy, określony jako dziecięcy)

Brak opisu grobu. W popielnicy dziecinnej znajdował się przęślik.

⁶ Miejsce znalezienia zabytku nie jest pewne. Fibula dotychczas publikowana (T. Dąbrowska 1995, ryc. 4j) jako pochodząca z grobu 39 (dawny 24/51), przechowywana jest z oryginalną metryczką M. Gozdowskiego wskazującą na grób 2/51. Bez nr grobu jest znajdująca się w archiwum fotografia tej fibuli (kl. 18370). Tylko na odrębnym rysunku, nie wiadomo przez kogo wykonanym, znajduje się wtórny podpis niewiadomego pochodzenia – grób 24/51. Ostatnio jako należąca do grobu 2/51 sklasyfikował ją J. Andrzejowski (2009, s. 243–261, tabl. 5.15:1a.c–e).

Inwentarz (Tabl. VI/18): **1.** Fragmenty zniszczonego, brunatno-szarego naczynia (popielnicy?) o chropawym brzuścu, domieszka średnioziarnista. Średn. dna 9,5 cm. **2.** Fragment przydennej części brunatno-jasnoszarego naczynia (określony jako dno popielnicy) o lekko zagładzanych powierzchniach, domieszka średnioziarnista. Średn. 9 cm. **3.** Dwustożkowaty, ceglasty przęślik, spękany i gąbczasty na skutek działania ognia. Wys. 1,6 cm, średn. 2,4 cm.

Dodatkowo w zbiorach (w naczyniu 1) znaleziono: **4.** Fragment wylewu rdzawego naczynia o gładzonych powierzchniach i drobnoziarnistej domieszce. **5.** Fragment wylewu szaro-ceglastego naczynia o gładzonych powierzchniach i drobnoziarnistej domieszce, zdobiony rytymi liniami.

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Grób 19 (4/1951, ćw. III, pas. V, odc. 8, popielnicowy, określony jako kobiecy lub dziecięcy)

Brak opisu grobu. Według notatki *fragm. popielnicy*, z której pochodzą fragmenty grzebienia kość. z nitem żelaznym.

Inwentarz (Tabl. VI/19): **1.** Fragmenty popielnicy zdobionej ornamentem paznokciowym, obie powierzchnie gładkie, zewnętrzna ceglasta, wewnętrzna ciemna (*zabytku brak*). **2.** 18 ułamków grzebienia typu Th. B, w tym dwa (?) nity we fragmentach: jeden zaklepany na końcu wraz z nasadą zębów oraz drobniejsze fragmenty z ich zaczątkiem. Pozostałe fragmenty to ułamki nitów wraz z przywartymi do nich fragmentami kościanych części grzebienia. Dł. grzebienia >9,5 cm. Według opisu M. Gozdowskiego były to fragmenty grzebienia kościanego złożonego z czterech oddzielnych płytek łączonych długim i grubym nitem żel., zaklepanym płasko na obu końcach. Pow. płytek była zdobiona, co jest obecnie ledwo dostrzegalne. Długość płytek około 2 cm. Długość nitu żel. 9,5 cm.

Datowanie: faza B_{2b}–C_{1a}.

Grób 20 (5/1951, ćw. III, pas. V, odc. 7, typ grobu nieznan)

Opisu grobu brak.

Inwentarz (Tabl. VI/20): **1.** Fragmenty ceglasto-żółtego naczynia esowatego o łagodnie zaokrąglonym brzuścu, górą gładkiego, od załomu chropowatego. Powierzchnia wewnętrzna szorstka, ceglasta z ciemnymi plamami. Dno płaskie. Wys. 20 cm, średn. 24,5 i 12,5 cm (*zabytku brak*). **2.** Nieznaczenie nadtopiony jasnoniebieski fajansowy paciorek melonowaty typu T.-M. 158. Wys. 1,7 cm, średn. 1,9 cm⁷.

Datowanie: faza B₂ (?).

Grób 21 (6/1951, ćw. III, pas. V, odc. 7, typ grobu nieznan)

Opisu grobu brak.

Inwentarz (Tabl. VI/21): **1.** Lekko dwustożkowaty kubek ze śladem mocowania ucha (guzka/imadła?) na załomie brzuśca (brak drugiego przy krawędzi lub dnie), powierzchnie szorstkie, ceglaste, liczna domieszka średnioziarnista. Wys. 8,5 cm, średn. ok. 10 i ok. 6 cm.

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Grób 22 (7/1951, ćw. III, pas V, odc. 7, typ grobu nieznan, dokładnej lokalizacji brak)

⁷ Paciorek miał być *znal. w grobie jamowym wśród przepalonych kości lub w popielnicy ?*; dalej notatka – *ustalić nr. grobu*, także – inna lokalizacja grobu na odc. 8.

Opisu grobu brak.

Inwentarz (Tabl. VI/22, VII/22): **1.** Fragmenty górnej części dzbanka, z kolankowatym uchem zaopatrzonym w kanalik, obie powierzchnie gładkie, żółtawa i szarawa, domieszka drobnoziarnista. Zdobiony dwoma plastycznymi listwami. Średn. 9,5 cm. **2.** Fragment wklęsłego dna miseczki opisanej w grobie 29/4. **3.** Przerdzewiały, zachowany fragmentarycznie grot o daszkowatym przekroju liścia i ułamanej, okrągłej tulejce. Zach. wym. według opisu po wydobyciu: dł. 12,5 cm, tulejki 3 cm, szer. liścia 2,8 cm. **4.** Fragmenty silnie skorodowanego, przerdzewiałego umba, w tym fragment kolca (?) i brzegu (4a); na wcześniejszym rysunku (4b) umbo typu J.7a (wg N. Zielinga B2), z jednym widocznym nitom z pełną (?), okrągłą główką, pierwotna liczba nitów nieznana. Średn. ok. 14–16 cm, wys. ok. 10–11 cm. **5.** Sześć fragmentów skorodowanego, niekonserwowanego imacza. Dwa fragmenty, na podstawie rentgenogramu, wskazują na lekko wachlarzowate (?), mało wyodrębnione płytki. Według wcześniejszego opisu w jednej miał tkwić nit (?). Dł. >17 cm.

Dodatkowo w zbiorach: **6.** Fragmenty dwustożkowatego, brązowego, wygładzanego naczynia z odkształconym, wtórnie przepalonym, odtrąconym uchem, domieszka drobno- i średnioziarnista. Średn. 15,5 cm. **7.** Fragmenty dwustożkowatego, rdzawego, gładzonego naczynia z wysoką nóżką, domieszka drobnoziarnista i organiczna. Wys. ok. 17 cm, średn. 13 i 8 cm. **8.** Fragment pustej od zewnątrz nóżki naczynia o rdzawych, gładkich powierzchniach i domieszce drobnoziarnistej. Średn. 10 cm. **9.** Zachowane dwa fragmenty dwusiecznego miecza z prosto wyodrębnionym, ułamanym trzpieniem. Przekrój soczewkowaty. Zach. dł. 32 i 15 cm. **Dataowanie:** faza B₂–B₂/C₁ (?).

Grób 23 (8/1951, ćw. III, pas V, odc. 7, popielnicowy?, określony jako kobiecy, dokładnej lokalizacji brak)

Popielnica (1) z kośćmi, wśród których znajdowały się fragmenty ceramiki (2), fragment igły (5), fragmenty zniszczonej ozdoby (6) i przęślik (3). Obok popielnicy znaleziono okucie zamka (7); miejsce znalezienia drugiego przęślika, fragmentów grzebienia, klucza i sprężyny zamka niepewne; M. Gozdowski wspomina o znalezieniu przerdzewiałych przedmiotów żelaznych w popielnicy.

Inwentarz (Tabl. VIII/23): **1.** Naczynie beczułkowate, górą wygładzane, dołem zdobione ornamentem paznokciowym. Powierzchnia zewnętrzna szaro-ceglasta, wewnętrzna ciemna, domieszka średnio i gruboziarnista. Wys. 22,5 cm, średn. 16,5–18 i 12,5 cm. **2.** Fragmenty wylewu naczynia o rdzawych, gładkich powierzchniach i domieszce drobnoziarnistej. Średn. ok. 17 cm. **3.** Dwustożkowaty przęślik ze śladami wtórnego przepalenia. Wys. 2,5 cm, średn. 3 cm. **4.** Dwustożkowaty przęślik ze śladami wtórnego przepalenia. Wys. 1,7 cm, średn. 3,3 cm. **5.** Trzy małe fragmenty igły (?). Dł. 5 cm. **6.** Przerdzewiałe fragmenty nieokreślonej ozdoby (?) (*zabytku brak; ewentualnie mogą to być (?) wspomniane przez M. Gozdowskiego szczątki przerdzewiałych przedmiotów żelaznych*). **7.** Okucie prostokątnego zamka kasetki typu Kokowski 7 z zachowanymi trzema gwoździakami z płaskimi, okrągłymi główkami. Ich zagięcie wskazuje, że ścianki kasetki miały co najmniej 1,5 cm; wg opisu przy jednym z nich zachował się kawałek zwęglonego drewna. Wym. płytki 2,8×3,4×7,8 cm. **8.** Podłużny nit od grzebienia typu Th. B zaklepany na obu końcach, z fragmentem kościanej, obustronnie zdobionej płytki. Dł. nitu 9,5 cm, zach. wym. płytki 1,7×0,9 cm.

Dodatkowo w zbiorach: **9.** Przerdzewiały, zachowany we fragmentach klucz o prostokątnym w przekroju trzpieniu, węższym przy okrągłym uchwycie z kółkiem. Koniec klucza bardzo źle zachowany, dł. ok. 19 cm (na podstawie zdjęcia Rtg). **10.** Przerdzewiałe fragmenty zawiniętej na końcu (?) sprężyny zamka o taśmowatym, prostokątnym w przekroju trzpieniu. Zach. dł. ok. 10,5 cm (na podstawie zdjęcia Rtg).

Dataowanie: faza B_{2b}–C_{1a}.

Grób 24 (9/1951, ćw. III, pas V, odc. 6, popielnicowy?, dokładnej lokalizacji brak)

Opisu grobu brak.

Inwentarz (Tabl. VII/24): **1.** Dolna część popielnicy zdobiona bardzo niestarannie ukośną kratką. Średn. ok. 12,5 cm (*zabytku brak*). **2.** Kilkanaście fragmentów naczynia dwustożkowatego zdobionego powyżej ostrego załomu brzuśca poziomą bruzdą, niektóre wtórnie przepalone (*zabytku brak*) – od niego może pochodzić znajdująca się w zbiorach dolna część naczynia o wygładzanej powierzchni i domieszce średnioziarnistej. Średn. 7 cm. **3.** Kilka fragmentów naczyń o wygładzanych powierzchniach (*zabytku brak*). **4.** Przęślik dwustożkowaty. Wys. 2,5 cm, średn. 3,8 cm (*zabytku brak*).

Dataowanie: okres wpływów rzymskich.

Grób 25 (10/1951, ćw. III, pas V, odc. 6, popielnicowy, określony jako należący do matki z dzieckiem, dokładnie nie zlokalizowany)

Na dnie naczynia (1) stała pusta miseczka (2), w którą wbięte zostało leżące bokiem naczynko bez kości (3). Na wierzchu znaleziono wtórnie przepalone ucho (*zabytku brak*). Brak informacji, czy w naczyniu były kości. Wewnątrz miseczki znajdowały się bardzo drobne kości, określone przez M. Gozdowskiego jako zapewne kości noworodka.

Inwentarz (Tabl. VIII/25): **1.** Naczynie dwustożkowate, nieco asymetryczne, o powierzchni zagładzanej, jasnobrunatnej z ciemniejszymi plamami, domieszka średnioziarnista. Wys. 14 cm, średn. 15,5 i 9 cm. **2.** Miseczka z wklęsłym dnem zdobiona ośmioma szerokimi bruzdami; powierzchnie wygładzane, jasnobrunatne. Zniekształcona na skutek wtórnego przepalenia. Wys. ok. 4,5 cm, średn. ok. 11–12 cm. **3.** Zachowane fragmentarycznie asymetryczne, nieco wtórnie przepalone, gładzone naczynie, powierzchnie ceglastoszare. Zdobione (?) w trzech miejscach odciskami paznokcia. Wys. 9,5 cm, średn. 8,5 i 8 cm. *Dodatkowo w zbiorach:* **4.** Dwa fragmenty ośmiokątnej tulejki grotu. Zach. dł. 6 i 2,5 cm.

Dataowanie: faza B₂ (?).

Grób 26 (11/1951, ćw. III, pas V, odc. 5, zniszczony)

Opisu brak. Ułamek ceramiki pochodzący według metryczki z rozoranego i zniszczonego grobu podczas orki.

Inwentarz (Tabl. IX/26): **1.** Fragment górnej części ciemnoszarego naczynia, powierzchnia zewnętrzna gładka, wewnętrzna szorstka, domieszka drobnoziarnista. Powyżej załomu zdobione ornamentem rytym i dołeczkami. **2.** Mało charakterystyczne fragmenty ceramiki, na ogół gładzone, część wtórnie przepalona.

Dataowanie: wczesny okres rzymski (?).

Grób 27 (12/1951, ćw. III, pas IV, odc. 5, popielnicowy, określony jako męski, dokładnie nie zlokalizowany)

W grobie znajdowała się popielnica (1), fragmenty pustej nóżki i wylewu naczynia (2), górna partia naczynia zdobionego (3), umbo, imacz (*brak* – mógł być tak potraktowany zabytek opisany pod nr. 6), grot, nóż i nożyk sierpikowy (znaleziony pod umbem) oraz fragment grzebienia i ośelka.

Inwentarz (Tabl. X/27): **1.** Popielnica dwustożkowata z mocno wychyloną na zewnątrz krawędzią i czterema kolankowatymi uchami, sięgającymi od wylewu do górnej partii brzuśca, na załomie dookoła listewka. Powyżej listewki przy załomie brzuśca fragmentarycznie widoczny ornament jodełkowy, pod nim resztki prostokątów i kątów, a także girlandki z małych dołków. Nóżka pusta od wewnątrz z listewką u nasady, na dnie *dyskretnie zaznaczony* krzyż. Obie powierzchnie gładkie, czarne, lśniące. Średn. ok. 27 i 13 cm (*zabytku brak*). **2.** Zrekonstruowane z fragmentów naczynie dwustożkowate na bardzo wysokiej, pustej od zewnątrz nóżce, powierzchnie gładkie, ceglaste, domieszka drobnziarnista, słabo widoczna. Zdobione pod krawędzią, przy załomie brzuśca i u nasady nóżki dookołnymi bruzdami, u nasady nóżki dolepiana listwa. Miejskami przepalone i odkształcone. Wys. ok. 25 cm, średn. 21–22 i 15 cm. **3.** Fragmenty naczynia, powierzchnie gładkie, ceglaste, domieszka drobnziarnista. Zdobione w górnej partii brzuśca skośnymi, rytymi liniami. Średn. 16 cm. **4.** Silnie skorodowany grot z liściem o daszkowatym przekroju i okrągłą tulejką. Zach. dł. 12,5 cm, szer. liścia 2,8 cm. **5.** Umbo z kołcem typu J.7a (wg N. Zielinga B2) z wąskim brzegiem, wysokim kołnierzem i pierwotnie z trzema nitami (5b). Obecnie kołiec częściowo uszkodzony, zachowane dwa nity, z których jeden ma małą, okrągłą, pełną (?) główkę (na dawnym rysunku znacznie większą, pewnie z racji korozji) tkwiącą w konkrecji rdzy, zakończoną od spodu kwadratową podkładką (Rtg); druga zniekształcona. Wys. (na podstawie rysunku z 1952 r.) ok. 12,5 cm, średn. 15,5 cm, dł. trzpienia nitu ok. 0,8 cm. **6.** Dwa fragmenty zgiętego przedmiotu o sztabkowatym przekroju, być może uchwyt od nożyc (Rtg). Dł. ok. 17 cm, szer. na zgięciu 1,3 cm, wym. na końcach 0,5×0,7 cm. **7.** Nóż z patyną ogniową o obustronnie wyodrębnionym ostrzu i śladami bruzdki z ukośnymi liniami rytymi wzdłuż grzbietu. Dł. 8,8 cm, trzpienia 2,6 cm (*zabytku brak*). **8.** Częściowo zachowany nożyk sierpikowy z obustronnie wyodrębnionym trzonkiem. Zach. dł. po wydobyciu 8,2 cm (obecna 7,5 cm), dł. trzonka 2,8 cm. **9.** Mały fragment grzebienia kościanego z pozostałościami ząbków. Wym. 2,5×1,5 cm. **10.** Ośelka prostokątna z drobnziarnistego piaskowca ze śladami lekkiego przepalenia. Wym. 17,7×6,3×1,2 cm.

Dodatkowo w zbiorach: **11.** Fragment naczynia o brunatnych, zagładzanych powierzchniach i gruboziarnistej powierzchni. Średn. 16 cm. **12.** Fragment naczynia o rdzawych, gładkich powierzchniach i drobnziarnistej domieszce.

Data i uwagi: faza B_{2b}.

Grób 28 (13/1951, ćw. III, pas III, odc. 8, popielnicowy?)

Opisu grobu brak. Według metryczki tylko fragmenty popielnicy (1?).

Inwentarz (Tabl. IX/28): **1.** Pięć fragmentów naczynia o niestarannie chropowatej powierzchni i średnio- oraz gruboziarnistej domieszce. Średn. wylewu 22–24 cm.

Data i uwagi: okres wpływów rzymskich.

Grób 29 (14/1951, ćw. III, pas I, odc. 9, popielnicowy z resztkami stosu, określony jako kobiecy? z dzieckiem, podwójny?)

Na głęb. 75 (według rysunku 50 cm), stała popielnica (1) obasypana szczątkami stosu, górą w szarej ziemi, dołem (od załomu) w czystym piasku. Zarysu jamy grobowej nie można było ustalić. Nad popielnicą, od SW, leżało bokiem drugie, rozbite naczynie (2) i fragmenty miseczki (4). Nie udało się stwierdzić, gdzie stał dzbanek z kanalikiem (3) – określony jako popielnica dziecka; z odrębnego szkicu można sądzić, że znaleziono go nad popielnicą (1). Od zewnątrz, przy dnie popielnicy, nóż żelazny (*zabytku brak*); poniżej załomu brzuśca naczynia przęślik (5), pod nim brązowa fibula⁸ i *przedmiot żelazny*, a na wysokości otworu popielnicy – część (?) żelaznego okucia i haczyk. Druga fibula (opisana jako silnie profilowana) znajdowała się wśród kości w popielnicy. Wszystkich zabytków metalowych brak.

Inwentarz (Tabl. IX/29): **1.** Naczynie dwustożkowate, lekko asymetryczne, o szorstkich szaro-brunatnych powierzchniach. Wys. 25 cm, średn. 19–21 i 13 cm. **2.** Naczynie na pustej od zewnątrz nóżce. Wys. 12 cm, średn. 16 i 8 cm (publikowane: M. Gozdowski 1956, tabl. LXV:5 – *zabytku brak*). **3.** Dzbanek na nóżce, z kolankowatym uchem z kanalikiem i głębokim dołkiem u góry, zdobiony meandrem. Powierzchnie gładkie, lekko lśniące, brązowo-szare. Wys. 15 cm, średn. 7,5 i 7 cm. **4.** Dwa fragmenty miseczki o wklęsłym dnie, wygładzanych, ceglastych powierzchniach i domieszce drobnziarnistej. Wys. 5 cm, średn. 10 cm (niewielki fragment dna od niej znaleziono najprawdopodobniej w grobie 22/2). **5.** Lekko asymetryczny, dwustożkowaty przęślik. Wys. 2,4 cm, średn. 3,7–4 cm.

Data i uwagi: faza B₂.

Grób 30 (15/1951, ćw. I, pas II, odc. 4, zniszczony, określony jako kobiecy)

Odkryty w ziemi częściowo przekopanej⁹ (...) w rozproszonym przepalone kości, fragmenty ceramiki, fragment żelaza, fragment brązu – część szpili lub igły brązowej (*zabytku brak*).

Inwentarz (Tabl. IX/30): **1.** Fragmenty jednego lub dwóch naczyń o gładkich, rdzawo-szarych powierzchniach i domieszce drobnziarnistej, w tym nóżka, fragment wylewu i dwa fragmenty dwustożkowatego brzuśca. Średn. dna 8,5 cm, wylewu ok. 12 cm. **2.** Mało charakterystyczne ułamki naczyń, w tym liczne wtórnie przepalone. **3.** Bryły silnie przerdzewiałego, skorodowanego żelaza. W jednej widać przytwierdzoną dwoma nitami do urwanej sztabki półokrągłą zawieszkę, na której wisi zaczep bliżej nieokreślonego przedmiotu (Rtg), w drugiej znajdują się fragmenty wtopionej, lejkowato uformowanej blaszki brązowej. **Data i uwagi:** okres wpływów rzymskich.

Grób 31 (16/1951, ćw. III, pas VI, odc. 8, zniszczony)

Według dziennika polowego i notatek na głęb. ok. 50 cm na spodzie warstwy ziemi ornej zalegało trochę fragmentów ceramiki pochodzącej ze zniszczonego grobu.

Inwentarz (Tabl. X/31): **1.** Drobne fragmenty w całości zrekonstruowanej, cienkościenniej, głębokiej miseczki z wklęsłym dnem, powierzchnie gładkie, czarne, domieszka niewidocz-

⁸ Nie można wykluczyć, że fragmenty jednej z tych zapinek znajdują się w zbiorach jako znalezisko luźne (ZL:48), wraz z metryczką, przepisaną w 1974 roku, wskazującą na grób 24/51 – obecnie 39. W tym ostatnim grobie wymieniona jest jednak tylko jedna fibula, którą zidentyfikowano (por. s. 186).

⁹ Obiekt znajdował się na wschodniej granicy wykopu W. Sarnowskiej – mogła to być nieprzekopana część grobu jamowego 14.

na. Zdobiona na załomie brzuśca listwą, powyżej ornament składający się z rytých trójkątów częściowo wypełnianych (?) dołkami, poniżej dołeczki ujęte w dwie linie ryte. Od wklęsłego dna rozchodzą się ku górze płytkie bruzdy. Wys. ok. 9 cm, średn. dna 4 cm.

D a t o w a n i e: faza B₁(?)/B₂.

Grób 32 (17/1951, ćw. III, pas. VI, odc. 7, popielnicowy, określony jako kobiecy)

Na głębokości 33 cm, pod warstwą ziemi ornej już w czystym piasku, pojawiły się fragmenty przepalonych kości i ceramiki (w tym fragment kolankowatego ucha – *zabytku brak*). Nieco niżej odkryto górną, zniszczoną część popielnicy (1) z przepalonymi kośćmi, obsypaną szczątkami stosu. Okucie znaleziono w popielnicy na wysokości otworu naczynia, przeszlik – w pobliżu największej wydętości brzuśca, ozdoby – przy dnie.

I n w e n t a r z (Tabl. X/32): **1.** Naczynie o zaokrąglonym łagodnie brzuścu z trzema kolankowatymi uchami. Przypuszczalna wys. 13 cm, średn. brzuśca 16 cm i dna 11 cm (*zabytku brak*). **2.** Pięć mało charakterystycznych fragmentów ceramiki. **3.** Przeszlik dwustożkowaty, lekko spękany w ogniu. Wys. 2,7 cm, średn. 3 cm (*zabytku brak*). **4.** Okucie z płaskiej taśmy o zagiętych pod kątem prostym, zwężających się końcach. Dł. 5,2 cm (po rozprostowaniu), szer. taśmy 1,2 cm. **5.** Dwa odkształcone fragmenty fibuli brązowej grupy A.VI typu *Jartypory*; sprężyna na osi, u góry kabłąka metopa, wzdłuż grzbietu kabłąka zdobiona nacięciami listewka. Na dawnym rysunku dolna cięciwa, której obecnie brak, i guzek na końcu osi (?). Zach. dł. 2,5 i 1 cm. **6.** Kulka stopionego brązu (*zabytku brak*). **7.** Przepalony przedmiot (?) w zlepionej bryle o wym. 4×2,5×1,5 cm (*zabytku brak*).
D a t o w a n i e: faza C₁.

Grób 33 (18/1951, ćw. III, pas. VI, odc. 5, popielnicowy z resztkami stosu, podwójny?, określony jako męski)

Na głęb. 50 cm, w jasnym piasku, stały obok siebie dwie zgniecione popielnice – jedna (1) zachowana tylko w partii przydennej; obok niej od N leżał grot (5) skierowany ostrzem na E, a nad i pod nim fragmenty naczynia na nóżce (4). Pod grotem znajdował się imacz (6), ułożony grzbietem do góry. W drugiej popielnicy (2), stojącej obok, znaleziono fragmenty miseczki (3), kilka przepalonych fragmentów ceramiki i trochę węgielków drzewnych, a przy niej od W – ustawione bokiem umbo (7). W obu popielnicach odkryto kości (wg M. Gozdowskiego należące do jednego osobnika) i węgle drzewne. Po stronie E jamy grobowej znajdował się pień sosny.

I n w e n t a r z (Tabl. XI/33): **1.** Dolna część brunatnej popielnicy, najpewniej esowatej, domieszka średnioziarnista. Zdobiona poniżej załomu brzuśca pionowymi pasmami ornamentu paznokciowego, a na załomie poziomymi. Średn. ok. 10 cm. **2.** Liczne fragmenty dwustożkowatej popielnicy na niskiej nóżce, powierzchnie zagładzane, szaro-ceglaste, domieszka średnioziarnista, z jednej strony ślady wtórnego przepalenia. Wys. 13,5 cm, średn. 17,5 i 12 cm. **3.** Fragmenty miseczki z wklęsłym dnem ze śladami działania ognia; powierzchnie gładkie, ceglasto-szare, domieszka drobnoziarnista. Wys. 5 cm, średn. 10 cm. **4.** Fragmenty naczynia na pustej od zewnątrz nóżce o wygładzanych, lekko szorstkich, szaro-ceglastych powierzchniach, domieszka drobnoziarnista. Wys. ok. 14 cm, średn. 17,5 i 8–9 cm. **5.** Grot z patyną ogniową o daszkowatym, ułamanym na końcu liściu i ośmioboczną tulejką z dwoma (?) nitami, zbli-

żony do typu K.XX. Zach. dł. 37 cm, tulei 10,5 cm, szer. liścia 6,2 cm (*zabytku brak*). **6.** Fragmenty rynienkowatego imacza (6a) z niewyodrębnioną, krótką płytką z jednym nitom o zniszczonej główce. Zach. dł. ok. 8 cm, pierwotna całego imacza (6b) ok. 20 cm. **7.** Częściowo zachowane umbo o krótkim, zaokrąglonym kolcu, wąskim brzegu, z dwoma (pierwotnie trzema) zachowanymi nitami o kulistej główce, zaklepanymi od spodu. Na jednym z zachowanych widać od góry podkładkę (Rtg). Wys. ok. 7 cm, średn. ok. 14 cm.

Dodatkowo w zbiorach: **8.** Fragment nasady noża. Zach. dł. 3 cm (znaleziony w 1994 r. wśród ułamków mało charakterystycznej ceramiki w popielnicy – 1). **9.** Fragment wylewu naczynia zdobionego rytymi liniami o gładzonych, szaro-brunatnych powierzchniach i domieszce drobnoziarnistej.

D a t o w a n i e: faza C_{1a}–C_{1b}.

Grób 34 (19/1951, ćw. III, pas. VI, odc. 5, określony jako symboliczny, męski)

Na głęb. 45 cm w szarym piasku znajdował się nieforemny, obtłuczony ze wszystkich stron, kamień (30×20×25 cm). Pod nim, od strony wschodniej, zalegała do głęb. 25 cm szara ziemia, w której natrafiono na fragment ceramiki i kilka drobnych, rozproszonych węgielków drzewnych. Po stronie W kamienia był grot, wbity ostrzem w dół. Kości brak.

I n w e n t a r z (Tabl. XI/34): **1.** Fragment brzuśca brunatnego naczynia o gładzonej powierzchni i średnioziarnistej domieszce. **2.** Pokryty patyną ogniową grot z ułamanym na końcu liściu o daszkowatym przekroju, zbliżony do typu K.XX, ale o sześciobocznej tulejce. Zach. dł. 26 cm, tulejki ok. 7 cm, szer. liścia 3,5 cm (*zabytku brak*).

D a t o w a n i e: faza C_{1a}–C_{1b}.

Grób 35 (20/1951, ćw. III, pas. VI, odc. 4, określony jako jamowy, zapewne zniszczony)

Na głęb. 37 cm w szarej plamie o nieregularnym (wydłużonym na NW) kształcie znaleziono dwa kamienie, *fragm. ceramiki* i drobne, nieliczne kości. Słabo widoczne zarysy jamy (?) w profilu miały wskazywać na dawne zniszczenie obiektu. W odległości ok. 100 cm na NW od grobu znaleziono w piasku na głęb. 40 cm nóż z brązowymi okuciami (3), wątpliwej chronologii. I n w e n t a r z (Tabl. XI/35): **1.** Fragment naczynia zdobionego ornamentem paznokciowym, barwa siwa, domieszka średnioziarnista (*zabytku brak*). **2.** Fragmenty naczynia esowatego (określonego jako popielnica), górą wygładzanego, chropowatego w części dolnej, powierzchnia ciemnoceglasta, domieszka średnioziarnista. Wys. 21 cm, średn. 15 i 9 cm. **3.** Częściowo zachowany nóż (3b) z ostrzem jednostronnie od dołu wyodrębnionym; po obu stronach rozszerzającego się (!) trzonka dwie przylutowane brązowe blaszki z podniesionymi brzegami przytrzymujące oprawkę; w trzonku brązowy nit. Według wcześniejszego rysunku (3a) nóż miał dł. 10 cm i maks. szer. ostrza 1,9 cm.

D a t o w a n i e: okres wpływów rzymskich.

Grób 36 (21/1951, ćw. III, pas. V, odc. 4, popielnicowy, częściowo zniszczony)

W jasnożółtym piasku odkryto odwróconą dnem do góry popielnicę (1) z kośćmi wewnątrz, pod nią i obok niej. Część przydenna popielnicy była źle zachowana i uległa zniszczeniu w czasie eksploracji.

Inwentarz (Tabl. XII/36): **1.** Osiem fragmentów górnej części naczynia dwustożkowatego o powierzchni zdartej, pierwotnie gładkiej, lekko wtórnie przepalanej, ceglasto szarej, liczna domieszka średnioziarnista. Średn. ok. 19 cm.
Dataowanie: okres wpływów rzymskich.

Grób 37 (22/1951, ćw. III, pas V, odc. 5, zniszczony, określony jako popielnicowy?)
W przemieszanej ziemi, tuż pod warstwą ziemi ornej, na głęb. 25 cm znaleziono fragmenty naczynia.
Inwentarz (Tabl. XII/37): **1.** Fragmenty dolnej części brunatno-szarego naczynia, powierzchnie lekko wygładzane, domieszka średnio- i drobnoziarnista. Zdobione (?) odciskami koła i ukośnych linii (także w pobliżu wyodrębnionego dna). W ścianie widoczny niewielki otwór. Średn. dna 12 cm.
Dataowanie: okres wpływów rzymskich.

Grób 38 (23/1951, ćw. III, pas V, odc. 5, zniszczony, określony jako kobiecy)
Na głęb. 30–40 cm znajdowały się fragmenty ceramiki, przepalone kości i przeszlik. Według notatki mogą to być pozostałości któregoś z grobów znalezionych w podkopach pod zbożem na początku badań w 1951 roku.
Inwentarz (Tabl. XIII/38): **1.** Częściowo przepalony, nieco odkształcony dwustożkowaty przeszlik. Wys. 2 cm, średn. ok. 3,4 cm. **2.** Mało charakterystyczne fragmenty ceramiki, w tym ułamek brzuśca dwustożkowatego, ceglasto-szarego, gładzonego naczynia z drobnoziarnistą domieszką.
Dataowanie: okres wpływów rzymskich.

Grób 39 (24/1951, ćw. III, pas V, odc. 3, popielnicowy z resztkami stosu)
Na głęb. 50 cm odsłonięto, stojącą w nieregularnym zaciemnieniu o wym. 40×60 cm, popielnicę (1) obsypaną resztkami stosu. Popielnicę otaczał w dole żółty piasek, według opisu stała poniżej wody podskórnej; wewnątrz, wśród kości – nit (4). Na kościach ułożone było do góry dnem małe naczynko i fragment wysokiego kubka (6, 7). Obok popielnicy (od N, na głęb. 65 cm) leżał przeszlik (2) i fibula (3) oblepiona węglami drzewnymi. W pobliżu grobu, na tej samej głębokości, na warstwie piasku znaleziono haczykowate okucie z brązowym (?) nitem¹⁰ (5).
Inwentarz (Tabl. XII/39): **1.** Naczynie esowate z niską stopką, powierzchnie beżowo-szare, szorstkie, domieszka średnio-, miejscami gruboziarnista. Zdobione na załomie brzuśca poziomym pasmem, poniżej nieregularną kratką. Wys. 22,5 cm, średn. 14,4 i 13 cm. **2.** Cylindryczny przeszlik. Wys. ok. 1 cm, średn. 3,9 cm. **3.** Dwa fragmenty kabłąka (3a) brązowej zapinki¹¹ odmiany mazowieckiej grupy A.IV; według dawnego

¹⁰ Ewentualny związek tego haczyka z zapięciem rzymskiej *lorica segmentata* wykluczył ostatnio znawca broni rzymskiej, prof. Jon Coulston z Uniwersytetu St. Andrews w Szkocji. Jednak z racji precyzji wykonania i surowca nitu może to być, zgodnie z przypuszczeniami dr K. Czarnackiej, wtórnie użyta część jakiegoś przedmiotu rzymskiej proveniencji. Oba badaczmom dziękujemy za pomoc i istotne uwagi.

¹¹ Zapinka była publikowana jako pochodząca z grobu 17 (dawniej 2/51 – T. Dąbrowska 1995, ryc. 4d) na podstawie dopisanej na odręcznym rysunku późniejszej (?) informacji (Tabl. XII/39:3b). Wydaje się, że obecna klasyfikacja jest bardziej prawdopodobna. Nie można jednak

odręcznego rysunku stosunkowo dobrze zachowanego zabytku i pierwszych publikacji (M. Gozdowski 1956, tabl. LXV:8; T. Dąbrowska 1995, ryc. 4d) zapinka należała do typu D.1(?) Aa (3b) i miała dł. 5,4 cm. **4.** Ułamki gwoźdźcia z płaską, okrągłą główką i czworokątnym trzpieniem. Dł. pierwotna 4,2 cm. **5.** Haczyk z bardzo starannie wykonanym, okrągłym brązowym (mosiężnym?) nitem z podkładką od wewnątrz. Dł. 5,2 cm, szer. części taśmowatej 0,6 cm, średn. główki nitu 0,7 cm. **6.7.** Małe naczynko i kubek (*zabytków brak*).
Dataowanie: faza B_{2b}–B₂/C₁.

Grób 40 (25/1951, ćw. III, pas V, odc. 2, popielnicowy, określony jako dziecięcy)
Pod ziemią orną, w żółtym piasku, leżała na boku otworem na E, popielnica (1) z kośćmi i z odwróconą do góry dnem miseczką (2), przeszlikiem (3) oraz fibulą brązową, która podczas eksploracji uległa zniszczeniu. Wśród kości znajdował się jeszcze przedmiot z drewna w formie cienkiej deseczki. Wszystkie zabytki umieszczone były przy dnie popielnicy. W otoczeniu grobu znaleziono zżużłone, gąbczaste ułamki naczyń.
Inwentarz (Tabl. XII/40): **1.** Zachowane fragmentarycznie esowate, ceglasto-szare naczynie z wygładzaną górną częścią, dołem chropowate; domieszka średnioziarnista. Wys. 26 cm, średn. 18,5 i ok. 12,5 cm. **2.** Miseczka o zaokrąglonym dnie i ostro załamanym brzuścu, powierzchnie starannie wygładzane, ceglaste, domieszka drobnoziarnista. Wys. 2 cm, średn. 4,6 cm. **3.** Prześlik dwustożkowaty. Wys. 1,6 cm, średn. 2,5 cm (*zabytku brak*). **4.** Żelazna sprężynka i bardzo mały fragment kabłąka brązowej fibuli zlepionej z kośćmi czaszki (*zabytku brak*).
Dataowanie: okres wpływów rzymskich.

Grób 41 (26/1951, ćw. III, pas. V, odc. 1, popielnicowy, obsypany resztkami stosu, określony jako dziecięcy)
Na głęb. 40 cm znaleziono obsypaną ze wszystkich stron resztkami stosu, zniszczoną popielnicę (1) posadowioną górą w szarej ziemi, dołem w piasku. Popielnica rozsypała się przy eksploracji. Od strony N i NE znajdowały się fragmenty naczyń (2, 4, 5), wg opisu zlepione z resztkami stosu ciepłopalnego. Wewnątrz bardzo mała ilość drobnych kości, bliżej dna – fragment zniszczonej, brązowej fibuli (3) *roboty b. prostej*. Główka kabłąka ma stożkową płaszczyznę, której krawędzie zdobione są nacięciami. Obok grobu znajdowały się fragmenty rzymskiej miski, niektóre zżużłone (*zabytku brak*).

Inwentarz (Tabl. XIII/41): **1.** Fragmenty uszkodzonego, bogato zdobionego naczynia na wysokiej, pustej od wewnątrz nóżce z listwą dookoła u jej nasady. W górnej części zdobione pasmem wypełnionym skośnymi kreskami i dołeczkami, w części dolnej wiszącymi rytymi trójkątami wypełnionymi dołeczkami. Powierzchnie gładkie, czarne, lśniące, domieszka drobnoziarnista. Zach. wys. 16,5 cm, średn. brzuśca ok. 24 cm, dna 9,8 cm. **2.** Fragmenty naczynia na pustej nóżce o wygładzanych, czarnych powierzchniach i domieszce średnioziarnistej (*zabytku brak*). **3.** Dwa zdeformowane fragmenty brązowej zapinki grupy A.VI: części kabłąka i sprężyny na osi. Kabłąk płaski z metopą

wykluczyć, że zapinka z tego grobu zaginęła i zachowane fragmenty pochodzą z innego egzemplarza i grobu (por. przyp. 5).

na górze, zdobioną nacięciami na brzegach. W dolnej części zwoje drutu od podwiniętej nóżki. 4. Fragmenty zrekonstruowanego naczynia na pustej od zewnątrz nóżce o gładzonych, ceglanych powierzchniach i bardzo drobnej, prawie niewidocznej domieszce. Zdobione dwoma żłobkami i ornamentem rytym. Wys. ok. 12 cm, średn. 15 i 5 cm. 5. Fragmenty dwustożkowatego naczynia o szaro-brunatnych, starannie zagładzanych powierzchniach, domieszka drobnoziarnista. Średn. ok. 15 cm. 6. Fragmenty przydennej części kubka (?) i fragment brzuśca z nasadą ucha. Powierzchnie zdarte, pierwotnie gładzone, rdzawe, domieszka średnioziarnista. Średn. dna 7 cm. W zbiorach znaleziono: 7. Fragment górnej części naczynia esowatego o niestaranie wygładzanej, brunatnej powierzchni i domieszce średnioziarnistej. Średn. 16 cm.

D a t o w a n i e: faza C.

Grób 42 (27/1951, ćw. III, pas V, odc. 3/2, popielnicowy, pod brukiem, określony jako dziecięcy)

Na głęb. 20–30 cm, pod warstwą ziemi ornej, natrafiono na zbliżony do owalnego (w części NE brak było kamieni) bruk kamienny o wymiarach 2,45×1,30 m i masie $\frac{1}{2}$ kubika, ułożony po linii W-E. Między kamieniami i pod nim szary piasek; sporadycznie trafiały się też drobne węgielki drzewne. Kamienie w części środkowej i zachodniej sięgały do głębokości ok. 1 m, w części E tworzyły płytszą warstwę osłaniającą od góry i z trzech stron popielnicę (1). Urna stała w piasku, na głęb. 60 cm od najwyższej warstwy kamieni, była obsypana ze wszystkich stron resztkami stosu. Wewnątrz znajdowały się kości, zachowana częściowo fibula (2) i wiele bardzo drobnych ułamków szklanych (3). Popielnica była bardzo źle zachowana i rozsypała się w czasie eksploracji.

I n w e n t a r z (Tabl. XIII/42): 1. Wylew popielnicy z kolankowatym uchem, powierzchnie gładkie, czarne, lśniące, domieszka drobnoziarnista. Wg opisu naczynie miało dwustożkowaty brzusek i wysoką, pustą nóżkę z wałeczkiem w górnej części. Wys. 17 cm, nóżki 3,4 cm, średn. 20 cm. 2. Fibula z grzebykiem, górną cięciwą przytrzymaną haczykiem i lekko uszkodzoną nóżką, typu A.123. Na powierzchni w wielu miejscach kulki stopionego srebra. Dł. 3 cm, szer. kabłąka 1 cm, szer. grzebyka ok. 2,4 cm. 3. Liczne drobne fragmenty bezbarwnego, przezroczystego szkła.

D a t o w a n i e: faza B_{2b}–B₂/C₁.

Grób (?) 43 (28/1951, ćw. IV, pas IV, odc. 5?, zniszczony?, z obstawą kamienną?)

W części E grupy dużych kamieni i brukowców; na głęb. 1 m od

ich powierzchni odkryto w szarej ziemi zmieszanej z piaskiem kilka ceglanych skorup (przystawek).

W zbiorach znajdują się fragmenty naczyń (metryczki przy niektórych (1) mają znak zapytania; Tabl. XIII/43): 1. Fragmenty naczynia zdobionego w dolnej części brzuśca kanelowaniem, powierzchnie ceglaste, pierwotnie starannie wygładzane, domieszka drobnoziarnista. Wys. ok. 12 cm, średn. ok. 18 i 10 cm. 2. Fragment miniaturowej, ceglastej czarki niestaranie wygładzanej z domieszką drobnoziarnistą. Wys. 3,3 cm, średn. 4,8 i 3,5 cm. 3. Wysoka nóżka gładzonego, ceglatego naczynia. Średn. 10 cm. Z grobu mogą także pochodzić: 4. Dwa fragmenty ceglastej, płaskiej miseczki z nierównym brzegiem, powierzchnie szorstkie, domieszka drobno i średnioziarnista. Wys. 3 cm, średn. 10 i ok. 5 cm. 5. Cztery fragmenty brzuśca dwustożkowatego naczynia o ceglanych, silnie startych powierzchniach i drobnoziarnistej domieszce. Poniżej załomu pionowe listewki. 6. Mało charakterystyczne fragmenty gładzonej ceramiki, w tym starty na krawędziach fragment wylewu lub nóżki naczynia.

D a t o w a n i e: okres wpływów rzymskich.

Grób (?) 44 (29/1951, ćw. IV, pas V, odc. 1)

Określony początkowo jako grób z obstawą kamienną, okazał się skupiskiem kamieni w ciemnym piasku bez jakichkolwiek zabytków czy węgli drzewnych.

Grób 45 (30/1951, ćw. IV, pas V, odc. 5, zniszczony)

Wg opisu zniszczony i tylko resztki.

I n w e n t a r z : 1. Fragment wtórnie przepalanej, gąbczastej ceramiki i starannie wygładzanego, czarnego brzuśca naczynia z drobnoziarnistą domieszką. 2. Nieforemny stop brązowy, najprawdopodobniej część fibuli.

D a t o w a n i e: okres wpływów rzymskich.

Grób 46 (31/1951, ćw. IV, pas III, odc. 5, typ grobu nieokreślony)

Na głęb. ok. 45 cm, pod warstwą gleby, popielnica spękana b. o grubych ściankach z b. dużą ilością tłuczni kamiennego. Na żółtym piasku w otoczeniu resztek stosu, przy dnie (stosu?, naczynia?), od S leżący płasko grot (3), a od SE resztki umbra (2). Pomiędzy dużą ilością grubych kości resztki szklanej czarki (1) i stop szklany (zaginął). Z grobu pochodzić miał także imacz (?). I n w e n t a r z (Ryc. 18, tabl. XIV/46): 1. Pięć odkształconych fragmentów wylewu czarki z zielonego, przezroczystego szkła; brzeg pogrubiony i zaokrąglony. Grubość ścianki ok. 1–1,5 cm (Ryc. 18). 2. Odkształcone fragmenty przepalonych przedmiotów (lub przedmiotu?) żelaznych: część konserwowana, wśród

Ryc. 18. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1.

Fragmenty szklanej miseczki z grobu 46. Fot. R. Sofuß

Fig. 18. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Fragments of the glass bowl from grave 46. Photo R. Sofuß

nich może ułamek kolca umba i osiem innych, przedrzewiałych, być może z tegoż umba lub imacza. 3. Kilka fragmentów przedrzewiałego grotu z wąskim liściem (?) i ośmiokątną tulejką z jednym, zachowanym otworem. Zach. dł. tulejki 8 cm, długość grotu >26 cm. 4. Fragmenty szaro-brunatnego naczynia kultury trzcinieckiej z dwiema listwami w górnej części, o lekko przegładzanej powierzchni i średnio- i gruboziarnistej domieszce, oraz najprawdopodobniej fragment dna tego naczynia. Średn. 16 cm. 5. Dwa fragmenty górnej części szarego naczynia kultury trzcinieckiej o chropowatych powierzchniach i domieszce średnio- i gruboziarnistej. Średn. 14 cm. Fragmenty naczyń kultury trzcinieckiej (4, 5), uznane zapewne za szczątki popielnicy, mogły znajdować się obok przeworskiego grobu jamowego. Według odręcznego szkicu „sondy” zrobionej obok grobu piasek, na którym odkryto kości, znajdował się na głęb. 60 cm. Domniemaną popielnicę odkryto nieco wyżej. **D a t o w a n i e:** okres wpływów rzymskich.

Grób 47 (32/1951, ćw. IV, pas III, odc. 5, jamowy)

Na głęb. 45 cm odkryto fragmenty naczyń – przystawek (1) i fragment naczynia z listwą nazwany popielnicą; między kośćmi z węglami (od W) imacz (2), pod nim sprężyna zapinki (3) oraz (od E) dwa ułamki przezroczystego szkła (5). **I n w e n t a r z** (Tabl. XIV/47): 1. Fragment górnej części rdzawego naczynia o zdartych, pierwotnie gładkich powierzchniach i drobno- i średnioziarnistej domieszce oraz mały fragment dna z tego samego lub bardzo podobnego naczynia. Średn. 13 cm. 2. Dwa fragmenty rynienkowatego imacza z zachowaną nasadą niewyodrębnionych płytek oraz okrągły, pusty w środku (?), zniszczony nit. Zach. dł. imacza 13–14 cm, średn. nitu 1,4 cm. 3. Dwa niewielkie fragmenty płaskiej blachy i trzeci wygięty (od drugiego imacza?). 4. Wielozwojowa sprężyna fibuli z górną cięciwą. Zach. dł. 2,8 cm (*brak*). 5. Dwa ułamki żółtawego, przezroczystego szkła. 6. Fragment naczynia kultury trzcinieckiej (nazwany popielnicą) o gładkich, brunatnych powierzchniach i gruboziarnistej domieszce (prawdopodobnie fragment naczynia opisywanego w grobie 46:4), zdobiony listwą plastyczną. **D a t o w a n i e:** faza C₁.

Grób 48 (33/1951, ćw. IV, pas II, odc. 5, jamowy?, lub częściowo zniszczony grób popielnicowy?)

Na granicy *starego przekopu* na głęb. 60 cm znaleziono *fragmenty popielnicy* (?) i *przystawki* (1, 2) oraz dwa małe kamienie i trochę przepalonych kości. Mogą to być pozostałości grobu wyeksplorowanego wcześniej. **I n w e n t a r z** (Tabl. XIV/48): 1. Dolna część naczynia o szorstkich, zagładzanych, ciemnoszarych powierzchniach, starannie zagładzana w części górnej; domieszka średnio- i drobnoziarnistego piasku. Średn. dna 12 cm. 2. Dolna część jasnoszarego, niestarannie wyglądzanego beczułkowatego naczynia z domieszką średnioziarnistą. Średn. dna 11 cm. 3. Ułamki opisanych wyżej naczyń i innych, mało charakterystycznych, gładzonych, w tym fragmenty dna. **D a t o w a n i e:** okres wpływów rzymskich.

Grób 49 (34/1951, ćw. III, pas III, odc. 9, popielnicowy)

Na głęb. 45 cm, w pobliżu grobu 16, stała zgnieciona do połowy wysokości popielnica z przepalonymi kośćmi. Przy jej dnie, znajdował się nóż i kulki żelaza (?), obok popielnicy, od S – kamień. Z otoczenia grobu miał pochodzić przęślik.

I n w e n t a r z (Tabl. XIV/49): 1. Fragmenty popielnicy (*zabytku brak*). 2. Nóż żelazny (*zabytku brak* – na szkicu odręcznym M. Gozdowskiego nóż bardzo przypomina jedyny, zdo-biony okaz z grobu 27, jednocześnie badacz ma wątpliwości co do miejsca jego znalezienia). 3. Przęślik dwustożkowaty z lekko wypukłymi ścianami, zbliżony do soczewkowatego. Wys. 1,8 cm, średn. 3,3 cm (*zabytku brak*).

D a t o w a n i e: okres wpływów rzymskich.

Grób 50 (35/1951, ćw. IV, pas III, odc. 6, określony jako jamowy)

Pod powierzchnią gleby, na głęb. 35 cm, odkryto w jasnożółtym piasku niewielki dołek (50×35 cm) z trzema fragmentami ceramiki, kośćmi i węglami, jasnożółtym szkłem i spękanym paciorkiem (*zabytków brak*).

D a t o w a n i e: okres wpływów rzymskich.

Grób 51 (36/1951, ćw. IV, pas II, odc. 6, określony jako symboliczny)

W warstwie szarego piasku, na głęb. 40 cm, znajdowała się ośelka, a pod nią bardzo zniszczone, przedrzewiałe, zlepione z piaskiem, leżące na boku umbo, z którego udało się uzyskać tylko kolec. Brak kości i resztek stosu.

I n w e n t a r z (Tabl. XIV/51): 1. Wysoki kolec umba i mało charakterystyczne, przedrzewiałe jego fragmenty. Dł. kolca 9,5 cm. 2. Lekko uszkodzona, zbliżona do prostopadłości-annu ośelka z piaskowca drobnokrystalicznego. Wym. 9,7×2,3×1,6 cm.

D a t o w a n i e: faza B₂/C₁.

Grób 52 (37/1951, ćw. IV, pas II, odc. 6, popielnicowy, kości osoby w wieku 10–15 lat)

Na głęb. 48 cm odkryto popielnicę (1) z kośćmi, wśród których znajdowały się fragmenty kościanego grzebienia (5). Obok (od W) jej otworu odkryto *zdobioną miskę* (3) i małe naczynko z kilkoma kostkami (2), od E naczynie z uchem (4). Wszystkie przystawki obsypane były resztkami stosu.

I n w e n t a r z (Tabl. XV/52): 1. Naczynie esowate o łagodnym załomie brzuśca o szorstkich, zagładzanych, brunatno-szarych powierzchniach. Wys. 18,5 cm, średn. 16 i 8–9 cm. 2. Czarka kielichowata z wyodrębnioną nóżką ze śladami (z jednej strony) wtórnego przepalenia, powierzchnie gładzone, ceglaste. Wys. 7 cm, średn. 11 i 6–6,5 cm. 3. Zdobiona miska (*zabytku brak*). 4. Naczynie z uchem (*zabytku brak*). 5. 14 fragmentów trójwarstwowego grzebienia kościanego z żelaznymi nitami typu Th. I. *Dodatkowo w zbiorach fragmenty naczyń kultury łużyckiej* (?): 6. Dolna część, fragmenty brzuśca i niewielki fragment wylewu chropowatego, brunatnego naczynia o domieszce średnio- i gruboziarnistej. Średn. 23 i 14–15 cm. 7. Fragmenty dolnej części szarego naczynia o lekko szorstkiej powierzchni i średnioziarnistej domieszce. Średn. 7 cm.

D a t o w a n i e: faza C.

Grób 53 (38/1951, ćw. IV, pas II, odc. 6, popielnicowy)

Nieco poniżej 30 cm odkryto zgniecioną popielnicę (1) obsypaną resztkami stosu z kośćmi i węglami drzewnymi w środku. Dno naczynia stało w piasku. Przy nim, od SE był wbity grot (3), którego tulejka znajdowała się nieco wyżej od brzegu naczynia. Obok grotu odkryto bardzo źle zachowane fragmenty umba (2) leżącego na boku, kolcem na SE.

Inwentarz (Tabl. XV/53): **1.** Fragmenty naczynia o łagodnym załomie brzuśca i zagładzanej górą powierzchni, zdobionego w dolnej części dołkami paznokciowymi, barwa brunatna, domieszka średnioziarnista. Wys. 22,5–23,5 cm, średn. 20 i 12–12,5 cm. **2.** Fragmenty zniszczonego umbra z wysokim, rozklepanym na końcu kolcem typu J.7a z trzema źle zachowanymi, małymi, okrągłymi, pełnymi (?) nitami. Wys. 12 cm, średn. 14–15 cm, nitów 0,7 cm. **3.** Zniszczone, bardzo silnie przerdzewiałe fragmenty grotu (Rtg). Nasada liścia podobnie (?) wydzielona jak w typie K.XX. Dł. >20 cm.

Data wanie: faza B₂/C₁–C_{1a}.

Grób 54 (39/1951, ćw. IV, pas III, odc. 7, zniszczony, zapewne jamowy?, w obstawie kamiennej?)

Na głęb. 40 cm, w siwej próchnicy, odkryto pięć rozrzuconych kamieni, w tym fragment kamienia żarnowego, górnego (*zabytku brak*). Kamienie były ułożone półkołem, jeden był położony głębiej; obok niego węgle drzewne. Między nimi znajdowały się kości i fragmenty ceramiki. M. Gozdowski dopuszczał możliwość, że grób był poprzednio przeszukiwany.

Inwentarz (Tabl. XV/54): **1.** Fragment górnej części rdzawego naczynia, starannie wygładzanego, z bardzo drobną, prawie niewidoczną domieszką. Średn. 17 cm. **2.** Mały fragment brzuśca z plastyczną listwą z w/w lub bardzo podobnego naczynia.

Data wanie: okres wpływów rzymskich.

Grób 55 (40/1951, ćw. IV, pas II, odc. 7, określony jako popielnicowy, zniszczony)

Na głęb. 45 cm odkryto dolną część popielnicy (?). Trochę kości w niej i w najbliższej okolicy.

Inwentarz (Tabl. XV/55): **1.** Fragmenty dolnej części ciemnoszarego, grubościennego naczynia o nierównej powierzchni i domieszce gruboziarnistej. Średn. 9 cm.

Data wanie: okres wpływów rzymskich.

Grób (?) 56 (41/1951, ćw. IV, pas II, odc. 7, zniszczony?, określony także jako *ognisko*).

Na głęb. 50 cm znajdowała się brunatna plama o wym. 80×55 cm, w niej *wianuszek* pięciu kamieni. Przy kamieniach mało charakterystyczne fragmenty ceramiki; brak kości. Obok znaleziono fragment naczynia z polewą (*zabytku brak*).

Inwentarz: **1.** Mały fragment brunatnego dna naczynia zdobionego ornamentem paznokciowym z domieszką średnioziarnistą. **2.** Fragmenty brzuśca rdzawego, starannie wygładzanego naczynia z domieszką drobnoziarnistą oraz mało charakterystyczne ułamki innych naczyń.

Data wanie: okres wpływów rzymskich.

Grób 57 (42/1951, ćw. IV, pas I, odc. 8, popielnicowy z kośćmi dorosłej osoby)

Na głęb. 25 cm, w próchnicznej ziemi zmieszanej z piaskiem, znajdowały się fragmenty ceramiki, pod nimi popielnica dnem w jasnożółtym piasku, z dużą ilością kości; kawałki czaszki złożone były na dnie naczynia. Wśród kości fragment kabłąka fibuli.

Inwentarz: **1.** Dość dobrze zachowana dwustożkowata popielnica. Zach. wys. 18 cm, średn. 23 i 13,5 cm (*zabytku brak*). **2.** Fragment kabłąka (?) fibuli (*zabytku brak*).

Data wanie: okres wpływów rzymskich.

Grób 58 (43/1951, ćw. I, pas I, odc. 8, popielnicowy)

Na głęb. 40 cm, w szarej ziemi, bardzo źle zachowana, zgniecioną popielnica (1), z której wydobyto tylko fragmenty. Wewnątrz znajdowały się kości i trochę węglików drzewnych.

Inwentarz (Tabl. XIV/58): **1.** Fragmenty naczynia o lekko szorstkawych, brunatnych powierzchniach, domieszka średnio- i gruboziarnista. Średn. 18 i 13 cm.

Data wanie: okres wpływów rzymskich.

Groby oznaczone obecnie jako **A i B** (dawniej **x i x2**) odkryte zostały przez S. Jelonka w 1947 r., jeszcze przed rozpoczęciem wykopalisk. Część inwentarza (inwentarza?) została przez niego wtórnie zagrzebana. Zabytki te wykopał ponownie M. Gozdowski w czerwcu 1947 r. Groby miały się znajdować w odległości 5–7 m na E od stosu ciałopalnego (tj. na ćw. I, pasa I, odc. 3). Nie zgadza się to jednak z zapisami na metryczkach W. Sarnowskiej, według której drugi z grobów (B) odkryto na ćw. III, pasa III, odc. 1. W toku prowadzonych później badań zarejestrowano tam, wg M. Gozdowskiego, rozproszone i przemieszane z ziemią spalone kości. Były to groby popielnicowe – pierwszy z nich, z ćw. I, miał być wkopany w płaszcz kurhanu na głęb. 60–70 cm. Zabytki z obu grobów dostarczane były do Państwowego Muzeum Archeologicznego w trzech partiach: popielnicę i grot przekazał do PMA w czerwcu 1947 r. M. Gasiński. W wyniku inspekcji w tym samym miesiącu M. Gozdowski dostarczył kilka fragmentów popielnicy glinianej zdobionej dołeczkami i grzebykiem (*bruzdki*) [1]. Fragmenty innej nieornamentowanej o powierzchniach ceglanych. W glinie tłuczeń kamienny [2]. Część żelazną umbra tarczy. Klamerkę żelazną do paska oraz także kilkanaście kości szkieletu ludzkiego (...), oraz już później – od M. Gasińskiego w grudniu 1947 i w styczniu 1948 r. – dalsze fragmenty umbra, fragmenty wspomnianej, zdobionej popielnicy oraz drugi grot. W obu grobach miała znajdować się broń: w jednym prawdopodobnie cztery groty (trzy z nich miały zaginać), w drugim – najpewniej grot i umbo oraz być może część materiałów zebranych z pola w czerwcu 1947 r. S. Jelonek przypomniał sobie, że w pierwszym grobie grot był wbity liściem w dół, w drugim groty leżały płasko około urny. Z racji niejasności relacji i zaginięcia części zabytków nie sposób dokładnie rozdzielić inwentarza obu pochówków¹².

Obecnie w Muzeum są przechowywane (Tabl. XVI/A/B): **1.** Fragmenty baniastej, brunatnej, słabo wygładzanej popielnicy, zdobionej w dolnej części rytą, ukośną kratką. Wys. 14,5 cm, średn. 22,5 i 17 cm. **2.** Fragmenty naczynia dwustożkowatego, na wysokiej, pustej od dołu nóżce, o szaro-brunatnych, gładkich powierzchniach i drobnoziarnistej domieszce. Wys. >13,5 cm, średn. 19,5 i >7 cm. **3.** Dno naczynia i małe fragmenty brzuśca o ostrym załomie o gładkich ceglasto-brunatnych powierzchniach i drobnoziarnistej domieszce. Średn. dna 7,5 cm. **4.** Kilka fragmentów małego dwustożkowatego naczynka o ceglanych, starannie wygładzanych powierzchniach i domieszce drobnoziarnistej. Średn. 9 cm. **5.** Grot z ostrym żeberkiem i krótką, sześcioboczną (zwłaszcza od dołu) tulejką z jednym otworem na nit, lekko zgięty i ułamany na końcu, przypominający typ IV wg

¹² Na podstawie zapisków i metryczek można przypuszczać, że z pierwszego grobu (A) pochodziły zabytki opisane pod nr. 1, 5 lub 6, może 7 i 8, z drugiego (B) – najpewniej 2–4, 5 lub 6, może trzy dalsze zaginione groty – 10.

P. Kaczanowskiego. Zach. dł. 24,8 cm, tulejki 6,2 cm, szer. liścia 3,8 cm. **6.** Zbliżony do poprzedniego grot z ostrym żeberkiem i krótką, okrągłą tulejką z dwoma otworami na nit, z ułamanym końcem. Zach. dł. 26 cm, tulejki 7 cm, szer. liścia 3,8 cm. *W stosunku do danych archiwalnych w zbiorach brakuje (lub nie można części z nich zidentyfikować i mogą się kryć wśród zabytków luźnych):* **7.** Części brzegu umba. **8.** Ramy zniszczonej sprzączki (?) bez kolca (jest jej odrębny szkic W. Sarnowskiej). **9.** Siedmiu fragmentów ceramiki z ornamentem radełkowym (?) **10.** Trzech grotów. **11.** Ośmiu fragmentów naczyń brunatne- go zdobionego ornamentem palcowym (może części popielnicy).

W 1948 r. znowu doszło do odkrycia dwóch, bliżej nie zlokalizowanych, nienumerowanych grobów, które zostały przewiezione w całości do PMA. Właśnie tam M. Gozdowski wybierał z nich kości i inne zabytki, określając je jako popielnicowe, kobiece. Na metryczce jednego z nich (grób D) był podany rok znalezienia – 1948. Drugi (grób C), był rozbierany dopiero w 1951 r., ale odkryty go najpewniej wcześniej (nie wspomina o nim M. Gozdowski w notatkach ze swoich badań). O grobach tych, może odkrytych przez S. Jelonka, nie wspomina także W. Sarnowska; nie nadano im również żadnych numerów.

Grób C (niezlokalizowany, popielnicowy)

Pierwotnie bez numeru, przewieziony w całości do Warszawy, eksplorowany 6.11.1951 r. przez M. Gozdowskiego, który z kości znajdujących się w popielnicy (1) znalezionej przez S. Jelonka w 1948 r. wybrał zabytki (2–5):

Inwentarz (Tabl. XVI/C): **1.** Dolna część esowatej (?) popielnicy o powierzchniach ciemno-ceglastych, gładzonych, nierównych, domieszka drobno- i średnioziarnista. Średn. dna 12,5 cm. **2.** Częściowo uszkodzony jednocześnie grzebię kościany typu Th. A, zdobiony dwustronnie takim samym ornamentem. Na górnej części krawędzi trzy ryte linie. Brak zębów; dwa odłamane, o których wspomina M. Gozdowski, zaginęły. Zach. wys. 2,8 cm, szer. 5,6 cm, grub. 0,6 cm. **3.** Wisiorzek wiaderkowaty z ułamanym uszkiem. Wys. 1,8 cm, średn. 0,8 cm. **4.** Przezroczyste stopy szkła o lekko kremowej i zielonkawej barwie oraz nieprzezroczyste, czerwone – najpewniej z paciorków. **5.** (...) *trzy małe fragmenty ozdoby kościanej, trudnego do rozpoznania przedmiotu (zabytku brak).*

Dataowanie: faza B₂–C_{1a}.

Grób D (niezlokalizowany, popielnicowy)

Pierwotnie bez numeru¹³, znaleziony w 1948 r., przywieziony w całości do Muzeum i eksplorowany w 1951 r. Według M. Gozdowskiego drobne zabytki (2–4) znajdowały się wśród szczątków naczyń (1) i zbitych przepalonych kości, drobnych

węgielków drzewnych oraz ziemi. Na metryczce brak było, poza rokiem 1948, bliższych danych. Zapinkę brązową, *ostroprofilowaną* znaleziono w trzech częściach: był to kabłąk, nóżka z wysoką pochewką i częścią igły oraz *jedno ramię sprężynki żel.* *Inwentarz* (Tabl. XVI/D): **1.** Kilka fragmentów naczyń na pustej nóżce, niektóre zniekształcone na skutek wtórnego przepalenia, powierzchnie gładkie, ceglaste, domieszka drobnego tłucznia. Średn. 20 i 8,5 cm. **2.** Cylindryczny prześlik przepalony w ogniu. Wys. 1,7 cm, średn. 3,1 cm. **3.** Dwa fragmenty (kabłąka i nóżki) brązowej fibuli (3a), według dawnego rysunku (3b) należącej do odmiany mazowieckiej grupy A.IV.1(?)Ab (publikowana: M. Gozdowski 1956, tabl. LXV:9; T. Dąbrowska 1995, ryc. 4h). Znaleziono ją w trzech fragmentach: górnej części kabłąka, dolnej z wysoką pochewką i tkwiącym w niej kawałkiem szpili oraz części sprężyny. Dł. 6 cm. **4.** Denar Faustyny I, wybity po 141 r. w Rzymie. Ciężar 3,27 g, średn. 17,2 mm, stan zach. zły; *av.* (D)I(V)A AUG FAUSTINA, popiersie w prawo, *rev.* (PIE)TAS AUG, Pietas stoi w lewo trzymając kadzidło nad ołtarzem oraz pudełko¹⁴.

Dataowanie: faza B_{2b}–B₂/C₁.

Znaleziska luźne i odkrywane w niejasnych sytuacjach (Tyc. 13, tabl. XVII–XIX)

Większość zabytków kultury przeworskiej pochodzi najprawdopodobniej ze zniszczonych grobów. Niektóre z nich (zwłaszcza ułamki naczyń) były bliżej lokalizowane (w obrębie odcinków, pasów lub ćwiartek), ale dane te nie są podawane ze względu na ich nikłą wartość. Znajdowano je, mniej więcej równomiernie, na całym obszarze cmentarzyska, głównie w warstwie ziemi ornej i w tzw. warstwie rzymskiej na różnych (rzadko podawanych) głębokościach. Odnotowano tylko lokalizację kilku zabytków odkrytych obok kamieni kręgu centralnego (choć związek ich z tzw. kurhanem pozostaje nadal problematyczny), przy ognisku na ćw. IV, pasie III, odc. 3–4 i przy słupie badanym w 1948 r. Wszystkie one umieszczone są na początku opisu odpowiedniej kategorii zabytków. Przy ceramice przeworskiej pomijano jej atrybucję kulturową; fragmenty naczyń innych kultur (trzcienieckiej i kultury grobów kloszowych lub łużyckiej) oraz fragmenty zabytków metalowych, pozbawione metryczek, ale znajdujące się w zbiorach razem z materiałami z Wólki Łasieckiej, umieszczone są na końcu. Rysowane są tylko fragmenty pozwalające na w miarę pewną rekonstrukcję, w przypadku ceramiki – wylewy i dna. W zbiorach PMA znajduje się jeszcze znaczna liczba mało charakterystycznych ułamków pochodzących z tych lub bardzo podobnych naczyń oraz bardzo silnie przetrzewiałych ułamków nieokreślonych zabytków żelaznych należących najpewniej do kultury przeworskiej.

Przy kamieniach kręgu: **1.** Fragment górnej części ceglatego naczyń gładzonego górą, poniżej lekko chropowatego, domieszka drobnoziarnista. Średn. 15 cm. **2.** Fragment górnej części szaro-brunatnego naczyń o gładkich powierzchniach i domieszce średnioziarnistej. **3.** Fragment górnej części ceglatego, grubościennego naczyń, przy wylewie zagładzanego, dołem lekko chropowatego, domieszka gruboziarnista.

¹³ Grób ten jest publikowany pod numerem 15/1948 (T. Dąbrowska 1995, s. 30, ryc. 4h). Oznaczył go tak W. Bender – w miejsce obiektu z 1951 r. o tym właśnie numerze. W notatkach M. Gozdowskiego znajdują się na temat tego ostatniego dwie sprzeczne informacje. W jednym miejscu grób 15 z 1951 roku (obecnie nr 30) jest określony jako zniszczony i pozbawiony inwentarza, w drugim pojawia się informacja o pochodzących z niego ułamkach mało charakterystycznej ceramiki i szczątkach metali, co znajduje potwierdzenie w zbiorach. W niniejszym opracowaniu, grób z monetą i fibulą określono jako grób D – odkryty w nieznanych okolicznościach, a eksplorowany po zakończeniu prac na cmentarzysku (?), w Warszawie w 1951 r.

¹⁴ Za opis i zapoznanie się z monetą, przechowywaną w zbiorach PMA, dziękujemy kierownikowi Gabinetu Numizmatycznego, mgr. Maciejowi Widawskiemu.

4. Pusta nóżka naczynia zdobionego wałkiem o gładkich, rdzawych powierzchniach i drobnioziarnistej domieszce, z jednej strony wtórnie przepalonego. Średn. 10,5 cm (znaleziona między kamieniami kręgu na odc. 1, pasa I, ćw. II na głęb. 30? cm). *Przy ognisku* (ćw. IV, pas III, odc. 3–4): 5. Dno i fragmenty brzuśca grubościennego, ciemnobrunatnego naczynia o szorstkich powierzchniach i domieszce średnio- i gruboziarnistej. Średn. 16 cm. 6. Fragment naczynia ceglasto-brunatnego, słabo gładzonego z gruboziarnistą domieszką, zdobionego ornamentem rytym. *Przy słupie* z 1948 r.: 7. Fragment górnej części naczynia górą wygładzanego, na dole kilka dołków paznokciowych, powierzchnie brunatne, domieszka drobno- i średnioziarnista. Średn. 20 cm. 8. Fragment dna naczynia; powierzchnie brunatne, zagładzane, domieszka drobno- i średnioziarnista. Średn. 9 cm. 9. Dno naczynia, powierzchnie szarobrunatne, zagładzane, domieszka drobnioziarnista. Średn. 7 cm. *Z różnych odcinków*: 10. Prawie całkowicie zachowane naczynie o ciemnoszarych i ceglastych gładkich powierzchniach, na niskiej nóżce, domieszka bardzo drobna, prawie niewidoczna, oraz organiczna. Wys. 14 cm, średn. 18 i 9 cm (wg sugestii M. Gozdowskiego mogło pochodzić ze zniszczonego grobu). 11. Dolna część naczynia z ornamentem paznokciowym (dawny rysunek bez skali, naczynie nie zachowało się). 12. Zachowana fragmentarycznie ażurowa nóżka naczynia z 12 (sześć zachowanych) owalnymi otworami i wyraźnym rowkiem powyżej. Powierzchnie gładkie, czarne, lekko wyświecane, domieszka drobnioziarnista. Średn. 12 cm. 13. Fragmenty dwustożkowatego naczynia na pustej nóżce, zdobionego głębokimi bruzdami pod krawędzią i przy nóżce. Powierzchnie gładkie, brunatno-szare i szare, domieszka nieliczna, drobnioziarnista. Wys. 18 cm, średn. 22 i 10 cm. 14. Kilka fragmentów kubka (najpewniej z uchem) z wyodrębnionym dnem, o rdzawych, pierwotnie wygładzanych powierzchniach i średnioziarnistej domieszce. Wys. 8 cm, średn. 10 i 7 cm. 15. Fragmenty dolnej części kubka z nasadą ucha, powierzchnie brunatne, szorstkie, domieszka średnio-, miejscami gruboziarnista. Średn. dna 5 cm. 16. Fragmenty górnej części ceglatego naczynia górą zagładzanego, dołem chropowaconego, domieszka średnioziarnista. Średn. 26 cm. 17. Fragment miseczki o rdzawych, pierwotnie gładzonych powierzchniach i domieszce drobnioziarnistej. Średn. 12 cm. 18. Dwa fragmenty naczynia o rdzawych i szarych, pierwotnie gładkich powierzchniach i drobnioziarnistej (miejscami średniej) domieszce. Średn. 9 cm. 19. Fragment wylewu jajowatego, szarobrunatnego, niestarannie wygładzanego naczynia, domieszka średnio- i drobnioziarnista. Średn. 16 cm. 20. Dwa fragmenty naczynia o rdzawych, pierwotnie wygładzanych powierzchniach i drobnioziarnistej domieszce. Średn. 17 cm. 21. Fragment wtórnie przepalonego, nieco odkształconego, dwustożkowatego naczynia o pierwotnie starannie wygładzanych, ceglastych powierzchniach zdobionych ornamentem rytym i nakłuciami. 22. Fragment wyodrębnionego, ceglasto-brunatnego dna o szorstkawej, zagładzanej powierzchni, domieszka średnioziarnista. Średn. 10 cm. 23. Dno naczynia o szaro-czarniawej, szorstkawej powierzchni i domieszce średnio- i gruboziarnistej. Średn. 8,5 cm. 24. Fragment przydennej ceglasto-brunatnego naczynia o chropowaconej powierzchni zewnętrznej i domieszce średnioziarnistej. Średn. 18 cm. 25. Nóżka naczynia o szarych, wygładzanych powierzchniach i domieszce drobnioziarnistej. Średn. 5 cm. 26. Fragment przydennej części naczynia o brunatnych, szorstkich, za-

gładzanych powierzchniach i domieszce średnio- i gruboziarnistej. Średn. 12 cm (znaleziony obok kości świni). 27. Fragmenty wykonane na kole niewielkiej wazy na niskiej nóżce, o ciemnoszarych, gładkich powierzchniach. Domieszka bardzo drobna, prawie niewidoczna, oraz organiczna. Zdobione wyświecaną podwójną linią falistą oraz poziomą i płaską listwą w górnej części naczynia. Wys. 12 cm, średn. 18 i 8 cm (znalezione w skupisku ceramiki na odc. 3, pasa IV, ćw. III, razem z fragmentami innych, wtórnie przepalonych naczyń, części *haczykowato zagiętego przedmiotu żelaznego i fragmentu oselki z piaskowca, przepalonej w ogniu – zabytków brak*). M. Gozdowski sugeruje, że mogły to być pozostałości zniszczonego grobu. 28. Fragmenty rdzawego, toczzonego naczynia, górna część wtórnie przepalona, dolna zniszczona, domieszka niewidoczna. Wys. >9 cm, średn. 14,5 i 10 cm. 29. Dwa fragmenty brzuśca naczynia toczzonego o gładkiej, szarej powierzchni i grubych ściankach (0,8 cm), nieliczna domieszka, bardzo drobna, prawie niewidoczna. *Kultura trzciniecka*: 30 (?). Fragment wylewu o rdzawych, niestarannie wygładzanych, spękanych powierzchniach i domieszce średnioziarnistej. Średn. 16 cm. 31. Fragmenty wylewu i brzuśca grubościennego, dużego, baniastego (?) naczynia o brunatnych, niestarannie wygładzanych powierzchniach i domieszce średnio-, miejscami gruboziarnistej. Średn. 22 cm. 32. Fragment przydennej i dwa fragmenty brzuśca niestarannie wygładzanego, ceglasto-brunatnego naczynia o średnio-, miejscami gruboziarnistej domieszce. Średn. 9 cm. 33 (?). Fragment dna ceglatego, wygładzanego, grubościennego naczynia o średnioziarnistej domieszce. Średn. 6 cm. *Kultura grobów kloszowych lub łuszczyc*: 34. Fragment wylewu z lekko zaznaczoną od zewnątrz krawędzią, o szarej, obmazywanej (?) powierzchni, domieszka średnioziarnista. Średn. 18 cm. *Zabytki bez metryk*: 35. Uszkodzona, trapezowata (?) lub trójkątna zawieszka ze zdobionej złotej blaszki zawieszona na kółku ze złotej, skręcanej wokół osi, wąskiej taśmy z zawiniętymi na obwodzie końcami¹⁵. W dolnej części blaszki krzyż ujęty w podwójną linię trybowanego ornamentu biegnącego równolegle do krawędzi (?) zawieszki. W górnym rogu półkolistie rozchodzące się zdobienie wokół dwóch otworków (przypadkowych?) może sugerować przedstawienie antropomorficzne. Zach. dł. blaszki 2,7 cm, maks. zach. szer. 1,55 cm, średn. kółka 1 cm, średn. drutu 0,475 mm, waga 0,400 g, próba złota 0,775 (Ryc. 13). 36. Sprzączka żelazna z jednodzielną, kwadratową ramą, typu M.-L. G8. Wym. 4,7×4,8 cm. 37. Dwa fragmenty przypominające nasadę klingi żelaznego, dwusiecznego miecza (?). Trzpień ułamany. Oba fragmenty bardzo ciężkie¹⁶ (M. Gozdowski sugerował, że mogą być współczesne, czego nie można wykluczyć). Zach. dł. 8,5 cm. 38. Połowa kabłąka ostrogi, najpewniej z okrągłym guzkiem typu F.3 wg J. Ginalskiego. Zach. dł. 4,3 cm. 39. Kółko z grubej sztabki o okrągłym przekroju – może współ-

¹⁵ Według M. Gozdowskiego (1962, s. 180–181) zawieszka w momencie znalezienia była zagięta wzdłuż osi wzdłużnej i dopiero potem rozprostowana. Pochodziła z tzw. warstwy rzymskiej, w związku z czym można ją, zdaniem M. Gozdowskiego, łączyć ze zniszczonymi grobami. Według W. Sarnowskiej znaleziono ją w przesiewanej ziemi z kamieni ogniska (wzmianka w dzienniku) lub z jego okolicy (według jednego z planów).

¹⁶ Według planu znaleziono w środku kręgu kamieni na odc. 1, pasa I, ćw. II, razem z częścią miseczki, której brak.

czesne. Średn. 5,3 cm, sztabki 0,7 cm¹⁷. **40.** Silnie przedzwiały, zachowany we fragmentach imacz z wyodrębnionymi, kwadratowymi płytkami o lekko zakłęśniętych bokach (Rtg). Liczba i kształt nitów nieznana. Dł. 24 cm. **41.** Fragment zniszczonego liścia grotu o przekroju daszkowatym, z zaczątkiem tulejki. Zach. dł. 9,7 cm. **42.** Zniszczona wielokątna (?) tulejka grotu z zaczątkiem liścia. Zach. dł. 11 cm. **43.** Sześć fragmentów grzebienia kościanego, trójwarstwowego typu Th. I, spojenego poprzecznymi, żelaznymi nitami. Dwie płytki zewnętrzne (jedna być może boczna) zdobione na dole rytym rowkiem. Dł. nitów 1 cm. **44.** Fragment kościanej płytki zewnętrznej grzebienia trójwarstwowego typu Th. I, zdobionego koncentrycznymi kółkami. **45.** Osełka z piaskowca drobnoziarnistego ze śladami użytkowania. Wym. 7,2×2,2–2,9×1,4–1,9 cm. **46.** Fragment osełki z drobnoziarnistego piaskowca z wyraźnymi śla-

dami użytkowania. Wym.: 4,5×4,0×2,1 cm. **47.** Wtórnie przepalony i odkształcony fragment ucha naczynia lub polepy. **48.** Dwa fragmenty kabłąka i część sprężyny brązowej fibuli typu mazowieckiego IV grupy O. Almgrena (być może pochodzi z grobu 29). **49.** Liczne stopy szkła znalezione luźno, w tym dwa duże, jasnozielone, przezroczyste, pochodzące najpewniej z naczynia szklanego. **50.** Drobne fragmenty dwóch (?) umb: fragment brzegu i stożkowato zakończonej kaloty. P o n a d t o mogą p o c h o d z i ć z t e g o c m e n t a r z y s k a: **51.** Fragment zniszczonego, zgiętego miecza dwusiecznego i należące do niego (?) dwa ułamki trzpienia. Zach. dł. głowni miecza 25 cm, maks. zach. szer. 4,7 cm, zach. dł. fragmentu trzpienia 7 cm. **52.** Fragment liścia dużego grotu o lekko zaznaczonym żeberku. Zach. dł. 10 cm. **53.54.** Fragmenty dolnych części dwóch tulei grotów z nitami: okrągłej i czworokątnej. Zach. dł. 4,2 i 4 cm.

ANALIZA MATERIAŁU

Ozdoby i przybory toaletowe

Zapinki. 14 zapinek lub ich niewielkich szczątków, z których sześć nie można bliżej określić (29? – 1 egz., 40, 45, 47, 57) pochodzi z 13 grobów (zapinka oznaczona jako znalezisko luźne – ZL:48 – może należeć do zespołu z grobu 29). W jednym grobie znaleziono dwie zapinki (29); jedną z nich określono jako silnie profilowaną. W dziewięciu przypadkach wykonane były z brązu (17:2, 29 – 2 egz., 32:5, 39:3, 40:4, 41:3, 45:2, D:3), w trzech z żelaza (7:3, 8:2, 42:2), a przy dwóch surowca nie udało się określić, ponieważ zabytki zaginęły, a w notatkach brak na ten temat informacji (47:4, 57:2).

Najwcześniejsze to trzy (lub pięć, o ile doliczymy dwie zapinki z grobu 29) brązowe zapinki mazowieckiej odmiany późnych fibul IV grupy O. Almgrena (T. Dąbrowska 1995, s. 10–14, ryc. 4d.h.j, 8, tab. 1). Pochodzą one z grobów 17:2, 39:3, D:3 i być może dwie z grobu 29. Nie ma wątpliwości co do miejsca znalezienia zapinki z grobu D, ponieważ dokładny jej opis i rysunek pozwala na pewną identyfikację zabytku. Natomiast wątpliwości, podnoszone już przez J. Andrzejowskiego (2009, s. 526–529, tabl. 5.15), rodzą się przy zaliczaniu dwóch kolejnych okazów do grobów 17 i 39 (por. przyp. 5 i 10). Niejasny jest także typ dwóch brązowych (jednakowych?) fibul z grobu 29 – jedna z nich opisana została przez M. Gozdowskiego jako *ostroprofilowana*, tak samo jak zapinka odmiany mazowieckiej z grobu D. Wszystkie te niejasności nie wnoszą jednak nic istotnego odnośnie chronologii i oceny płci zmarłych.

Zapinki odmiany mazowieckiej wykonane są z brązu, mają esowate kabłąki, co skłania do zaliczenia ich do typu 1A, różnią się tylko guzkami na końcach nóżek (wariant a bądź b), co jest cechą czysto typologiczną bez konsekwencji chronologicznych i terytorialnych (T. Dą-

browska 1995, ryc. 8). Długość zachowanych egzemplarzy waha się od 5,4 do 6 cm. Niezależnie od ostatecznej liczby pochodzących z Wólki Łasieckiej okazów, cmentarzysko należy do najobficiej wyposażonych w ten typ zapinek i jest położone na zachodnim obrzeżu ich występowania (J. Andrzejowski 2009, tabl. 5.5).

Zapinki odmiany mazowieckiej pochodzą wyłącznie z grobów kobiecych, co zdaje się potwierdzać brak broni w zespołach z Wólki Łasieckiej. Fibule zaliczane do typu 1A, niezależnie od wariantu, datowane są od fazy B_{2b} aż po fazę C_{1a}, także na podstawie monety Faustyny Starszej znalezionej w grobie D (T. Dąbrowska 1995, s. 10–25, tab. 1). Nowsze dane i archeologiczna kwerenda wskazują, że liczba ich zwiększyła się wielokrotnie. Nadal występują głównie na Mazowszu, najczęstsze są w grobach kultury przeworskiej, ale coraz liczniej spotyka się je na stanowiskach wielbarskich, bogaczewskich i południowo-wschodniej Polski – dotąd kulturowo nieokreślonych, co pomniejsza rolę tych fibul jako wyznacznika kulturowego (J. Andrzejowski 2009, s. 243–261, tabl. 5.5).

Żelazna zapinka z grzebykiem na główce i wysoką pochewką najbardziej przypomina typ 123 serii 8. V grupy O. Almgrena, ale ma znacznie masywniejszy grzebień. Zniszczona sprężyna miała najprawdopodobniej górną cięciwę. Stopione kulki srebra wskazują, że zapinka była pierwotnie inkrustowana. Znalaziono ją w grobie 42, z którego pochodzą tylko ułamki szkła i ceramika. Fibule tego typu wyróżnił H. Machajewski (1998, s. 187–193, ryc. 2:8–12) w grupie 2. form typowych dla strefy południowej zasięgu fibul serii 8., datowanej głównie na fazę B_{2b}, ale sporadycznie spotykanych jeszcze w fazie B₂/C₁. W Wólce Łasieckiej jest jedynym zabytkiem pochodzącym z tego grobu, który może być dokładniej datowany.

Dalsze cztery zapinki należą do grupy A.VI; wszystkie zachowane są częściowo. Z racji stanu zachowania można je ogólnie odnieść do młodszego okresu rzymskiego.

¹⁷ Znalezione razem ze stopami szkła i fragmentami ceramiki.

Egzemplarze jednoczęściowe typowe są dla obszarów środkowoeuropejskich (w tym dla kultury przeworskiej), dwuczęściowe występują częściej w świecie wielbarsko-czeriachowskim (por. I. Ioniță 1998, s. 231–247).

Zapinki z podwiniętą nóżką z Wólki Łasieckiej to okazy brązowe (32:5, 41:3) i żelazne (7:3, 8:2), jedna z nich jest jednodzielna (7:3), dwie to formy kuszowate, z czwartej zachowała się tylko nóżka (8:2). Czterozwojowa sprężyna jednodzielnej zapinki jest typowa dla obszarów kultury przeworskiej.

Fragmenty dwóch zapinek brązowych należą do form kuszowatych (32:5, 41:3). Są to dwuczęściowe okazy ze sprężynami na osi, obie z metopami w górnej części kabłąka. Jedna należy niewątpliwie do typu *Jartypory* z fazy C_{1a} na co wskazuje zdobiona nacięciami (naśladującymi inkrustację perełkowatym filigranem) listewka biegnąca wzdłuż kabłąka (32:5). Zapinki typu *Jartypory* są typowe dla obszarów kultury wielbarskiej, a w świecie przeworskim występują tylko na niewielkim obszarze w dorzeczu górnej Bzury i Neru, a więc w pobliżu Wólki Łasieckiej, i są uznawane za importy wielbarskie, podobnie jak wszystkie inne znajdujące poza strefą tej kultury (J. Andrzejowski 2009, s. 324–335, tabl. 5.45.46). Fragmenty drugiej zapinki z Wólki Łasieckiej nie mogą być dokładnie datowane.

Ozdoby szklane wystąpiły w dziewięciu grobach oraz wśród znalezisk luźnych. Z grobu pochodzi nieznacznie nadtopiony, jasny, niebieskawy, fajansowy paciorek melonowaty (20:2). Paciorki tego typu spotyka się często na cmentarzyskach kultury przeworskiej, należą według M. Tempelmann-Mączyńskiej (1985, s. 40) do typu 158 i występują głównie w fazie B₂. Grób z Wólki Łasieckiej też może być tak datowany. Według M. Gozdowskiego w kolejnym grobie (50) znaleziono fragment spękanego paciorka, a z kolejnych (7:4, 42:3, 47:5, C:4) zachowały się w zbiorach ułamki szkła, najpewniej także z paciorków. O dalszych ułamkach szkła są tylko wzmianki w notatkach badaczy (9, 14:6, 46). Zachowane fragmenty są przezroczyste: bezbarwne, żółtawe, lekko kremowe i zielonkawe, oraz nieprzezroczyste: białe, czerwone i zielone, zapewne z wielobarwnych paciorków.

Z Wólki Łasieckiej z grobu C pochodzi też żelazny **wisiorek wiaderkowaty** (C:3) typu I.1 według P. Kaczanowskiego (1987, s. 97, tabl. XXVII:20–25). Wisiorki wiaderkowate występują w grobach kultury przeworskiej z faz B₂, B₂/C₁ i C₁ (P. Kaczanowski 1987, s. 68–69; K. Godłowski 1981, s. 94, 98) – grób z Wólki Łasieckiej nie daje innych podstaw do datowania.

Ostatecznie nie wiadomo, czy z cmentarzyskiem przeworskim można łączyć **złotą zawieszkę** (Ryc. 13), choć takie były sugestie M. Gozdowskiego, który wskazywał na jej gockie powiązania (1952, s. 180–181, ryc. 4). Według dziennika W. Sarnowskiej zawieszka znaleziona w przeszukiwanej ziemi pochodzącej z paleniska; na planie tego obiektu zaznaczono nawet miejsce jej zalegania.

M. Gozdowski sugeruje, że wisiorek należał pierwotnie do wyposażenia któregoś z grobów i do paleniska dostał się przypadkowo, a nawet stwierdza, że pochodził ze spągu warstwy kulturowej, zwanej *rzymską*. Datuje go na III–IV wiek, lub na czasy późniejsze.

Częściowo uszkodzona, pierwotnie zgięta, najpewniej rombowa, zawieszka wykonana ze złotej blaszki (ZL:35) nie należy do zabytków spotykanych na stanowiskach przeworskich. Podobne, ale brązowe, niezdobione przywieszki, będące elementami większych ozdób, znane są z terenu Polski ze znaleziska luźnego z Zofipola pod Krakowem, łączonego ze światem dackim (L. Gajewski, 1966, s. 434, ryc. 1). Z bliższego naszemu stanowisku Gozdowa, pow. zgierski, pochodzi złoty wisiorek romboidalny, zdobiony po jednej stronie granulacją, podobny ogólnym kształtem do okazu z Wólki (W. Siciński 2010, s. 38–39, 80, ryc. 83:19, 104). Znaleziono go luźno w bruku kamiennym. Datowany jest na schyłek fazy C_{1b} – początek fazy C₂ na podstawie obficie występującej w tym rejonie ceramiki toczzonej na kole.

Nie wiadomo, czy zawieszka z Wólki Łasieckiej była samodzielną ozdobą, czy też stanowiła część kolii lub była jedną z drobniejszych przywieszek – „brzękadeł”, jak to ma miejsce w przypadku biżuterii znanej z kultury zarubinieckiej i czeriachowskiej oraz w świecie sarmackim i u wczesnych Słowian. Już samo to wyliczenie wskazuje na kłopoty w datowaniu, tym bardziej, że dokładnych analogii brak¹⁸. Cytowane niżej zabytki wskazują raczej na kierunek poszukiwań i ogólną chronologię tego typu znalezisk. Wydaje się, że z racji datowania trzeba wykluczyć bardzo podobne w technice zdobienia, brązowe zawieszki zarubinieckie (Ů. V. Kuharenko 1964, s. 40, tabl. 17:1–3, ryc. 16) i, wyraźnie od nich większe, brązowe zawieszki wczesnosłowiańskie (W. Szymański 1967; M. Parczewski 1993, s. 69–71, ryc. 6–8), natomiast przyjrzeć się należy pozostałym.

Pracę poświęconą trójkątnym i lunulowatym ozdobom z przywieszkami kultury czeriachowskiej opublikował ostatnio B. V. Magomedov (2010, s. 595–601), wskazując na ich antyczne, nadczarnomorskie pochodzenie od bogato zdobionych kolczyków. Złote ozdoby tej proveniencji z różnego rodzaju przywieszkami i ich naśladownictwa były w III wieku w użyciu u Sarmatów (por. np. E. J. Bepalyj 1990, s. 213–223, ryc. 3, 15; A. V. Simonenko, B. I. Lobaj 1991, s. 30–31, 56–57, ryc. 19:1.2).

Dużo podobnych, ale nie identycznych, złotych, trójkątnych, niewielkich przywieszek do większych ozdób

¹⁸ Pragniemy tu gorąco podziękować Pani prof. dr hab. Magdalenie Mączyńskiej za wyszukanie i wskazanie nam analogii z terenów nadczarnomorskich ze schyłku okresu rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów oraz za wskazanie nowych, niepublikowanych materiałów. Wdzięczni jesteśmy także Panu prof. dr hab. Michałowi Parczewskiemu za wykluczenie wczesnych materiałów słowiańskich jako ewentualnych analogii.

lub aplikacji występuje także w rejonie Morza Czarnego, głównie w IV wieku – w fazie D₁ i D₂ wczesnego okresu wędrówek ludów (I. P. Zaseckaja 1993, s. 54n, tabl. 25; B. V. Magomedov 2010, s. 595, ryc. 1:4; także Kercz, ul. Gospital'naâ, groby katakumbowe z 24.6.1904 r. – materiały niepublikowane, inf. prof. M. Mączyńskiej).

Z fazy D z późnych cmentarzysk gockich w Rumunii pochodzą także rombownate, srebrne i brązowe przywieszki i zawieszki (grób 63 z Sântana de Mureș – I. Kovács 1912, s. 312–313, ryc. 85:13–21). Tam też znaleziono podobne ozdoby wykonane z kości (grób z Birlad-Valea Seacă – B. V. Magomedov 2001, s. 71, ryc. 74:16). Także na niektórych półokrągłych lub lunulowatych zawieszkach, do których przymocowane były niezdobione rombownate przywieszki, pojawia się motyw krzyża, widoczny być może na ozdobie z Wólki. Motyw ten bywał niekiedy tłumaczony wpływami chrześcijaństwa (zob. np. B. V. Magomedov 2001, s. 599). Kółko, na które była nanizana zawieszka z Wólki, miało „zamotane” oba końce drutu, tak jak to powszechnie czyniono przy tego rodzaju przedmiotach w różnych kulturach późnego okresu rzymskiego.

Skłaniamy się więc do datowania znalezionej w Wólce złotej zawieszki na późny okres rzymski lub na wczesny okres wędrówek ludów i łączenia jej z kręgiem południowo-wschodnim – sarmackim lub gockim. Wyobrażenie krzyża wskazywać może na późne datowanie. Nie jest to, niestety, zgodne z datowaniem odkrytych na cmentarzysku grobów. Z punktu widzenia chronologii jest natomiast możliwe łączenie tej ozdoby z wpływami sarmackimi, czytelnymi w młodszym okresie rzymskim w wielu kulturach germańskich (A. Kokowski 2004; por. też K. Czarnecka 2010, s. 116–119, 123–126, gdzie bogata literatura dotycząca niektórych rodzajów grotów). Podobieństwa pomiędzy grotami sarmackimi a przerabianymi z mieczy grotami przeworskimi omawia K. Czarnecka na podstawie znalezisk ze schyłku okresu rzymskiego i z czasów późniejszych, ale cytowane są tam także materiały wcześniejsze z II–III wieku. W świetle tych możliwości datowanie wisiorka z Wólki, jak i ewentualne łączenie go z cmentarzyskiem przeworskim staje się prawdopodobne. Należy jednak pamiętać, że późne analogie, zwłaszcza gockie, mogą wskazywać też na inne powiązania kulturowe i tym samym wykluczać związek zabytku z cmentarzyskiem, o ile nie przyjmiemy jego trwania po wczesny okres wędrówek ludów, na co nie ma na razie innych dowodów. Z racji luk w dokumentacji nie można też wykluczyć związku wisiorka z późniejszymi (?) paleniskami.

Grzebienie, a najczęściej ich fragmenty, pochodzą z ośmiu grobów. Dwa z nich nie nadają się do dokładniejszego określenia (3:15, 27:9), pozostałe to formy jedno- i wieloczęściowe z podłużnym nitem, typu A i B, oraz wielowarstwowe z poprzecznymi nitami typu I według S. Thomas (1960). Grzebienie dwóch pierwszych typów liczniejsze stają się dopiero w młodszym odcinku fazy B₂

i trwają do fazy C_{1a}, typ trzeci charakterystyczny jest dla późnego okresu rzymskiego.

Do typu Th. A II zbliżony jest całkowicie zachowany, bogato dwustronnie ornamentowany grzebień z grobu C. Ma on jednak nie półkolisty, a prawie trójkątny kształt (C:2), co upodabnia go, tak jak i bogate zdobnictwo, do grzebieni typu Th. D. Dotyczy to zarówno koncentrycznych kółek łączonych liniami rytmami, jak i zdobienia krawędzi (S. Thomas 1960, s. 71–75). Według ostatniej typologii grzebieni ze Skandynawii i Europy Środkowej zaliczyć go należy do typu EII (S. W. Teuber 2005, s. 170, 202, ryc. 1, tabl. 5:5–9), tak pod względem ogólnego kształtu jak i częściowo ornamentyki. Grzebienie tego typu występują głównie w Skandynawii, spotyka się je także w kulturze wielbarskiej; datowane są od fazy B₂ po okres wędrówek ludów (S. W. Teuber 2005, s. 207–212, mapa 17). Podobny grzebień pochodzi z grobu 207 ze stanowiska 10 w Pruszczu Gdańskim (M. Pietrzak 1997, s. 35, tabl. LXX/207:6); różnica dotyczy tylko rozbudowanego ornamentu u nasady zębów.

Pozostałe trzy fragmenty należą do typu Th. B (typ M według S. W. Teubera) z podłużnymi nitami. W jednym przypadku (19:2) opieramy się głównie na opisie z notatek M. Gozdowskiego, który mówi o czterech, zdobionych na zewnętrznych stronach płytkach, w drugim (23:8) jest to sam podłużny nit z przywartą, obustronnie zdobioną, kościaną płytką, a w trzecim (10:5) płytka z dwoma otworami po podłużnym nicie, zdobiona dość rzadkimi wśród grzebieni tego typu, koncentrycznymi kółkami. Podobne zdobienie znajdujemy na grzebieniach tego typu z Cieblowic Dużych, pow. tomaszowski (mazowiecki), i z Nadkole, pow. wyszkowski, z fazy B₂ i B_{2b}–C_{1a} (M. Dziegielewska, M. Kulczyńska 2008, s. 31, 64–65, tabl. LXIV/91:3; J. Andrzejowski 1998, s. 42, 84, tabl. LXV/112:8), oraz z Modły, pow. mławski (J. Andrzejowski 2009, tabl. 3.143:10).

Fragmenty grzebieni wielowarstwowych, często z zachowanymi żelaznymi, krótkimi, poprzecznymi nitami, typowymi dla późnego okresu rzymskiego, pochodzą z grobu (52:5) i dwóch znalezisk luźnych (ZL:43.44). Żadnego z nich nie można było w całości zrekonstruować. W grobie znaleziono tylko ceramikę, którą trudno dokładnie datować. W grobach z grzebieniami z Wólki Łasieckiej znajdowało się wyposażenie typowe tak dla mężczyzn (27), jak i dla kobiet (23).

Jedynie **szczypczyki** (**pęseta**) pochodzą z bogatego grobu wyposażonego w broń (2:7). Na cmentarzyskach przeworskich w okresie rzymskim należą do zabytków rzadziej spotykanych (M. Dziegielewska, M. Kulczyńska 2008, s. 65). Częstsze są w młodszym okresie przedrzymskim, w związku z czym doczekały się takich właśnie monograficznych opracowań (J. Kostrzewski 1919, s. 142–145; A. Strobin 2006; por. też T. Dąbrowska 2008, s. 58–60) Występują głównie w grobach męskich,

podobnie jak ma to miejsce w Wólce Łasieckiej; grób 2 datowany jest na przełom wczesnego i późnego okresu rzymskiego lub na początek tego ostatniego.

Sprzączki i okucia pasa nie są w Wólce Łasieckiej często spotykane. Są to dwie sprzączki, z których niestety jedna zaginęła (groby zniszczone w 1947 r.), a druga, żelazna, prostokątna typu M.-L.G8 znaleziona została luźno (ZL:36). Tę ostatnią należałoby datować na fazę B_{2b} lub B₂/C₁. Z bogato wyposażonego grobu w broń (2:8.9) pochodzą dwa żelazne okucia końca pasa, jedno z częściowo, drugie z całkowicie zniszczonym (?) końcem, najpewniej zakończone pierścieniem, typu J.II według K. Raddatza (M.-L. grupa I – R. Madyda 1977, s. 384, tabl. VII:4), z faz B₂/C₁ i C_{1a}. O ile zniszczone, pierścieniowate zakończenia miałyby pierwotnie języczek (typ J.II₃₋₄ według K. Raddatza), należałoby datować je na fazę C_{1a}.

Uzbrojenie

Z przebadanej części cmentarzyska pochodzą liczne zabytki związane z uzbrojeniem, co potwierdza spostrzeżenia B. Kontnego (2003; 2004) o szczególnie częstym wyposażaniu grobów z fazy B₂ w broń. Odkryto trzy groby z kompletnym zestawem składającym się z miecza, okuć tarczy i grotu (groby 1, 3, 22), w innych zestaw były niepełne, ale spotykano często po dwa–trzy jego elementy. Zabytki związane z uzbrojeniem znaleziono w 14 grobach (Tab. I), co stanowi ponad 23% ich ogólnej liczby.

W Wólce Łasieckiej najliczniej spotykano w grobach groty (w 12 grobach 15 lub 18 egzemplarzy), ale często znajdowano także okucia tarczy lub ich fragmenty (umba i imacze po 11 i 7 sztuk), znacznie rzadziej natomiast natrafiano na miecze (w trzech grobach), co jest całkowicie zgodnie z wyliczeniami B. Kontnego dla innych cmentarzysk przeworskich. Zabytki znalezione luźno (fragmenty dwóch mieczy – ZL:37.49, i pięciu grotów

– ZL:41.42.50.51) są najprawdopodobniej pozostałościami zniszczonych pochówków. Oczywiście, tylko część możemy określić typologicznie; wiele z nich zachowało się fragmentarycznie lub, jeszcze przed określeniem, zaginęły i są o nich tylko lakoniczne wzmianki w notatkach badaczy.

Groty. Ogólna ich liczba waha się między 15 a 18. Wśród 15 grotów pochodzących z 12 grobów tylko osiem można określić typologicznie. Do najwcześniejszych należą dwa długie groty o krótkiej tulejce ze zniszczonego (lub zniszczonych) grobów z 1947 roku (A/B:5.6). Niestety, nie znajdują one dokładnych odpowiedników w typologii P. Kaczanowskiego (1995), za którym podajemy także ich datowanie. Oba najbardziej przypominają okazy należące do typu K.IV, ale są znacznie krótsze i ich liście nie mają charakterystycznego wgięcia w części górnej oraz żeberka. Formy te typowe są dla starszego stadium wczesnego okresu rzymskiego, dla fazy B₁ i starszego odcinka fazy B₂ (P. Kaczanowski 1995, s. 16; por. także M. Biborski, J. Ilkjær 2006, ryc. 119). Późniejsze od nich są trzy groty zaliczone do typów K.X oraz K.XIV, spotykane w materiałach przeworskich w młodszym odcinku fazy B₂ i w fazie C_{1a} (2:4.5, 3:6).

Najpóźniejsze groty pochodzą z dwóch grobów (33:5, 34:2). Groty te, z racji największej szerokości liścia znajdującej się prawie bezpośrednio przy tulejce, należą do typu K.XX. Jeden z nich (33:5) jest dłuższy od największego znanego dotychczas okazu pochodzącego z Wólki Prackiej, pow. piaseczyński (P. Kaczanowski 1995, s. 25; J. Głosik 1993, s. 230–231, ryc. 40h); ma on także dłuższą tulejkę, rzadziej spotykaną w tym typie. Groty typu K.XX datowane są na późny okres rzymski, na fazę C₂, ale mogą być jeszcze późniejsze. Bliski okaz pochodzący z Cieblowic Dużych znaleziono w grobie z fazy C_{1a} (M. Dziągiewska, M. Kulczyńska 2008, s. 20, 59–60, tabl. XXVIII/37:6). Tak też datuje te groty B. Kontny (2004, s. 145–149, ryc. 4), zaliczając je do 6. grupy broni według K. Godłowskiego z późnego stadium fazy C_{1a} i z fazy C_{1b}. Z tych czasów mogą także pochodzić nasze egzemplarze, zwłaszcza grot z grobu 33 z długą tulejką – podobne tulejki mają groty typu XV, datowane w większości na fazę C_{1a} (P. Kaczanowski 1995, s. 23). Zbliżonym wydzieleniem liścia od tulejki jak w typie XX mogły się charakteryzować szczątkowo zachowane dwa następne groty (46:3, 53:3). W pozostałych grobach znaleziono silnie skorodowane fragmenty trudne do typologicznego określenia (3:7, 14:4, 22:3, 25:3, 27:4); fragmenty liści grotów i dwóch tulejek znaleziono luźno (ZL:41.42.52–54).

Okucia tarczy. Umba i imacze są rzadziej spotykane – z 13 grobów pochodzi 11 pierwszych i 7 drugich (w pięciu grobach znaleziono komplety: 2, 3, 22, 33, 46?); ponadto fragmenty dwóch umb i imacz znaleziono luźno. Stan zachowania tych zabytków jest zły: są to często tylko przerdzewiałe fragmenty. Niektóre, wspomniane w opisach, zaginęły i możemy się opierać tylko na krótkich

Lp.	Nr grobu	Miecz	Umbo	Imacz	Grot
1	1	+	+		+
2	2		+	+	2
3	3	+	+	+	2
4	9			?	
5	14		+		+
6	22	?	+	+	+
7	25				?
8	27		+	?	+
9	33		+	+	+
10	34				+
11	46		+	?	+
12	47			+	
13	51		+		
14	53		+		+
15	A i B		+(?)		5(?)

Tabela I. Wólka Łasiecka, stan. 1. Groby z bronią
Table I. Wólka Łasiecka 1. Weapon graves

o nich wzmiankach. Mimo to możemy określić, mniej lub bardziej dokładnie, 8 umb i 6 imaczy.

Umba. Przynajmniej cztery (2:2, 22:4, 27:5, 53:2), a najpewniej pięć (3:4) umb należy do typu J.7a z wysokim, płaskim kolcem. N. Zielsing określa je jako typ B2 – trzy (?) z nich (2:2, 22:4?, 53:2) mogą odpowiadać wariantowi B2a, z kolcem rozklepanym na końcu. Według T. Liany (1970, s. 451–452) umba o wyższych kołnierzach (3:4, 27:5) są wcześniejsze. Liczba nitów, z racji uszkodzeń, nie zawsze jest znana (3:4, 53:2). Są one okrągłe, kuliste (2:2, 22:4, 27:5, 53:2), lub płaskie, kwadratowe (3:4). Nity takie odpowiadają typom E i I według N. Zielsinga (1989/I, s. 44–45) charakterystycznym dla kultury przeworskiej, podobnie jak i ich liczba (trzy lub cztery) na brzegach. Umba tego typu datowane są w kulturze przeworskiej przez tego badacza na fazę B₂, a egzemplarze z rozklepanym końcem na fazę B₂/C₁, choć przeżywają się jeszcze w fazie C_{1a} (N. Zielsing 1989/I, s. 58). Są charakterystyczne dla wydzielonych przez K. Godłowskiego grup 4. i 5. (K. Godłowski 1992, s. 72, ryc. 2:1, 3:1), odpowiadających późniejszej części fazy B₂ i wcześniejszemu odcinkowi fazy C_{1a}.

Wysoki, masywny, pusty kołec całkowicie zniszczonego umba (51:1) przypomina formy zaliczane przez K. Godłowskiego (1992, s. 72–74, ryc. 3:2) do grupy 5., datowanej także na początek późnego okresu rzymskiego. Krótkim, masywnym zakończeniem kaloty charakteryzuje się częściowo zniszczone umbo z grobu 33 (33:7). Nie jest to forma spotykana często w kulturze przeworskiej. Podobne, ale puste zakończenie kaloty ma umbo znalezione luźno w Cieblowicach Dużych (M. Dziegielewska, M. Kulczyńska 2008, s. 57, tabl. CI:2, XC:17). Autorki jako jedyną analogię podają znalezisko z Litwy, z grobu datowanego na okres między latami 180–220, co mniej więcej odpowiada fazie C_{1a} na terenach przeworskich.

Ostatnie z umb (1:5) ma kopulastą kalotę, a na szczycie pustą, także kopulastą nasadkę przymocowaną nitami z okrągłą gąlką, typową dla form grupy 6. występujących w późniejszej części fazy C_{1a} i w fazie C_{1b} (K. Godłowski 1992, s. 73–74, 83, ryc. 3:8). Podobne umba znaleziono m.in. w Choruli, pow. krapkowicki, i w niedalekim Spicymierzu, pow. turecki, w grobach datowanych na młodszy okres rzymski (J. Szydłowski 1964, s. 17, 116, ryc. 3:4, 124:10; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, s. 197, tabl. XXVII:1). Dzięki badaniom rentgenologicznym udało się określić sposób mocowania stożkowatej nakładki, analogiczny do egzemplarza spicymierskiego i najprawdopodobniej zniszczonego umba z Choruli z grobu 3. Pozostałe są niestety niedokładnie opisane i rysowane. Umba tego typu wydzielone zostały przez N. Zielsinga w wariantcie S2 form kopulastych; są typowe dla kultury przeworskiej i datowane głównie na fazę C_{1b} (N. Zielsing 1989/I, s. 147, 151–154), a także na późne stadium fazy C_{1a} (B. Kontny 2004, ryc. 4). N. Zielsing przyjmuje, że umba znajdowane poza zasięgiem kultury przewor-

skiej to importy lub naśladownictwa. W trzech grobach (14:5, 46?:2, A/B:7) znaleziono jeszcze ułamki umb nieokreślonego typu, a luźno także fragmenty i fragment stożkowato zakończonej kaloty umba (ZL:50).

Imacze. Prawie wszystkie, które można dokładniej określić, należą do typu J.9, i odpowiadają wariantowi V1.2 według N. Zielsinga (1989/I, s. 218–219). Jest to typ najbardziej rozpowszechniony w Europie Środkowej. Imacze mają proste, nie wyodrębnione płytki (2:3, 22:5, 33:6, 47?:2), najczęściej z pojedynczym nitami. Występują często w kulturze przeworskiej w grupie 5. (?) i 6. grobów z bronią z faz C_{1a} i C_{1b} (K. Godłowski 1992, s. 72–74, ryc. 3:3.9). Tylko jeden egzemplarz, luźno znaleziony i zachowany we fragmentach, ma wyodrębnione, kwadratowe płytki, stwierdzone rentgenologicznie (ZL:40). Jest to najwcześniejszy okaz, który można datować na fazę B₂ (typ P według N. Zielsinga 1989/I, s. 208), bądź na młodsze stadium tej fazy (według K. Godłowskiego 1992, s. 80), choć taki imacz znaleziono ostatnio (razem z egzemplarzem o niewyodrębnionych płytkach) w Gozdowie, pow. zgierski, w grobie datowanym naczyniem *terra sigillata* Dicanusa z Pfaffenhofen na 2. tercję III wieku (W. Siciński 2010, s. 36, 65, ryc. 56:8.9; L. Tyszler 2010, s. 185, 193–194). W kilku przypadkach zachowały się jeszcze fragmenty rynienkowatych uchwytów lub inne niewielkie części typologicznie nieokreślonych form (3:5, 9, 46?:2).

Miecze. W trzech grobach znaleziono dwusieczne miecze (1:4, 3:3, 22:9), luźno – duży fragment klingi takiego miecza (ZL:51). Bardzo masywny fragment przypominający trzpień i górną część klingi miecza dwusiecznego znajdował się przy dnie kamieni tworzących jądro „kurhanu”, budzi on jednak niepokój z racji ciężaru i braku śladów przerdzewienia (ZL:37). Zgodnie z wcześniejszymi uwagami M. Gozdowskiego nie można być pewnym, czy nie są to szczątki przedmiotu znacznie późniejszego. O ile jednak związany byłby z okresem rzymskim, to może pochodzić ze zniszczonych grobów, podobnie jak miecz uwzględniony w pracy M. Biborskiego (1978, s. 89–90, 161, ryc. 45b).

Dobrze zachowany miecz z grobu 1, o gładkiej głowni, należy do typu B.VII/2 charakterystycznego dla kultury przeworskiej (M. Biborski 1978, s. 79–82, ryc. 31–35; także Folkeslunda-Zaspy – M. Biborski, J. Ilkjær 2006, s. 193–200, 365–366), co odpowiada datowaniu całego inwentarza na fazę C_{1a}–C_{1b}. W tym bogato wyposażonym pochówku znaleziono jeszcze źle zachowaną zawieszkę, która zaginęła, i C-kształtne okucie pochwy miecza; oba przedmioty wykonano z żelaza. Zawieszka pochwy miecza należała do form wsuwanych, częstych na terenach kultury przeworskiej, datowanych na fazy C₁–C₂ (J.-H. Hundt 1960, s. 58–60; K. Raddatz 1961, s. 45–46; T. Dąbrowska 1970, s. 288–290).

W kolejnym grobie, z fazy B₂–B₂/C₁ (?), zachowały się tylko fragmenty, trudne do oceny (22:9). Równie trudno,

z racji zniszczenia oraz pozbawionego skali dawnego rysunku, ocenić typ miecza z grobu 3 z fazy B₂ (3:3).

Jeszcze jeden miecz, zaliczony do typu B.IX.3 z faz C_{1b}–C₂ (M. Biborski 1978, s. 89–90, 161, ryc. 45b; jako wariant 2.1 typu Nydam-Kragehul – M. Biborski, J. Ilkjær 2006, s. 242–247, 369–370), miał być odkryty luźno, ale nie został odnaleziony w zbiorach. Te szeroko rozpowszechnione rapierowate miecze, wykazujące cechy daleko idącej standaryzacji, służące przede wszystkim do zadawania pchnięć, datowane są głównie na fazę C₂, rzadko na końcowe stadium fazy C_{1b} (także K. Godłowski 1992, s. 83–84) i na czasy późniejsze. Mieści się to w ogólnym datowaniu cmentarzyska.

Z cmentarzyska w Wólce Łasieckiej pochodzi też część luźno znalezionej **ostrog**i, pozbawionej kolca (ZL:38). Należy ona zapewne do grupy F.3 według J. Ginalskiego (1991, s. 66–67); brak bodźca nie pozwala jednak na jednoznaczną klasyfikację. Ostrogi typu F.3 występują w Polsce Centralnej i na Pomorzu w zespołach z faz C_{1a}–C_{1b}, co mieści się w ogólnej chronologii cmentarzyska.

Narzędzia

Narzędzia nie należą do zabytków szczególnie częstych na cmentarzysku w Wólce Łasieckiej. Najliczniejsze są przęśliki i noże bądź ich fragmenty. Z 10 grobów i znaleziska luźnego pochodzą gliniane przęśliki, często przepalone w ogniu stosu i nieco zniekształcone. Najczęściej spotykano pojedyncze okazy, tylko w jednym grobie (23) znaleziono dwa egzemplarze. Przeważają formy dwustożkowate o średnicy od 2,4 do 4 cm (18:3, 23:3.4, 24:4, 29:5, 32:3, 38:1, 40:3); dwa są cylindryczne (39:2, D:2), jeden dwustożkowaty ma wypukłe ścianki zbliżające go do soczewkowatego (49:3). Średnice ich są podobne: od 3,1 do 3,9 cm. W żadnym grobie z przęślikiem nie znaleziono elementów uzbrojenia, spotykano natomiast zabytki związane z wyposażeniem grobów kobiecych: igłę (23) i okucie zamka szkatułki (23), oraz inne niezależne od płci pochowanego: grzebień, zapinki i inne ozdoby oraz noże.

Z siedmiu grobów pochodzi osiem **noży** (2:10, 3:8, 27:7.8, 29, 33:8, 35:3, 49:2). Dwa noże zaginęły (29, 49), a kolejne dwa zachowane są fragmentarycznie (3, 33). Są to noże sierpikowate i proste. Dwa sierpikowate (2:10, 27:8) należą do form z trzpieniem, spotykanych w grobach męskich już od przełomu młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich. Pierwszy ma długość 8,8 cm, drugi, zachowany fragmentarycznie, miał bardzo zbliżone wymiary. Były używane najpewniej jako brzytwy (K. Czarnecka 2007, s. 89; T. Dąbrowska 2008, s. 61–62). Nóż z grobu 27 to prosty okaz należący do szeroko rozpowszechnionego typu. Ma on obustronnie wyodrębnione ostrze i ślady ukośnych kresek biegnących wzdłuż grzbietu.

Więcej uwagi należy się okazowi z otoczenia grobu 35. Miał on częściowo ułamany, rozszerzający się trzonek,

ostrze było jednostronnie od dołu wyodrębnione. Niezachowaną okładzinę trzonek mocował brązowy nit, a dodatkowo przytrzymały ją dwie przylutowane brązowe blaszki (35:3). Jest to konstrukcja niespotykana wśród noży z okresu wpływów rzymskich, sugerująca, co było też podkreślane przy opisie tego zabytku, potrzebę jego późniejszego datowania.

Z grobu 2 pochodzą **nożyce**, które pojawiają się już u schyłku młodszego okresu przedrzymskiego (T. Dąbrowska 2008, s. 60) i są często spotykane w okresie rzymskim, zazwyczaj w bogatych grobach z bronią (K. Czarnecka 1990, s. 43, tab. 2, 6; 2007, s. 90; A. Kietlińska 1963, s. 39–40, gdzie przypisuje się im obrzędowe znaczenie). Tu także (2:6) towarzyszyły im okucia tarczy i groty oraz inne elementy męskiego wyposażenia osobistego, jak wspomniany nożyk sierpikowaty-brzytwa i pęseta. Badania rentgenologiczne wykazały także, że zgięty pręt żelazny z grobu 27 może być uchwytem nożyc (27:6). Był to również grób z męskim wyposażeniem: znaleziono w nim umbo, oselkę, noże i grzebień. Nożyce z Wólki Łasieckiej należą do dość pospolitego, nie tylko na terenach nadłabskich, które badała A. Knaack (1978, s. 18–25, ryc. 2a i 3a), wariantu a typu I.

W kolejnym grobie z pełnym wyposażeniem w broń znaleziono **krzesiwo** sztabkowate (3:9). Niestety, jest ono uszkodzone i nie można dokładnie określić jego typu; wiadomo jedynie, że należało do najczęściej spotykanych form trapezowatych, a z racji mało rozszerzającego się, lekko wyoblonego końca mniemać można, że najpewniej do typów IA lub IB według A. Kokowskiego (1985). Fragmenty środkowej części drugiego sztabkowatego krzesiwa nieokreślonego typu pochodzą być może ze znalezisk luźnych (ZL:51), o ile nie są częścią rękojeści miecza.

W tym samym grobie co krzesiwo znaleziono ułamaną, długą (13,5 cm), prostokątną **oselkę** z piaskowca, z przewierconym otworem do zawieszania (3:10), jak to ma miejsce np. w oselce z grobu 98 w Oblinie, pow. garwoliński (K. Czarnecka 2007, s. 33, 90, tabl. CVI/98:4), czy oselce z grobu 289 z Kamieńczyka, pow. wyszkowski (T. Dąbrowska 1997, s. 60, 98, tabl. CXXXIII/289:7). Z dwóch dalszych grobów, także z bronią, pochodzi oselka prostokątna (27:10), oraz zbliżona do form prostokątnych (51:2). Dwie kolejne (jedna zachowana fragmentarycznie) zostały znalezione luźno (ZL:45.46). Wszystkie wykonane z piaskowca i najczęściej noszą ślady użytkowania.

Słabo reprezentowane są **igły** (23:5, 30), co może wynikać zarówno z małej dokładności badań jak i łamliwości tych zabytków i trudności kwalifikacyjnych, zwłaszcza w przypadku zachowania wyłącznie trzpieni (por. np. grób 30). W obu grobach nie było żadnych męskich wyznaczników płci.

Obok jednego z grobów (23:7) znaleziono **okucie zamka szkatułki** zbliżone do typu 7. według A. Kokowskiego (1997, s. 17–22, 49–50), często występującego na tere-

nach kultury przeworskiej w fazach B_{2b}–C₁. Z tego grobu pochodzi jeszcze częściowo zniszczony, silnie przerdzewiały **klucz** z kółkiem przy uchwycie (23:9) i zachowana fragmentarycznie **sprężyna zamka** (23:10), fragment igły, fragment zniszczonej ozdoby, dwa przęśliki i ułamek grzebienia z podłużnym nitem Th. B, co nie przeczy takiemu datowaniu.

Inne **okucie** (32:4), które służyło najpewniej do wzmocnienia drewnianych ścianek jakiegoś przedmiotu (szkatułki?, tarczy?), znaleziono razem z przęślikiem i fragmentem brązowej fibuli. Dwa dalsze długie, płaskie, prostokątne okucia pochodzą z okolicy grobu 2 (określone jako grób 2a – 2:12.13), w którym znaleziono broń. Długość pierwszego, wykonanego z masywnej blachy, zachowanego tylko częściowo, wynosi obecnie 11 cm, a na podstawie nitów sądzić można, że było przymocowane do ścianki o grubości około 3 cm. Drobne fragmenty drugiego są bardziej delikatne i mają drobniejsze, niestety połamane nity. Sądzić można, że okuwały jakieś większe drewniane przedmioty, np. wiadra lub klepkowe pojemniki (por. np. K. Godłowski, T. Wichmann 1998, s. 69).

Importy rzymskie

Wymienić tu należy **denar** pośmiertny Faustyny I, wybity w Rzymie po roku 141, tylko wzmiankowany przez M. Gozdowskiego (1956, s. 131), a później przez A. Niewęgłowskiego (1966, s. 159, nr 363b), nieuwzględniony w katalogu monet znajdujących się w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (A. Kieślińska 1957), a opisany dokładnie dopiero przez S. Kubiak (1979, s. 77, nr 136 – RIC 394, według karty katalogowej zabytku także BMC IV, s. 47, nr 314). Jest to znalezisko ważne z racji chronologii fibul odmiany mazowieckiej, ponieważ pochodzi z zamkniętego zespołu (D:4). Przypadki znajdowania monet rzymskich na stanowiskach kultury przeworskiej nie należą do zbyt częstych. Z cmentarzysk pochodzi 11 pewnych znalezisk (R. Madyda-Legutko, J. Zagórska-Telega 2003, zest. 1). Zgodność czasu wybita monety z datowaniem grobu zauważono w Oblinie, grób 33 (dupondius Hadriana w grobie z fazy B₂), i w Wólce Łasieckiej, ale znane są też liczne przypadki odkrywania denarów z II wieku w grobach z późnego okresu rzymskiego i z wczesnej fazy wędrówek ludów (A. Bursche 2005, s. 203–205; R. Madyda-Legutko, J. Zagórska-Telega 2003, 289–293). To samo dotyczy materiałów z osad (A. Bursche, P. Kaczanowski, J. Rodzińska-Nowak 2000, s. 106–108, 117–118).

Importami są także fragmenty **naczynia** z zielonego, przezroczystego szkła z grobu 46 (Ryc. 18), **paciorek** melonowaty (20:2) i ułamki innych wyrobów szklanych, głównie paciorków (por. s. 193). Fragmenty wylewu naczynia są niestety odkształcone i trudno określić dokładnie jego typ. Wiadomo tylko, że brzeg jest zaokrąglony i raczej pogrubiony od zewnątrz, tak jak w niezdobionych

czarkach typu E.202 z fazy C₂ (H. Eggers 1951; T. Stawiar-ska 1999, s. 138–139). O ile określenie typologiczne jest słuszne to najbliższa analogia pochodzi ze szkieletowego grobu wielbarskiego z Grodziska Mazowieckiego (B. Barankiewicz 1959, s. 193, tabl. II:6). Także na sąsiedniej osadzie w Wólce Łasieckiej na stanowisku 2 znaleziono fragment brzuśca bliżej nieokreślonej czarki (B. Bender, B. Barankiewicz 1962, s. 59, tabl. XIV:10; T. Stawiar-ska 1999, s. 276). Nie można też wykluczyć, że dwa duże stopy jasnozielonego, przezroczystego szkła, znalezione luźno (ZL:49), pochodzą także z jakiegoś naczynia szklanego.

W trzech grobach ze szczątkami szkła (14, 46, 50), w tym w grobie z ewentualną czarką szklaną, wystąpiła broń: groty, fragmenty umb i imacza. W pozostałych sześciu była tylko ceramika, fragmenty ozdób (fibule, wisioerek) i grzebienia (por. części stroju).

Importem może być także pochodzący z grobu żelazny **haczyk** (39:5) z brązowym lub mosiężnym nitem (por. przyp. 10).

Ceramika lepiona ręcznie

Prawie wszystkie naczynia lepiące były w ręku, tylko nie-liczne wykonane zostały przy użyciu koła garncarskiego. Wśród pierwszego rodzaju naczyń wyróżnić można okazy o gładkich, także wyświecanych powierzchniach. Są to najczęściej różnego rodzaju przystawki, rzadziej popielnice. Wśród popielnic spotyka się części naczynia garnekowate, tzw. grubej roboty, o nierównych, często chropowaconych lub zdobionych rytymi liniami i ornamentem paznokciowym powierzchniach. Dla form znanych z wczesnego okresu rzymskiego i występujących też później oparliśmy się na podziale typologicznym T. Liany (1970); dla nieznanych w tym podziale szukaliśmy odpowiednich analogii.

Ceramika o gładkich, także czarnych powierzchniach, tzw. stołowa, to głównie naczynia dwustożkowate, najczęściej na pustych od zewnątrz (*Standfuss*) lub od wewnątrz (kopytkowatych według R. Jamki 1933, s. 53, ryc. 20:3) nóżkach oraz na płaskich dnach, i niewielkie miseczki o dnach wklęsłych lub okrągłych. Naczynia dwustożkowate na pustych nóżkach występowały w grobach jako przystawki (1:2, 3:2, 7:2, 10:1, 16:3, 22:8, 29:2, 33:4, 41:4, A/B:2), na nóżkach kopytkowatych jako popielnice (3:1, 4:1, 12:1, 41:1), a na płaskich dnach jako popielnice (25:1, 29:1) lub przystawki (22:7).

Wśród przystawek na pustych od zewnątrz nóżkach (*Standfuss*) zachowały się często tylko części dolne i trudno mówić o ich zdobieniu. Zdobienie w górnej części brzuśca stwierdzono tylko w jednym przypadku (41:4); nóżki są najczęściej gładkie, tylko jedna ma dookołną listwę (7:2). Bogato są natomiast zdobione popielnice na nóżkach kopytkowatych. Są to pasma ornamentacyjne wykonane z dołeczków i ukośnych linii rytych w górnej części brzuśca i na nóżce; tylko jedna popielnica (4:1)

nie jest zdobiona. Także niezdobione lub zdobione tylko jedną linią rytą na załomie brzuśca (22:7) są naczynia dwustożkowate na płaskich dnach.

Wśród popielnic są naczynia z wysokimi, wyodrębnionymi od wewnątrz nóżkami, spotykane licznie na dużych, wczesnorzymskich cmentarzyskach mazowieckich, m.in. w Kamieńczyku, Nadkolu czy Oblinie. Naczynia należą do grupy II według klasyfikacji T. Liany (1970, s. 439, tabl. II:6.9.10.13), datowanej na fazy B₁ i B_{2a}, ale brak wśród nich form wczesnych typu 1., z wydzieloną lub zaznaczoną szyjką. Naczynia z Wólki należą do typu 3. tej grupy.

Na tych cmentarzyskach mniej liczne są naczynia dwustożkowate na pustych od zewnątrz nóżkach, znane głównie z grobów datowanych na fazy B_{2b} i B₂/C₁ (T. Dąbrowska 1997, tabl. LXX/134:5, CI/182:18.19, CXXXIV/293:3; J. Andrzejowski 1998, tabl. I/1:2, IV/5:2, XLVIII/78:1), tj. na schyłek użytkowania tych obiektów. Rzadkie są one także na cmentarzysku w Oblinie, gdzie datowane są ogólnie na fazę B₂ (K. Czarnecka 2007, tabl. IV/2b:7, XV/16:5, CLXXIX/178:3.4, CLXXIX/193:10). Naczyni z pustymi od zewnątrz nóżkami brak też wśród podstawowych typów naczyń charakterystycznych dla młodszego okresu rzymskiego u T. Liany (1970, tabl. I, II). Wyraźnie częstsze są na cmentarzyskach zakładanych w fazach B_{2b} oraz B₂/C₁ i trwających nadal w późnym okresie rzymskim m.in. w Spicymierzu, pow. turecki (A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. II:29, IV:21.27, XI:4, XV:13.17.19, XXV:7, XXII:26, XXIII:13.20, XXVI:12, XXIX:2.17, XXX:19), czy Żdźdarowie, pow. sochaczewski (Z. Nowakowski 2003, tabl. VIII/36B:6, XV/64A:1, XXIII/93:4, XXXVIII/156:1).

Z Wólki Łasieckiej pochodzą także miseczki grupy VI według T. Liany, na wklęsłych lub zaokrąglonych (40:2) dnach, nieraz z promieniście zdobioną dolną częścią naczynia (25:2, 31:1). Większość z nich należy do form płytkich (25:2, 29:4, 33:3, 40:2). Tylko jedną, przypominającą formy trójdzielne z wydzieloną szyjką (31:1), łączyć można z wcześniejszym typem, datowanym głównie na fazę B₁. Pozostałe są charakterystyczne dla fazy B₂, ale w Wólce spotyka się je także w okresie późniejszym (33:3). W grobach występowały jako przystawki.

Wśród naczyń tzw. grubej roboty wyróżnić należy sporadycznie spotykane naczynia jajowate (7:1, 43:1) grupy III według T. Liany, i także kubki (16:6, ZL:14) zaliczane do grupy VII. Szczególnie kubki należą do form bardzo długotrwałych, naczynia jajowate występują licznie już od fazy B₂, ale to z grobu z Wólki może być późniejsze.

Bardzo liczne są naczynia esowate grupy V według T. Liany lub doń zbliżone, odkrywane głównie jako popielnice (1:1, 2:1, 5:1?, 13:2?, 16:1, 23:1, 24:1?, 35:1?2, 37:1?, 39:1, 40:1, 52:1, 53:1, A/B:1?, C:1?). Tylko fragmenty dwóch znaleziono w niejasnych okolicznościach w grobach jamowym (20:1) i popielnicowym (41:7). Są to duże, smukłe lub przysadziste naczynia o średnicach 15–26 cm i wysokości 15–30 cm. Często w dolnej części brzuśca

są zdobione ornamentem paznokciowym (1:1, 5:1, 23:1, 30:1, 53:1), ukośną kratką i rytymi bruzdami (16:1, 24:1, 39:1, A/B:1) lub są chropowate (13:2?, 20:1, 35:2, 40:1). Mają też nieraz poziome pasmo ornamentacyjne (39:1) lub dolki paznokciowe (16:1, 30:1) oddzielające część zdobioną od gładzonej. Rzadko spotyka się naczynia gładkie (np. 52:1, C:1). Naczynia esowate używane były jako popielnice od fazy B₂, bardzo powszechne są w późnym okresie rzymskim. W Wólce Łasieckiej wystąpiły w grobach datowanych na schyłek fazy B₂, głównie jednak na fazy B₂/C₁ i C_{1a}. Z okresu późniejszego pochodzą co najmniej trzy groby (41:7, 52:1), w tym najmłodszy na cmentarzysku, z fazy C_{1b}–C₂ (1:1).

Kilka naczyń trzeba omówić osobno, tak ze względu na ich formę jak i zdobienie. Do form rzadziej spotykanych należą dzbanki z kanalikiem w kolankowatym uchu, znane w okresie rzymskim z wielu kultur środkowej Europy (A. Leube 1973) i traktowane ostatnio jako naczynia służące do fermentacji (por. M. Hegewisch 2003, s. 44–49), co z uwagi na duże różnice w ich objętości i kształtach nie jest tak oczywiste i wymaga dalszych studiów. W kulturze przeworskiej zajmował się nimi A. Niewęgłowski (1964, s. 232, ryc. 4, 5; 1991, s. 95), stwierdzając, że najliczniej występują nad środkową Wisłą, ale znane są także z Polski zachodniej. Od tej pory przybyły nowe znaleziska, np. z Chmielowa Piaskowego, pow. ostrowiecki, Kamieńczyka, Nadkola, stan. 2, i Oblina oraz inne, wymieniane w opracowaniach tych stanowisk (K. Godłowski, T. Wichman 1998, s. 71; T. Dąbrowska 1997, s. 108; J. Andrzejowski 1998, s. 90–91; K. Czarnecka 2007, s. 103). Dzbanki te spotyka się głównie w grobach z fazy B₂, najczęściej jako przystawki. Są one często, podobnie jak naczynie z Wólki (29:3), zdobione ornamentem rytym, tak jak okazy z Kamieńczyka (T. Dąbrowska 1997, tabl. XL/76:3, LVII/109:2). W drugim grobie (22:1) z Wólki Łasieckiej zachowała się tylko górna część dzbanka z dwoma dookolnymi listwami, także często spotykanymi w tym okresie. Dobrą analogię stanowi dzban z Garwoliny, pow. *loco*, z grobu 68 (A. Niewęgłowski 1991, ryc. 42a). Groby z Wólki Łasieckiej pochodzą z fazy B₂ lub B₂/C₁.

Ciekawą formą charakteryzuje się jeszcze puchar na bardzo wysokiej nóżce (27:2), z grubą listwą dolepioną u jego nasady. Do rzadko spotykanych zdobień zaliczyć należy ażury na nóżce (ZL:12), kanelowanie (43:1), nalepianie pionowych listwek (43:5) i ryte koła (37:1); w ścianie bocznej tego ostatniego naczynia znajduje się także okrągły otwór.

Naczynia toczone

Poza wykonanymi na kole fragmentami ceramiki średniowiecznej lub nowożytnej wymienić należy całe naczynie – popielnicę z grobu 11 i luźno znalezione fragmenty dwóch następnych naczyń (ZL:27.28).

Popielnica należy do form o gładkich, szarych powierzchniach, ma pierścieniową nóżkę, baniasty brzusek z lekko zaznaczonym załomem i wyraźnie wyodrębnioną szyjkę z listwą pośrodku (11:1). Właśnie tym ostatnim szczegółem różni się ona od wielu zbliżonym doń toczonych waz wydzielonych przez J. Rodzińską-Nowak (2006, s. 73–76) w typie IA/1. Są to naczynia najliczniej reprezentowane na osadzie na stanowisku 2 w Jakuszowicach, pow. kazimierski, znane z pieca garncarskiego z fazy C₂. Podobne formy są mniej częste w Igołomii, pow. krakowski, gdzie datowane są głównie na fazy C_{1b}–C₂ (H. Dobrzańska 1990a, ryc. 10:4; 1990b, s. 33, 81, ryc. 19:4a.4b); w szerokich ramach chronologicznych występują także na innych stanowiskach, również śląskich. Podobną, ale mniejszą popielnicę znaleziono w jednym z grobów z późnego okresu rzymskiego w Żdźarówie (Z. Nowakowski 2003, s. 287, 308, tabl. IX/35:3). W grobie z Wólki Łasieckiej niestety brak było innych zabytków.

Fragmenty następnych naczyń znaleziono luźno. Najlepiej zachowane jest pierwsze z nich, z dnem z wyraźnymi śladami ciągów obtaczania, zdobione w górnej części wyświecaną, podwójną linią falistą i horyzontalną oraz listwą (ZL:27). Jest to najpewniej niewielka wazka znajdująca niedokładne analogie w grupie IA ceramiki wyglądzanej J. Rodzińskiej-Nowak. Forma ta, jak i sposób zdobienia, może występować w niejednakowym nasileniu w różnych odcinkach chronologicznych późnego okresu rzymskiego, jednak najbardziej typowa jest dla faz wczesnych (J. Rodzińska-Nowak 2006, s. 152–153). Trudne do dokładnego datowania są także luźno znalezione fragmenty drugiego naczynia (ZL:28). Ponadto ze znalezisk luźnych pochodzą dwa fragmenty brzuśca gładkiego, szarego naczynia z drobną, słabo widoczną domieszką i znaczną grubością ścianek (ZL:29).

Obrządek pogrzebowy

Ogółem odkryto 60 grobów, z czego cztery (groby A–D) nie zostały zlokalizowane (przypuszczalnie znajdowały się w północnej części cmentarzyska), a sześć (groby 12, 22–25, 27) zlokalizowano jedynie w obrębie odcinka. 38 określonych zostało przez M. Gozdowskiego jako popielnicowe, lub najprawdopodobniej popielnicowe, 11 jako jamowe, dwa jako przypuszczalnie symboliczne, a dzieć było całkowicie zniszczonych, bez możliwości oce-

ny ich typu. Wydaje się, że za szczątki popielnic uznawano niekiedy fragmenty dużych naczyń. Jeśli jednak nawet przeszacowano ich liczbę, to przewaga grobów popielnicowych (ponad 63%) jest zgodna z obserwowanym wzrostem tego typu pochówków koło przełomu wczesnego i późnego okresu rzymskiego. Nie dziwi też znaczna ilość grobów z bronią dochodząca w Wólce Łasieckiej do około 23% (Tab. I). Znaczny wzrost broni w grobach w stosunku do okresu poprzedniego jest typowy dla cmentarzysk przeworskich w fazach B_{2b} i B₂/C₁ (B. Kontny 2003, s. 126–143, wykresy 1, 2, 6, 7).

M. Gozdowski starał się także określić płeć zmarłych, opierając się na ocenie przepalonych kości i zapewne inventarzy grobowych (broń spotyka się we wszystkich grobach oznaczonych jako męskie, a w grobach uznanych za kobiece lub dziecięce częste są przęśliki). W ten sposób badacz określił 21 grobów: siedem męskich, siedem kobiecych, sześć dziecięcych i jeden podwójny – kobiety z noworodkiem (na podstawie kości). Broń znajdowała się jeszcze w dalszych grobach (14, 22, 46, 47, 51, A/B) nie zaliczonych do tej kategorii, a przęśliki w trzech (24, 39 i D). Grobów męskich byłoby więc co najmniej 14, a kobiecych 11, ale wyliczenia te nie są pewne – broń, jak wiemy, spotyka się sporadycznie w grobach kobiet, a przęśliki w pochówkach męczyzn.

Datowanie

Poznana część cmentarzyska datowana jest głównie na schyłek fazy B₂ i fazę B₂/C₁, aż do fazy C_{1b}. Oczywiście nie wiadomo, czy określają one cały czas użytkowania obiektu. Można mieć pewne wątpliwości co do jego początków, z racji głębokiej czarki z grobu 31, przypominającej formy ze starszej fazy wczesnego okresu rzymskiego. Ponieważ jednak jest to jedyne naczynie z takimi cechami, należy traktować je raczej jako przeżytek. Wątpliwości, co do końca użytkowania cmentarza może budzić złoty wisior, który może pochodzić z fazy D okresu wędrówek ludów. Znalaziono go wprawdzie nie w grobie, a w zaciemnieniu wokół paleniska, ale M. Gozdowski wskazywał na jego związki z cmentarzyskiem uznając, że pochodzi ze zniszczonych grobów. Ponieważ jednak brak innych dowodów na użytkowanie cmentarza do końca IV i w V wieku (fazy D₁ i D₂), łączenie z nim wisiorka jest mało prawdopodobne.

ZAKOŃCZENIE

Najbliższa okolica, należąca do prawobrzeżnego zlewiska Bzury, nie jest w okresie wpływów rzymskich dobrze rozpoznana. Na przeszkodzie stoją Lasy Bolimowskie, na północnym skraju których leży cmentarzysko i mała ilość systematycznie badanych punktów osadniczych, choć w ostatnio opublikowanej obszernej pracy J. Skow-

rona (2006), omawiającej problemy okresu przedrzymskiego i rzymskiego w tym regionie wyróżniono kilka stref zasiedlenia. Leżącą nad środkowym biegiem Rawki i położonymi na zachód od niej bezimiennymi ciekami reprezentują najlepiej obydwa stanowiska z Wólki Łasieckiej. Stopień zbadania terenu i bliskość innych

niewielkich skupisk (nad Skierniewką i środkową Bzurą) każe jednak zastanawiać się nad prawidłowością takiej wizji zasiedlenia. Wśród stanowisk znad środkowego biegu Rawki i bezimiennych cieków aż 15 pochodzi z badań powierzchniowych w trakcie których znajdowano zaledwie po kilka fragmentów ceramiki (od 1 do 6 ułamków) datowanych ogólnie na okres rzymski.

Badane wykopaliskowo były tylko dwie osady: w Wólce Łasieckiej na stanowisku 2 i w pobliskim Bolimowie na stanowisku 4/5. Pierwsza datowana jest na schyłek wczesnego i późny okres rzymski, druga miała, według wstępnych ustaleń, dwa etapy użytkowania: przełom młodsze- go okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego oraz przełom faz B₁ i B₂ tego okresu (J. Skowron 2006, s. 118). Nie- wiele jest także cmentarzysk. Poza obecnie publikowanym wiemy o kolejnych z Bolimowskiej Wsi i położonych nie- co dalej Łasieczników. Pierwsze odkryto jeszcze w XIX lub na początku XX wieku, a broń i nożyce, pochodzące najpewniej z dwóch grobów datowanych na fazę B₂ lub na czasy niewiele późniejsze, przechowywane były w Mu- zeum Starożytności im. Władysława Tarczyńskiego w Ło- wiczu (W. Antoniewicz 1922, s. 139, ryc. 14, 17, 19). Na drugim natrafiono w czasie badań powierzchniowych na przepalone kości i także fragmenty ceramiki.

Trudno na tej podstawie wyznaczać zasięg i oceniać chronologię ewentualnego skupiska osadniczego. Gdy- by nie wcześniejsze materiały z młodsze- go okresu prze- drzymskiego z osady w Bolimowie, wskazywać by moż- na dopiero na schyłek wczesnego okresu rzymskiego, głównie na podstawie przebadanego zespołu osadni- czego z Wólki Łasieckiej. Dodatkowym uzasadnieniem mógłby być brak na innych stanowiskach tak charakte-

rystycznych wylewów ceramiki przeworskiej z młodsze- go okresu przedrzymskiego, ale biorąc pod uwagę cha- rakter znalezisk i liczbę znajdujących na nich ułamków, trudno przesądzać te kwestie, choć, podobnie jak i na in- nych terenach zajętych przez kulturę przeworską, i tu li- czyć się można ze wzrostem osadnictwa w tym właśnie okresie. Wyrywkowy charakter danych nie pozwala jed- nak na tak kategori- czne stwierdzenia. Takiego potwier- dzenia nie znajdujemy też na odpowiednich mapach pu- blikowanych ostatnio przez J. Skowrona (2006, mapy 1, 4–6), większość stanowisk z dorzecza Bzury nie jest bo- wiem dobrze datowana.

Cmentarzysko z Wólki Łasieckiej dostarczyło pewnie datowanych grobów ze schyłku fazy B₂ lub przełomu faz B₂/C₁ po fazę C_{1b} (lub może C₂) młodsze- go okresu rzym- skiego, ale nie zostało w całości przebadane. Nie wiado- mo więc, czy brak grobów wcześniejszych nie jest tego wynikiem, choć taka chronologia, związana z intensyfi- kacją osadnictwa przeworskiego w tym właśnie okresie, a zwłaszcza z takim datowaniem pobliskiej osady na sta- nowisku 2, jest bardzo prawdopodobna. Przedłużanie tej chronologii na wczesny okres wędrówek ludów na pod- stawie datowania luźno znalezionej złotej zawieszki jest mało prawdopodobne.

Mgr Witold Bender
ul. Gierymskiego 12 m. 71
PL 00-772 Warszawa

Prof. dr. hab. Teresa Dąbrowska
ul. Marsylska 5 m. 18
PL 02-763 Warszawa

BIBLIOGRAFIA

- Almgren, O.
1923 *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Manus-Bibliothek 32, Leipzig².
- Andrzejowski, J.
1998 *Nadkole 2. A Cemetery of the Przeworsk Culture in Eastern Poland*, Monumenta Archaeologica Barbarica V, Kraków.
2009 *Nekropola w Modle a późna faza kultury przeworskiej na północnym Mazowszu*, m-pis pracy doktorskiej w In- stytucie Archeologii UW, Warszawa.
- Antoniewicz, W.
1922 *Zbiór wykopalisk w Muzeum Starożytności im. Włady- sława Tarczyńskiego w Łowiczu*, WA VII, s. 121–141.
- Barankiewicz, B.
1959 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Grodzisku Mazo- wieckim*, MS V, s. 191–231.
- Bender, W., Barankiewicz, B.
1962 *Osada z okresu rzymskiego w Wólce Łasieckiej, pow. Ło- wicz*, APolski VII/1, s. 7–106.
- Bender, W., Balke, B.
1964 *Wyniki badań osady z okresu rzymskiego w Wólce Ła- sieckiej, pow. Łowicz w 1961 r.*, APolski IX/1, s. 72–124.
- Bespalyj, E. I. [Беспалый, Е. И.]
1990 *Pogrebeniâ pozdnesarmatskogo vremeni u g. Azova*, SovArh. 1990/1, s. 213–223 [Погребения позднеар- матского времени у г. Азова].

- Biborski, M.
1978 *Miecze z okresu wpływów rzymskich na obszarze kultury przeworskiej*, MatArch. XVIII, s. 53–165.
- Biborski, M., Ilkjær, J.
2006 *Illerup Ådal, 11: Die Schwerter (Textband)*, Jutland Archaeological Society Publications XXV:11, Århus.
- Bursche, A.
2005 *Rola źródeł numizmatycznych w studiach nad sytuacją osadniczą i kulturową na ziemiach polskich u schyłku starożytności*, [w:] P. Kaczanowski, M. Parczewski (red.), *Archeologia o początkach Słowian. Materiały z konferencji, Kraków, 19–21 listopada 2001*, Kraków, s. 203–214.
- Bursche, A., Kaczanowski, P., Rodzińska-Nowak, J.
2000 *Monety rzymskie z Jakuszowic*, [w:] R. Madyda-Legutko, T. Bochnak (red.), *Superiores Barbari. Księga ku czci Profesora Kazimierza Godłowskiego*, Kraków, s. 101–129.
- Czarnecka, K.
1990 *Struktura społeczna ludności kultury przeworskiej*, Warszawa.
2007 *Oblin. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Südmasowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica XIII, Warszawa.
2010 *Nietypowe groty włóczni ze schyłku starożytności z ziem polskich*, WA LXI (2009–2010), s. 111–132.
- Dąbrowska, T.
1970 *Grób kultury przeworskiej z miejscowości Krasusze-Gólowierzchy, pow. Łuków a niektóre zagadnienia chronologii*, WA XXXV/3, s. 286–294.
1995 *Późne odmiany fibul silnie profilowanych w Polsce*, WA LIII/1 (1993–1994), s. 3–34.
1997 *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica III, Kraków.
2008 *Młodszy okres przedrzymski na Mazowszu i zachodnim Podlasiu. Zarys chronologiczno-kulturowy*, MSiW VII.
- Dobrzańska, H.
1990a *Osada z późnego okresu rzymskiego w Igołomi, woj. Krakowskie. Część I: Materiały*, Wrocław.
1990b *Osada z późnego okresu rzymskiego w Igołomi, woj. Krakowskie. Część II*, Kraków.
- Dowgird, T.
1887 *Wiadomości o zabytkach przedhistorycznych w Bogoryi-Górnej i Bąkowie-Dolnym (w Łowickiem) według badań dokonanych w roku 1885 (z trzema tablicami)*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” XI, s. 32–47.
- Dzięgielewska, M., Kulczyńska, M.
2008 *Cieblowice Duże. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im südwestlichen Masowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica XIV, Warszawa.
- Eggers, H. J.
1951 *Der römische Import im freien Germanien*, Atlas der Urgeschichte 1, Hamburg.
- Gajewski, L.
1966 *Wisiołek brązowy z Zofipola, pow. Proszowice*, WA XXXI/4, s. 434.
- Ginałski J.
1991 *Ostrogi kabłąkowe kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna*, PArch. 38, s. 53–82.
- Głosik, J.
1993 *Katalog Pogotowia Archeologicznego za lata 1977–1981*, WA LII/2 (1991–1992), s. 209–233.
- Godłowski, K.
1981 *Kultura przeworska*, Prahistoria ziem polskich V, s. 57–134.
1992 *Zmiany w uzbrojeniu ludności kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich*, [w:] J. Głosek, M. Mielczarek, W. Świętosławski, K. Walenta (red.), *Arma et ollae. Studia dedykowane Profesorowi Andrzejowi Nadolskiemu w 70. rocznicę urodzin i 45. rocznicę pracy naukowej. Sesja naukowa, Łódź, 7–8 maja 1992*, Łódź, s. 71–88.
- Godłowski, K., Wichman, T.
1998 *Chmielów Piaskowy. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im Świętokrzyskie-Gebirge*, Monumenta Archaeologica Barbarica VI, Kraków.
- Gozdowski, M.
1952 *Nowe znaleziska importów rzymskich na Mazowszu*, SprPMA IV/3–4 (1951), s. 179–184.
1956 *Osada z okresu rzymskiego w Wólce Łasieckiej, pow. Łowicz w świetle badań w 1952 roku*, MS I, s. 105–132.
- Hegewisch, M.
2003 *Röhrenhenkelkannen. Anmerkungen zu einer kaiser- und völkerwanderungszeitlichen Gefäßform*, „Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift” 44/1, s. 43–61.
- Hundt, J.-H.
1960 *Eiserne römische Schwertriemenhalter*, SJahr. XVIII, s. 52–66.
- Jahn, M.
1916 *Die Bewaffnung der Germanen in der älteren Eisenzeit etwa von 700 v. Chr. bis 200 n. Chr.*, Mannus-Bibliothek 16, Würzburg.
- Jamka, R.
1933 *Cmentarzysko w Kopkach (pow. niski) na tle okresu rzymskiego w Małopolsce zachodniej*, PArch. V, s. 23–62.
- Ioniță, I.
1998 *Die Fibeln mit umgeschlagenem Fuß Almgren Gruppe VI,1*, [w:] J. Kunow (red.), *100 Jahre Fibelformen nach*

- Oscar Almgren, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 3 [2002], Wünsdorf, s. 231–247.
- Kaczanowski, P.
1987 *Drochlin. Ciałopalne cmentarzysko kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich*, ZNUJ DCCCXXVIII, Prace Archeologiczne 40, Kraków.
1995 *Klasyfikacja grotów broni drzewcowej kultury przeworskiej z okresu rzymskiego*, Klasyfikacje Zabytków Archeologicznych I, Kraków.
- Katalog wystawy...
1994 *I Goti* (red. V. Bierbrauer, O. von Hessen, E. A. Arslan, Milano).
- Kietlińska, A.
1957 *Monety starożytne w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie*, MS II, s. 269–291.
1963 *Struktura społeczna ludności kultury przeworskiej*, MS IX, s. 7–98.
- Kietlińska, A., Dąbrowska, T.
1963 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich we wsi Spiczermierz, pow. Turek*, MS IX, s. 143–254.
- Knaack, A.
1978 *Beobachtungen an Scherenbeigaben in Gräbern des elbgermanischen Siedlungsgebietes während der römischen Kaiserzeit*, „Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift” 19/1, s. 15–50.
- Kokowski, A.
1985 *Die Feuerstahlwerkzeuge der Przeworsk-Kultur*, [w:] A. Kokowski (red.), *Memoires Archeologiques*, Lublin, s. 109–128.
1997 *Die Schloßbeschläge und die Schlüssel aus dem nördlichen Barbaricum in der römischen Kaiserzeit und frühen Völkerwanderungszeit. Klassifizierung, Verbreitung, Chronologie*, Klasyfikacje Zabytków Archeologicznych II, Lublin.
2004 *Przyczynek do historii kontaktów Germanów i Sarmatów w świetle badań archeologicznych*, [w:] A. Kokowski (red.), *Sarmaci i Germanie*, *Studia Sarmatica* I, Lublin, s. 11–69.
- Kontny, B.
2003 *Przekaz z zaświatów. Analiza zestawów uzbrojenia z grobów w kulturze przeworskiej z okresu wczesnorzymskiego i początków młodszego okresu rzymskiego*, „Światowit” V (XLVI), s. 111–175.
2004 *Uzbrojenie kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich i początkach okresu wędrówek ludów*, [w:] J. Andrzejowski, A. Kokowski, Ch. Leiber (red.), *Wandalowie, strażnicy bursztynowego szlaku. Katalog wystawy*, Lublin–Warszawa, s. 143–161.
- Kostrzewski, J.
1919 *Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit, 1. Teil*, Mannus-Bibliothek 18, Leipzig.
- Kovács, I.
1912 *A marosszentannai népvándorlaskori temető*, „Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és régiséggyűjtéséről” 3/2, s. 250–367.
- Kubiak, S.
1979 *Znaleziska monet rzymskich z Mazowsza i Podlasia*, Wrocław.
- Kuharenko, Ū. V. [Кухаренко, Ю. В.]
1964 *Zarubineckaa kul'tura*, *Arheologija SSSR* D1-19, Москва [Зарубинецкая культура, Археология СССР D1-19, Moskva].
- Kurhan...
1948 *Kurhan z okresu rzymskiego w Wólce Łasieckiej k. Łowicza*, *ZOW* XVII/5–6, s. 83–84 (wzmianka – B. K.).
- Lencewicz, S.
1912 *Sprawozdanie z poszukiwań w Mnichu w pow. kutnowskim*, „Światowit” X, s. 15–20.
- Leube, A.
1973 *Eine kaiserzeitliche Röhrenhenkelkanne aus dem Oderbruch*, „Ausgrabungen und Funde” 18/3, s. 139–146.
- Liana, T.
1970 *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, *WA* XXXV/4, s. 429–487.
1976 *Kurhan i cmentarzysko płaskie kultury przeworskiej na st. II w Łegonicach Małych, pow. Opoczno*, *WA* XLI/1, s. 64–127.
- Machajewski, H.
1998 *Die Fibeln der Gruppe V, Serie 8, in östlichen Teil Mitteleuropas*, [w:] J. Kunow (red.), *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren*, *Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg* 3 [2002], Wünsdorf, s. 159–173.
- Madyda, R.
1977 *Sprzączki i okucia pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim*, *MSiW* IV, s. 351–412.
- Madyda-Legutko, R.
1987 *Die Gürtelschnallen der römischen Kaiserzeit und die frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, *B.A.R. Int. Series* 360 (1986), Oxford.
- Madyda-Legutko R., Zagórska-Telega J.
2003 *Znaleziska monet rzymskich ze stanowisk kultury przeworskiej położonych w dorzeczu Liswarty*, [w:] A. Bursche, R. Ciołek (red.), *Antyk i Barbarzyńcy. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Kolendo w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 285–299.
- Magomedov, B. V. (Магомедов, Б. В.)
2001 *Černáhovskaa kul'tura. Problema ètnosa* [Ченяховская культура. Проблема этноса], *Monumenta Studia Gothica* I, Lublin.

- 2010 *Ukrajnění s priveskami na památníkach černôhovskej kultury* [Украшения с привесками на памятниках черняховской культуры], [w:] A. Urbaniak et alii (red.) *Terra Barbarica. Studia ofiarowane Magdalenie Mączyńskiej w 65. rocznicę urodzin*, Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina II, Łódź–Warszawa, s. 595–601.
- Niewęglowski, A.
1964 *Ogólne wyniki i problematyka badań stanowisk z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w okolicach Garwolina*, WA XXX/3–4, s. 229–245.
1966 *Z badań nad osadnictwem w okresach późnolateńskim i rzymskim na Mazowszu. Studium metodyczne*, Wrocław.
1972 *Mazowsze na przełomie er. Przemiany społeczno-demograficzne i gospodarcze*, Wrocław.
1991 *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Garwolinie, woj. siedleckie*, Warszawa.
- Nowakowski, Z.
2003 *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Żdżarowie, pow. sochaczewski*, WA LVI (2002–2003), s. 283–379.
- Okulicz, J.
1970 *Studia nad przemianami kulturowymi i osadniczymi w okresie rzymskim na Pomorzu Wschodnim, Mazowszu i Podlasiu*, APolski XV/2, s. 419–497.
- Parczewski, M.
1993 *Die Anfänge der frühslawischen Kultur in Polen*, Veröffentlichungen der Österreichischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte 17, Wien.
- Pietrzak, M.
1997 *Pruszcz Gdański. Fundstelle 10. Ein Gräberfeld der Oksywie- und Wielbark-Kultur in Ostpommern*, Monumenta Archaeologica Barbarica IV, Kraków.
- Podkowińska, Z.
1948 *Sprawozdanie z działalności wewnętrznej PMA za lata 1945–1947*, SprPMA I, s. 71–83.
- Raddatz, K.
1961 *Ringknaufschwerter aus germanischen Kriegergräbern*, „Offa” 17/18, s. 25–55.
- Rodzińska-Nowak, J.
2006 *Jakuszowice. Stanowisko 2. Ceramika z osady kultury przeworskiej z młodszego i późnego okresu wpływów rzymskich i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów*, Kraków.
- Sawicki, L.
1948 *Działalność wydziału konserwacji i badań zabytków w terenie w latach 1945–1947*, SprPMA I, s. 85–144.
- Siciński, W.
2010 *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 1 w Gozdowie, pow. Zgierz, woj. łódzkie (trasa autostrady A-1)*, [w:] *Via Archaeologica Lodzensis* 3, Łódź, s. 9–218.
- Simonenko, A. V., Lobaj, B. I. (Симоненко, А. В., Лобай, Б. И.)
1991 *Sarmaty Severo-Zapadnogo Pričernomor'â v I v. n.ê.*, Kiev [Сарматы Северо-Западного Причерноморья в I в. н.э., Киев].
- Skowron, J.
2006 *Kultura przeworska w dorzeczu środkowej i dolnej Bzury. Monografia osadnictwa*, Poznań.
- Stawiarska, T.
1999 *Naczynia szklane okresu rzymskiego z terenu Polski. Studium archeologiczno-technologiczne*, Warszawa.
- Strobin, A.
2006 *Pęsetka brązowa z cmentarzyska kultury oksywieckiej w Wyczechowie, pow. kartuski*, WA LVIII, s. 127–143.
- Szydłowski, J.
1964 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Choruli, pow. Krapkowie*, Wrocław.
- Szymański, W.
1967 *Szeligi pod Plockiem na początku wczesnego średniowiecza. Zespół osadniczy z VI–VII w.*, Wrocław.
- Tempelmann-Mączyńska, M.
1985 *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, Römisch-Germanische Forschungen 43, Mainz am Rhein.
- Teuber, S. W.
2005 *Die Einlagenkämme der Römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit im freien Germanien*, Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen 25, Neumünster, s. 167–310.
- Thomas, S.
1960 *Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit*, AFB 8, 54–215.
- Tyszler, L.
2010 *Terra sigillata z cmentarzyska w Gozdowie, stan. 1, pow. Zgierz, woj. łódzkie*, [w:] W. Siciński 2010, s. 185–195.
- Wawrzeniecki, M.
1912 *Materyały do mapy archeologicznej Polski*, „Materyały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne” XII, s. 53–57.
- Wyczółkowski, D., Cyngot, D.
2010 *Archeologiczne badania wykopaliskowe wyprzedzające budowę autostrady A-2 na stanowisku 3 w Miedniewicach (aut. stan. 72, AZP 60-59/49), pow. Żyrardów (m-pis)*.

Zasiecka, I. P. (Засецкая, И. П.)

1993 *Materialy Bosporskogo nekropolâ vtoroj poloviny IV – pervoj poloviny V vv. n. è.*, *Materialy po arheologii i etnografii Tavrii III, Simferopol'*, s. 23–105 [*Материалы боспорского некрополя второй половины IV – первой половины V вв. н. э.*, *Материалы по археологии, ис-*

тории и этнографии Таврии, Симферополь].

Zieling, N.

1989 *Studien zu germanischen Schilden der Spätlatène- und römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, B.A.R. Int. Series 505 (I–III), Oxford.

THE ARCHAEOLOGY AT WÓŁKA ŁASIECKA SITE 1, COMM. BOLIMÓW, DISTR. SKIERNIEWICE

SUMMARY

Site 1 at Wólka Łasiecka is known from very brief references to site 2 at the same locality, a Przeworsk Culture settlement from the Roman Period (W. Bender, B. Barankiewicz 1962; M. Gozdowski 1951; 1956). The Przeworsk cemetery was identified at site no. 2 in 1947 and a hummock (the “Village Mount”), fast eroded by ploughing, no longer visible at present (Fig. 1–3), interpreted as a burial mound. From the fieldwork of W. Sarnowska and M. Gozdowski (1947–1948 and 1951) there is moreover a record on a number of features and pottery attributed to other cultures and periods. It is doubtful whether the “Village Mount” was really a burial mound despite the presence there of boulders and a number of stone structures in its near proximity (J. Okulicz 1970, p. 442–443), because no burials were discovered and the modest group of finds very likely derive from destroyed graves of the Przeworsk cemetery (ZL/1–4). Four inhumations, without grave goods, and some traces of human activity (Fig. 9) described as “hearths, pits, causeways etc.” and attributed to Pomeranian-Cloche Grave Culture may actually date from the World War I, years 1914–1915, the time of trench warfare on the Bzura River (cf. the most recent archaeological excavation – D. Wyczółkowski, D. Cyngot 2010). The relationship of a small number of stray sherds of Trzciniec and Lusitanian-Pomeranian pottery (46/5.6, 47/6 and ZL/30–34) to these poorly investigated features is hard to resolve.

In fact, only the Przeworsk Culture cemetery has a patchy documentation. The data on the grave forms, the sex and age determinations given here are taken from journals kept by the researchers. Some of the cremated bone remains now in keeping of the State Archaeological Museum in Warsaw are without labels and have become mingled. Information about finds now missing derives from the manuscript of M. Gozdowski who had been preparing the materials for print. At the end of grave inventory entries we included objects held by the museum but not recorded in the surviving documentation.

The investigated fragment of the grave-field, 2290 m² in area, harboured most of the features determined as graves (Fig. 4). Presumably there are 60 of them, including four marked with letters A–D which were excavated outside the excavation season. 38 graves were determined by M. Gozdowski as certain and presumed urned burials, and moreover, 11 pit graves, 2 presumed symbolic burials; 9 graves were fully destroyed.

The archaeological material is typical of Przeworsk Culture at the end of the Early Roman and during the Late Roman Period. It consists of personal ornaments and items of toiletry: 14 fibulae, complete and fragmented (e.g., at least four bronze fibulae classified to the Mazowsze variant of O. Almgren's late group IV; an iron fibula reminiscent of group V, series 8, type 123; fragments of bronze and iron fibulae from group A.VI), glass ornaments (e.g., a melon-shaped bead type T.-M.158), a bucket pendant, some one-piece and composite combs, iron pincers and buckles, iron strap ends.

The fairly large group of weapon finds includes spearheads, shield bosses, shield grips and swords. Out of 15 (possibly, 18) spearheads, complete and fragmented, eight belong to types X, XIV, XV and XX

of P. Kaczanowski. Of eleven shield bosses eight were classified mostly as forms with a high spike, type J.7a, one has a domed top with a riveted on hollow riveted attachment ending in a round knob (variant S2 of N. Zieling). Out of seven shield grips the four better preserved specimens belong to type J.9 with indistinct rivet plates, there is also a shield grip with prominent rivet plates. All the swords are two-edged, two of them types VII and IX of M. Biborski (type Folkeslunda-Zaspy and variant 2.1 of type Nydam-Kragehul – M. Biborski, J. Ilkjær 2006).

Three graves (1, 3, 22) contained the full set of weapons: a sword, the metal fittings of a shield and a spearhead (possibly, more than one), in other graves the set was incomplete but on many occasions a handful of items of weaponry were observed. Weapons were discovered in fourteen graves (Table I), i.e., in more than 23% of the total number of the investigated burials.

A much smaller group includes shears, a bar fire-steel and whetstones and somewhat more numerous knives (curved and straight) – encountered in male graves (many of them furnished with weapons), spindle-whorls – recorded in graves containing no weapons and in female graves, and metal casket fittings found in the latter.

Imported items include glass beads, lumps of melted glass and fragments of a glass vessel (Fig. 19), possibly, also an iron hook of sophisticated craftsmanship retaining a bronze rivet (Pl. XII:39/5) and a posthumous denarius of Faustina I discovered in grave D with a fibula (Mazowsze variant) useful for establishing the dating of this type of fibulae (T. Dąbrowska 1995). Finds of Roman coins in Przeworsk Culture graves are infrequent (R. Madyda-Legutko, J. Zagórska-Telega 2003, list 1).

A more problematic item is a gold pendant, possibly an element of a larger ornament (Fig. 13) linked tentatively by M. Gozdowski (1952) with the Przeworsk cemetery. The context of discovery is unclear: the pendant surfaced in the fill of a hearth or alternately, in a layer dated to the Roman Period. The specimen closer analogy. It may have belonged to a larger ornament, e.g. a necklace, as are recorded in Zarubintsy and Chernyakhiv Cultures, in the Sarmatian environment and among the early Slavs. However, bronze Zarubintsy Culture pendants have to be excluded here on chronological grounds, despite their highly similar ornamentation technique (Ů. Kuharenko 1964, p. 40, pl. 17:1–3, fig. 16) this applies also to bronze early Slav forms which are observably larger (W. Szymański 1967; M. Parczewski 1993, p. 69–71, 19, fig. 6–8). Pendants of another shape provenanced to the Black Sea region and their imitations were in use in Chernyakhiv Culture and among the Sarmatians (B. Magomedov 2010, p. 595–601). Silver and bronze ornaments with pendants have surfaced in Gothic grave-fields of the early Migration Period in Romania. Some of them feature the design of the cross (seen also on the pendant from Wólka), which is interpreted as influence from Christianity.

The gold pendant from Wólka Łasiecka is best associated with the south-eastern environment – Sarmatian or Gothic. The image of the cross, similarly as the Gothic analogies, suggest a later dating, incompatible with the chronology of the investigated fragment of the

grave-field. Given its dating we can only associate the pendant with Sarmatian influences, legible during the Late Roman Period in many Germanic cultures (A. Kokowski 2004; cf. also K. Czarnecka 2010). At the same time, given its poorly documented context of discovery, this matter must remain unresolved.

Nearly all the pottery vessels from Wólka Łasiecka were hand-built, only a handful made using the potter's wheel. This is mostly fine pottery of "tableware" type – accessory vessels, with a smaller number of cinerary urns which are mostly jars of "coarse manufacture".

The "tableware" group, with smooth black surfaces, are mostly footed biconical vessels with foot hollow on the outside (*Standfuss*), or on the inside, and also, some pieces with a flat base, and small bowls with a recessed or a rounded base. Vessels with foot hollow on the inside are common in Early Roman grave-fields in the Mazowsze region (T. Liana 1971), the *Standfuss* vessels appear mostly in the latest grave inventories. Moreover, these vessels are not present among the main types characteristic for the Late Roman Period. Only the deep small bowl, similar to tripartite necked forms (31/1), may be tied to phase B₁.

Less common forms include jugs with a knee-shaped channel handle (22/1 and 29/3), noted during the Roman Period in many cultures of Central Europe; in Przeworsk Culture they are most frequent on the Middle Vistula (A. Niewęgłowski 1964; 1991). A remarkable form is a beaker on a very high foot (27/2) with an applied cordon at its base. Other rare decorative designs include an openwork foot (ZL/12), fluting (43/1) and applied vertical cordons (43/5). In the group of "coarse wares" there are many S-profiled vessels, or forms similar to them,

used as cinerary urns beginning with from phase B₂ and very common during the Late Roman Period.

Wheel-turned vessels are few (ZL/27.28) and include forms observed during different segments of the Late Roman Period; consequently they are cannot be dated more closely.

The investigated fragment of the grave-field should be dated between late phase B₂ and phase C_{1b}. It is not certain whether the burial ground was in use outside this period. Its earlier onset is intimated by the small bowl (31/1). Dating the end of the grave-field is made harder by the gold pendant, provided it really belonged to one of the destroyed grave assemblages and is related to the Gothic world of Migration Period phase D. However, since there is no other evidence that the grave-field continued in use until late 4th–5th century (phases D₁ and D₂) this association is unlikely.

Archaeology of the area close to the investigated site is not sufficiently understood (J. Skowron 2006). Lying on the middle Rawka (right-hand tributary of the Bzura) the settlement and the grave-field at Wólka Łasiecka, in use starting from the late phase B₂, possibly, the turn of phases B₂/C₁, until phase C_{1b} (possibly, C₂) of the Late Roman Period, are among the better investigated. The above chronology proposed for site 1 is quite plausible in view of what we know about the intensification of Przeworsk settlement during this particular period, and especially, given the dating of the nearby settlement at site 2. It would be precarious to extend the chronology of the cemetery into the Early Migration Period basing only on the stray find of the gold pendant.

tlum. A. Kinecka

Grób 1

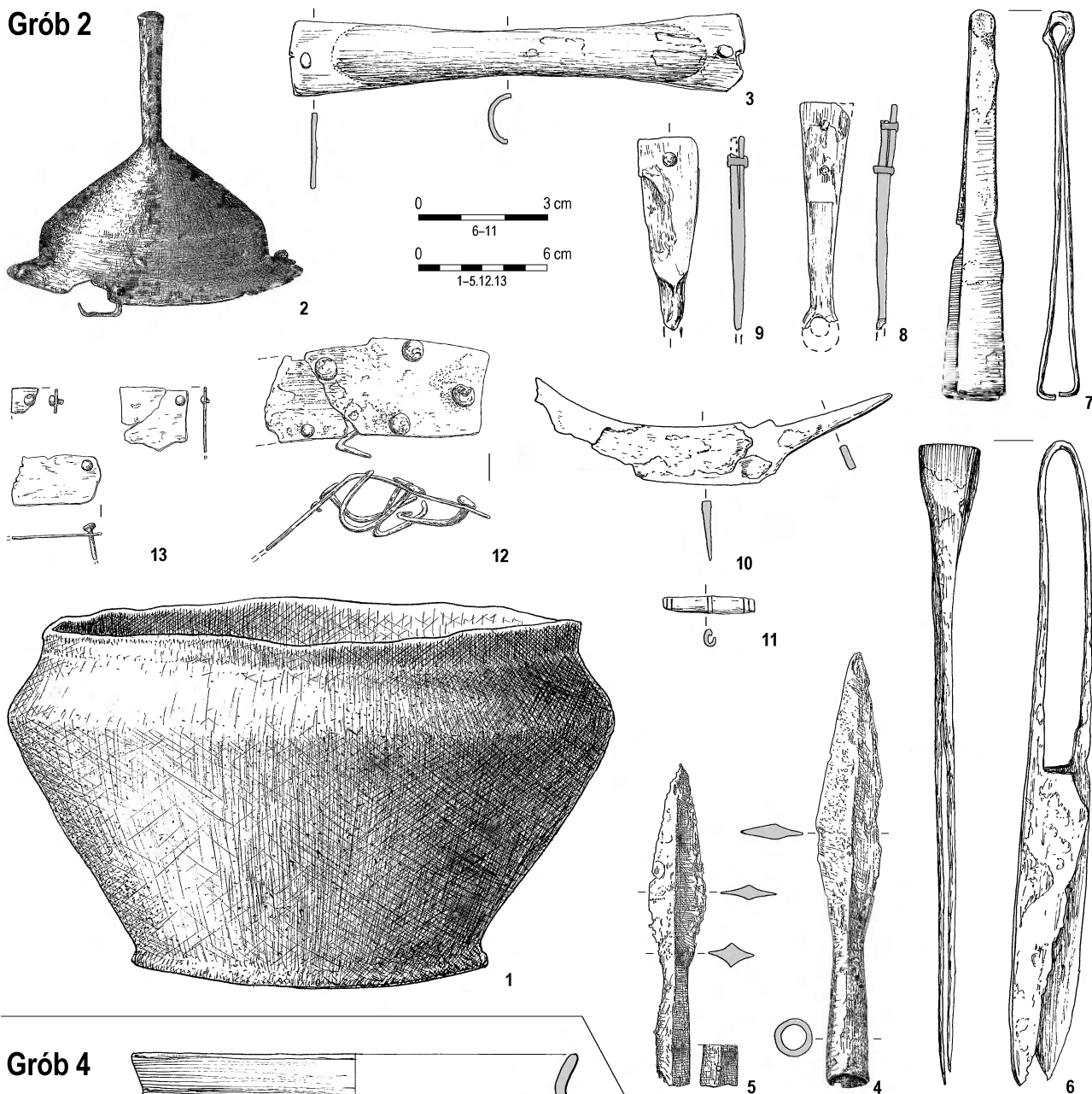
Tabl. I. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Grób 1. Głina (1–3), reszta – żelazo.

Rys. L. Kobylińska (1, 2, 4a, 5a, 8), G. Nowakowska (7), M. Curyłowa lub S. Dembiński (3, 4b, 5b, 6)

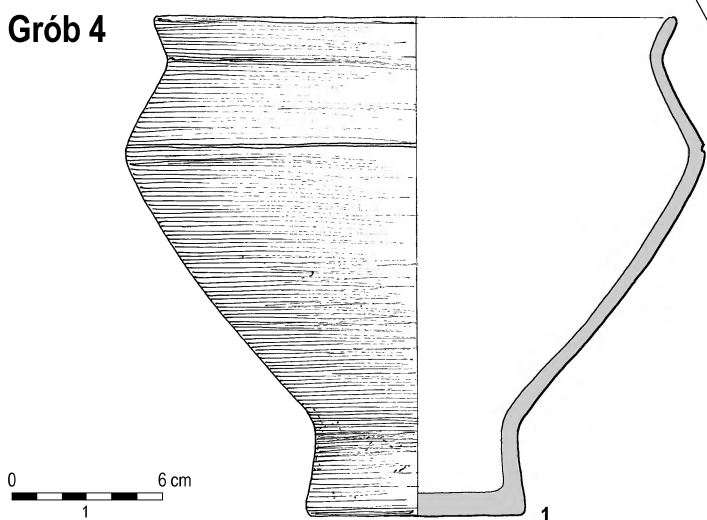
Pl. I. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Grave 1. Clay (1–3), the others – iron.

Drawn by L. Kobylińska (1, 2, 4a, 5a, 8), G. Nowakowska (7), M. Curyłowa or S. Dembiński (3, 4b, 5b, 6)

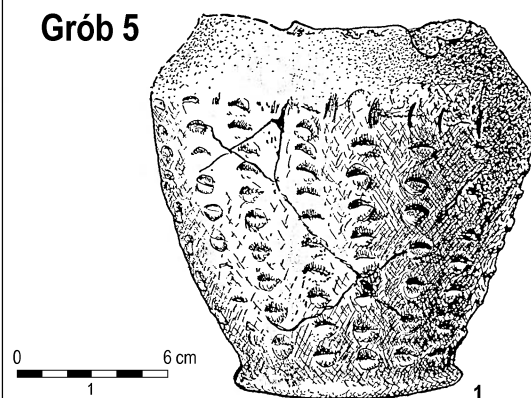
Grób 2

Grób 4

Grób 5

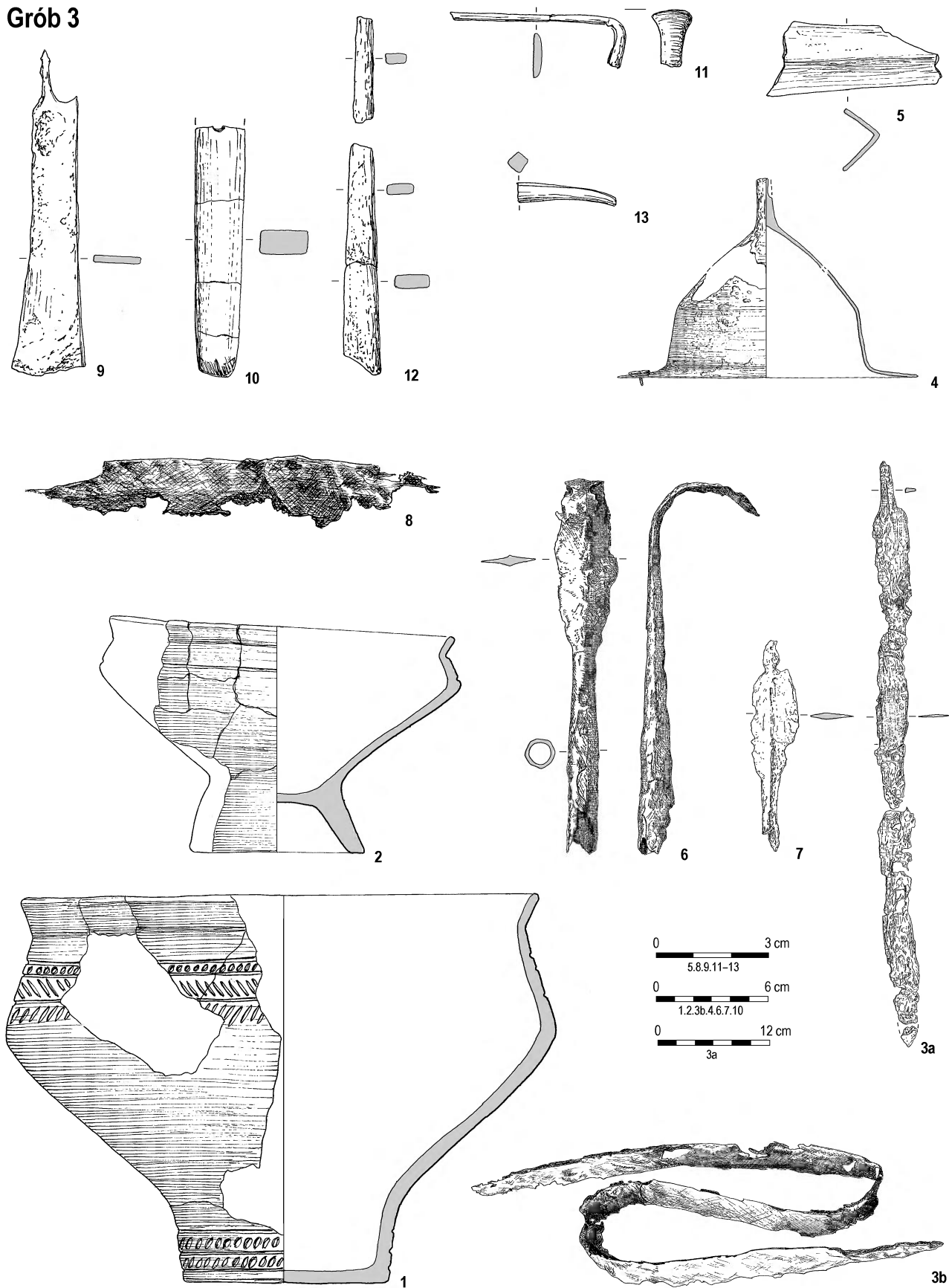
Tabl. II. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Groby 2, 4, 5. Gлина (2:1, 4:1; 5:1), reszta – żelazo.

Rys. L. Kobylińska (2:8-13; 4:1), G. Nowakowska (2:3-7), M. Curyłowa lub S. Dembiński (2:1.2, 5:1)

Pl. II. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Graves 2, 4, 5. Clay (2:1, 4:1, 5:1), the others – iron.

Drawn by L. Kobylińska (2:8-13; 4:1), G. Nowakowska (2:3-7), M. Curyłowa or S. Dembiński (2:1.2, 5:1)

Grób 3

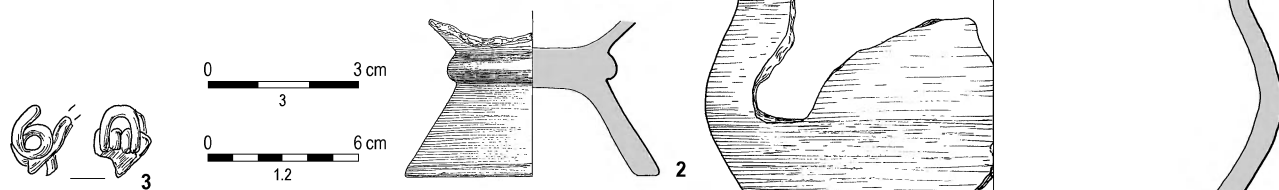
Tabl. III. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Grób 3. Gлина (1, 2), kamień (10), reszta – żelazo.

Rys. L. Kobylińska (1-3a, 4, 5, 7, 9-13), M. Curyłowa lub S. Dembiński (3b, 6, 8)

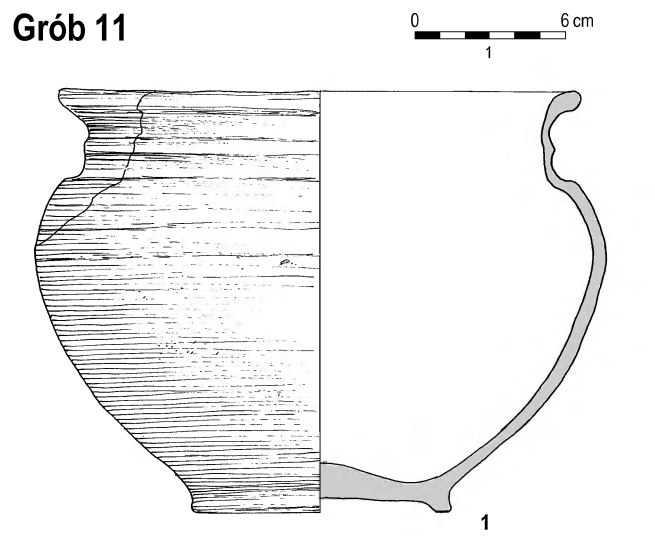
Pl. III. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Grave 3. Clay (1, 2), stone (10), the others – iron.

Drawn by L. Kobylińska (1-3a, 3, 5, 7, 9-13), M. Curyłowa or S. Dembiński (3b, 6, 8)

Grób 7

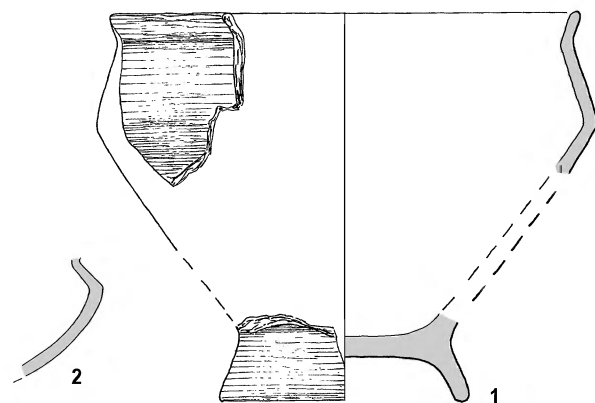
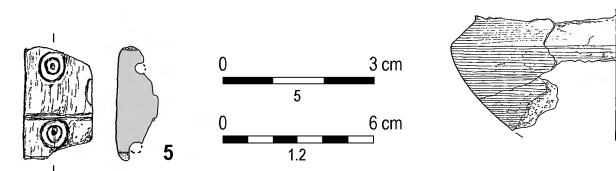
Grób 11

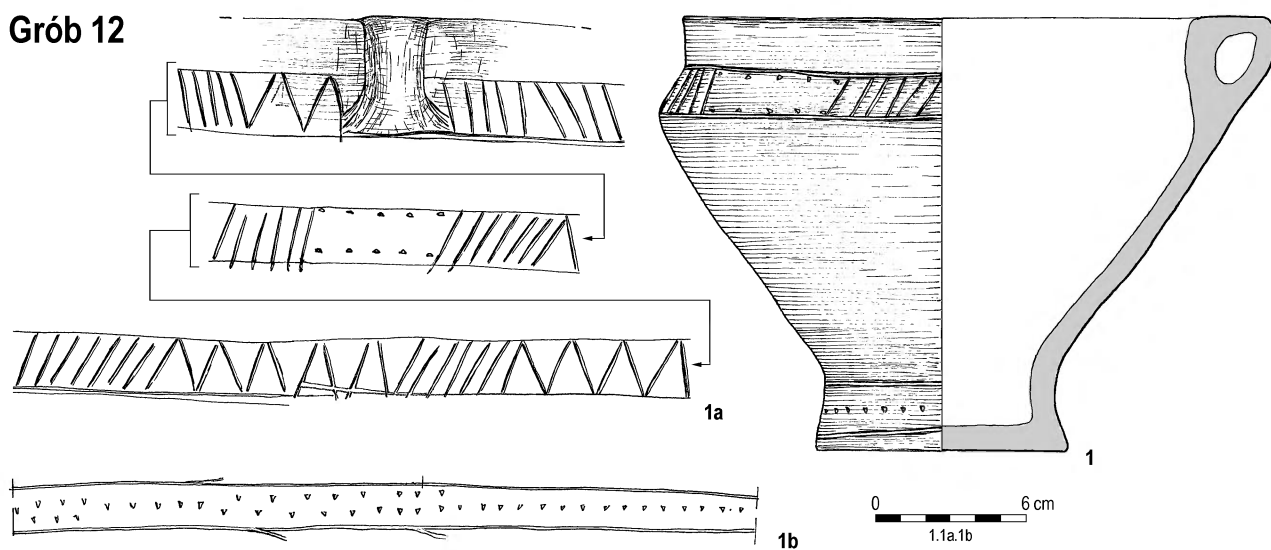
Grób 8

Grób 10

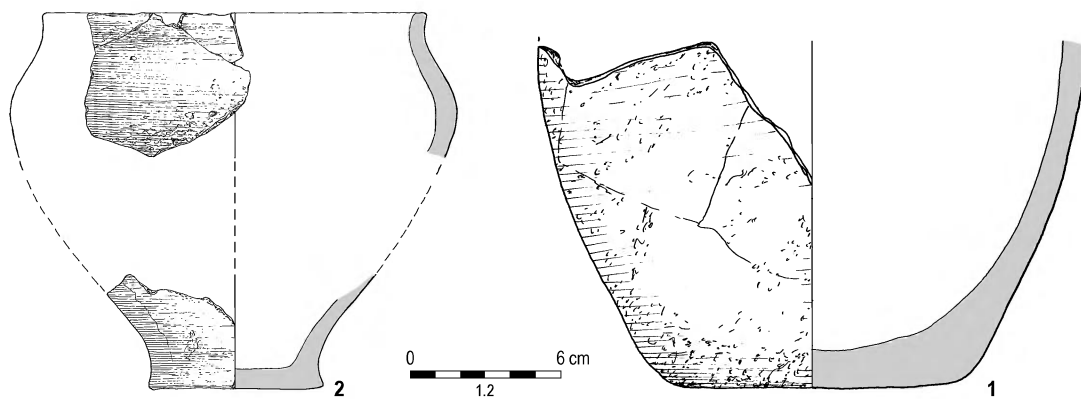

Grób 12

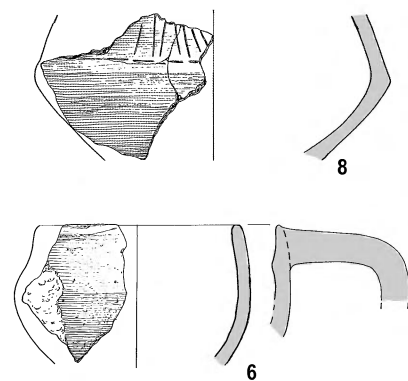
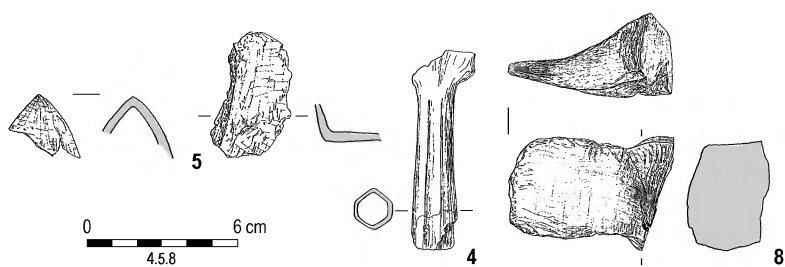

Tabl. IV. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Groby 7, 8, 10, 11, 12. Żelazo (7:3, 8:2), kość (10:5), reszta – glina. Rys. L. Kobylińska
Pl. IV. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Graves 7, 8, 10, 11, 12. Iron (7:3, 8:2), bone (10:5), the others – clay. Drawn by L. Kobylińska

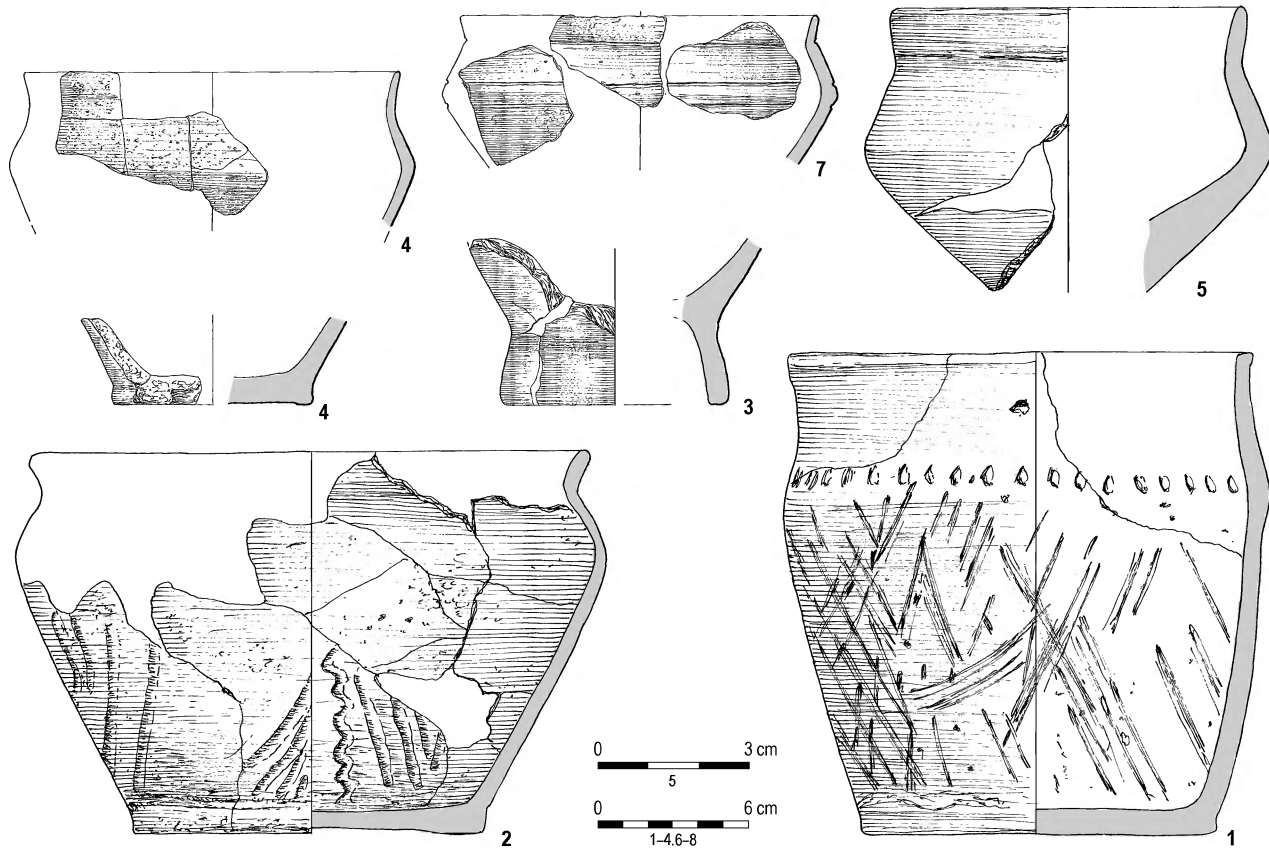
Grób 13

Grób 14

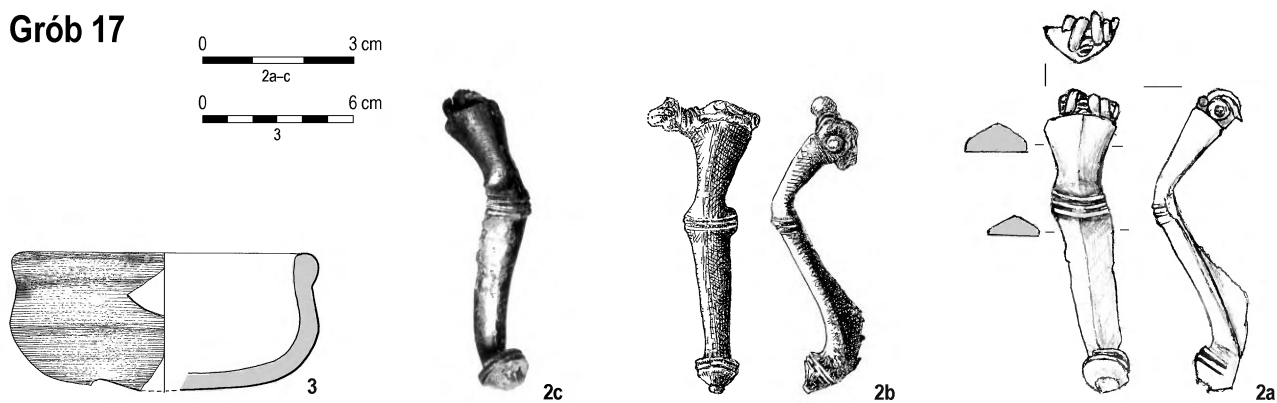

Grób 16

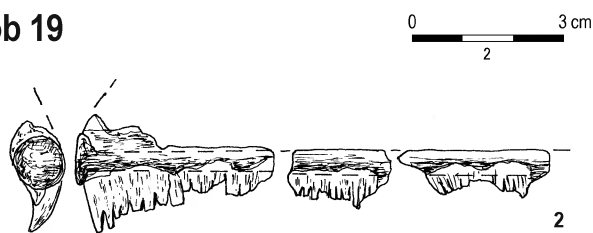

Tabl. V. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Groby 13, 14, 16. Żelazo (14:4.5.8), reszta – glina. Rys. L. Kobylińska
Pl. V. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Graves 13, 14, 16. Iron (14:4.5.8), the others – clay. Drawn by L. Kobylińska

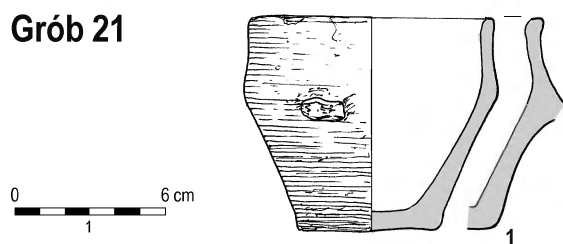
Grób 17

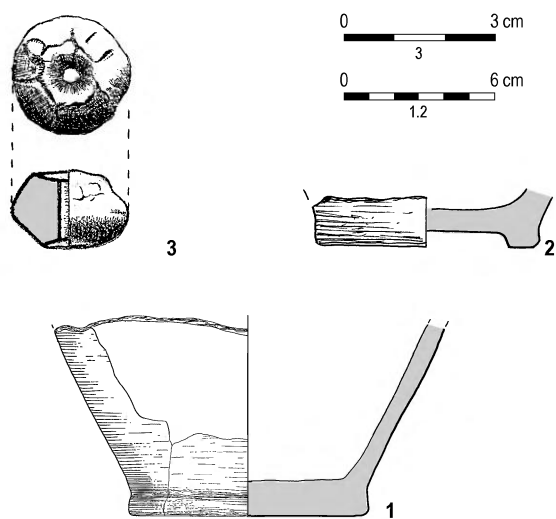
Grób 19

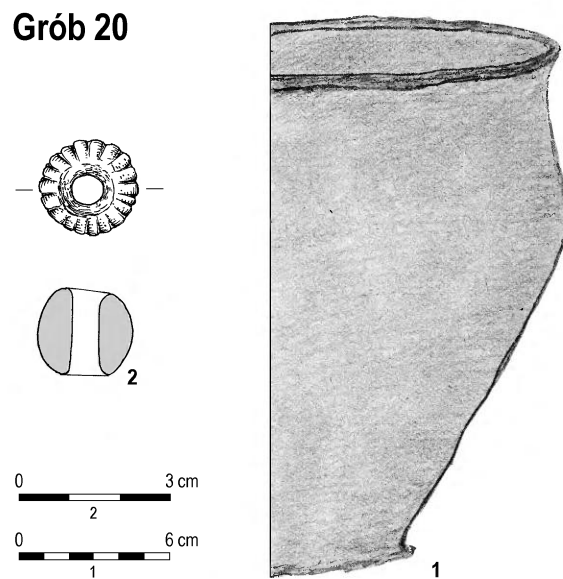
Grób 21

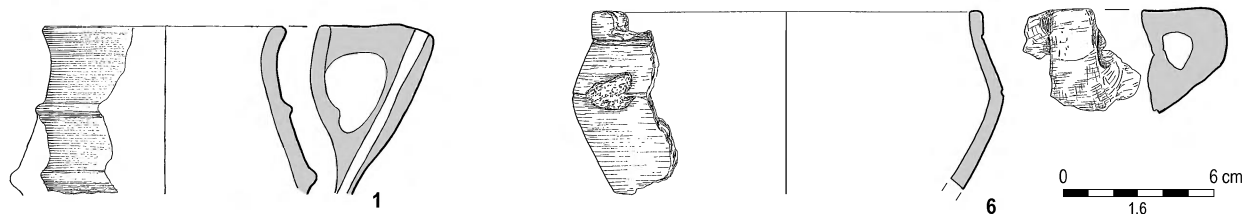
Grób 18

Grób 20

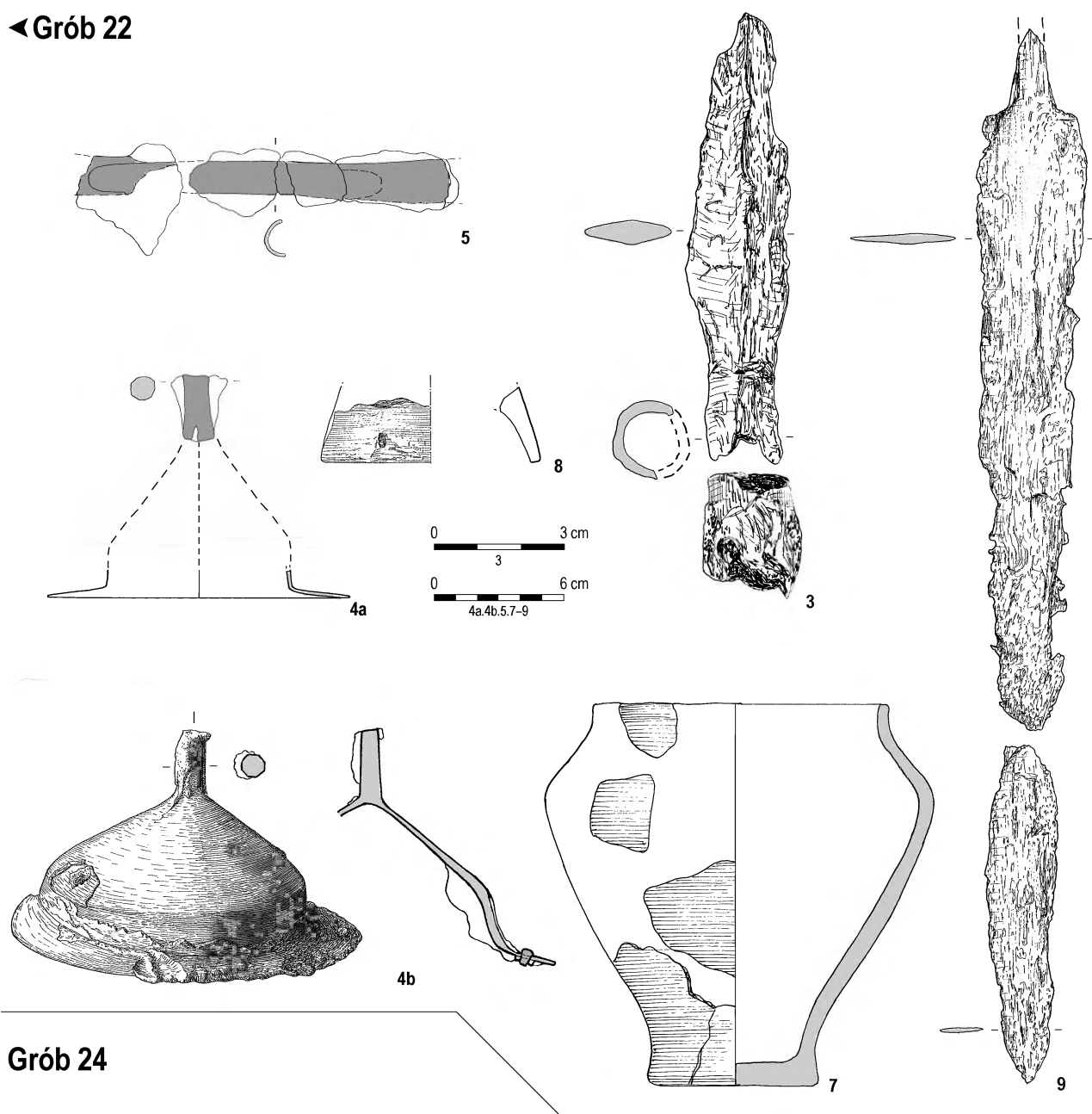

Grób 22 ►

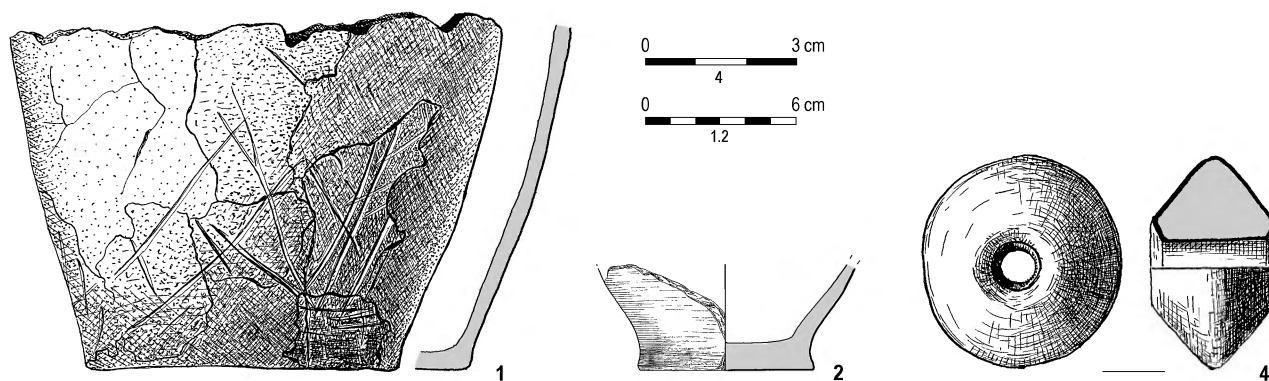

Tabl. VI. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Groby 17–22, najpewniej grób 17 (17:2a–c).
 Brąz (17:2), kość i żelazo (19:1), szkło (20:2), reszta glina. Rys. M. Curyłowa (?) (18:3, 20:1), A. Potoczny (17:2a),
 rysownik nieznan (17:2b), reszta – L. Kobylińska. Fot. (17:2c) archiwum PMA
 Pl. VI. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Graves 17–22, presumably grave 17 (17:2a–c).
 Bronze (17:2), bone & iron (19:1), glass (20:2), the others – clay. Drawn by M. Curyłowa (?) (18:3, 20:1), A. Potoczny (17:2a),
 unknown (17:2b), the others – L. Kobylińska. Photo (17:2c) PMA archive

◀ Grób 22

Grób 24

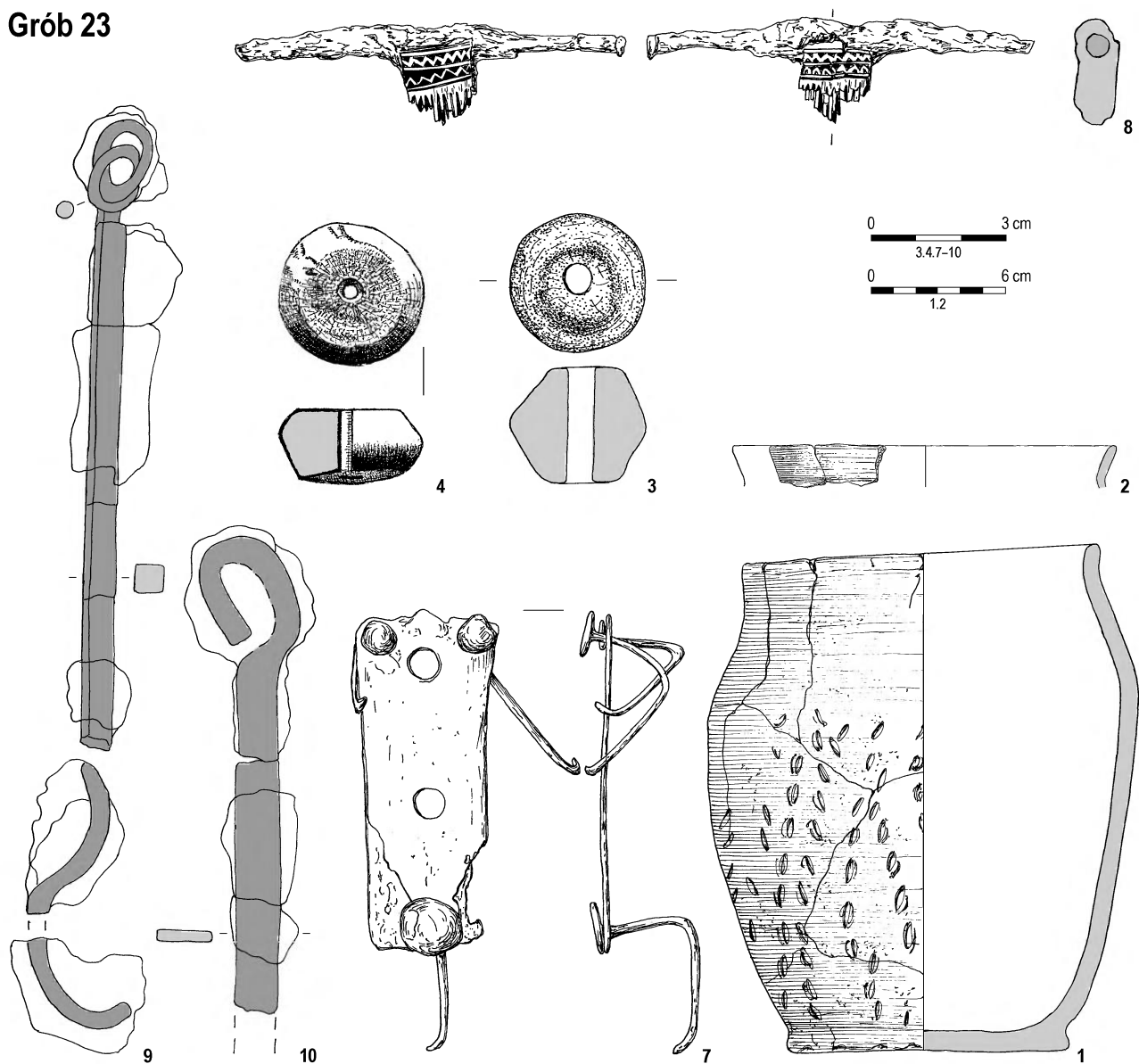
Tabl. VII. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Groby 22, 24. Gлина (22:7.8, 24:1.2.4), reszta – żelazo.

Rys. L. Kobylińska (22:4a.5.7.8, 24:2), G. Nowakowska (22:3.9), M. Curyłowa, S. Dembiński (22:4b, 24:1.4)

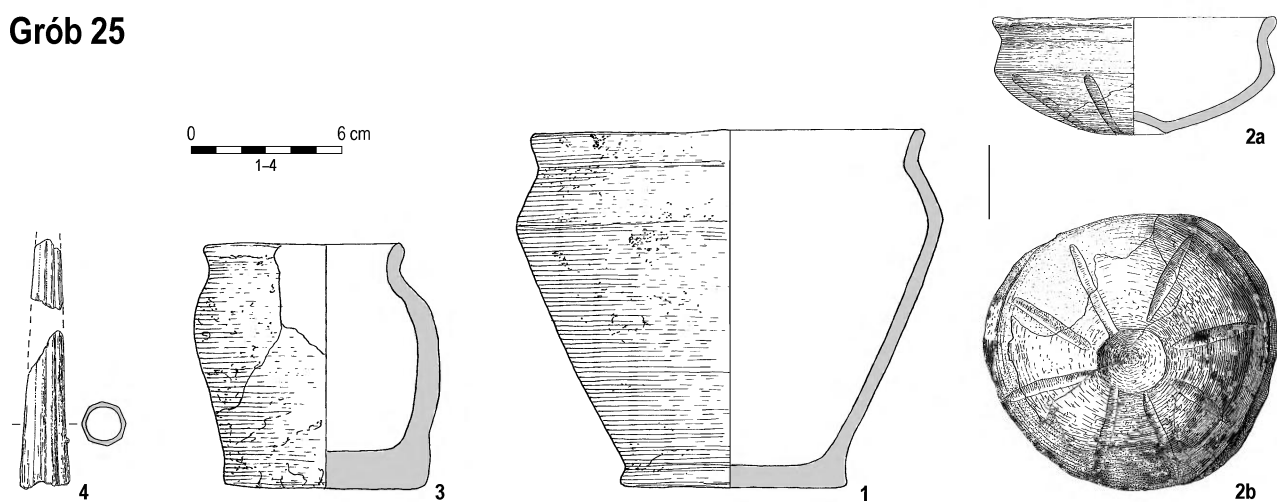
Pl. VII. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Graves 22, 24. Clay (22:7.8, 24:1.2.4), the others – iron.

Drawn by L. Kobylińska (22:4a.5.7.8, 24:2), G. Nowakowska (22:3.9), M. Curyłowa, S. Dembiński (22:4b, 24:1.4)

Grób 23

Grób 25

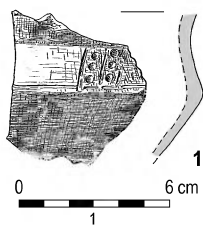
Tabl. VIII. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Groby 23, 25. Żelazo (23:7.9.10, 25:4), kość i żelazo (23:8), reszta – glina.

Rys. M. Curyłowa (23:4, 25:2), reszta – L. Kobylińska

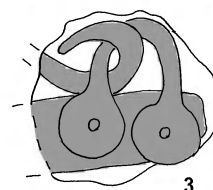
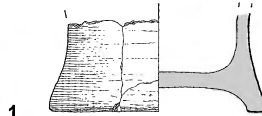
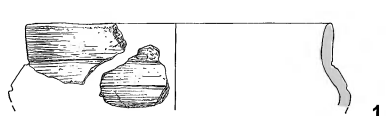
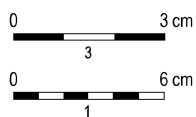
Pl. VIII. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Graves 23, 25. Iron (23:7.9.10, 25:4), bone & iron (23:8), the others – clay.

Drawn by M. Curyłowa (23:4, 25:2), the others – L. Kobylińska

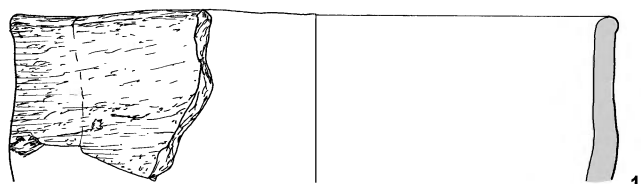
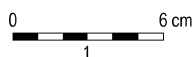
Grób 26

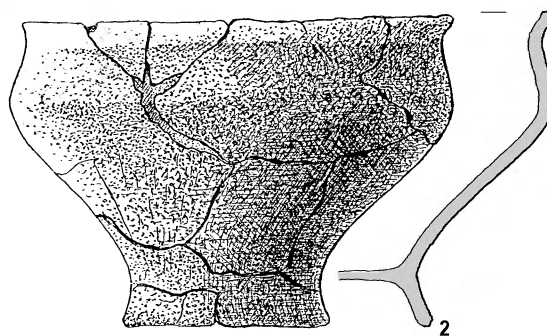
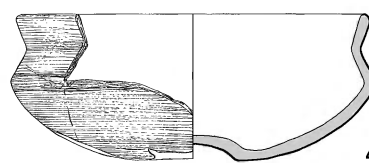
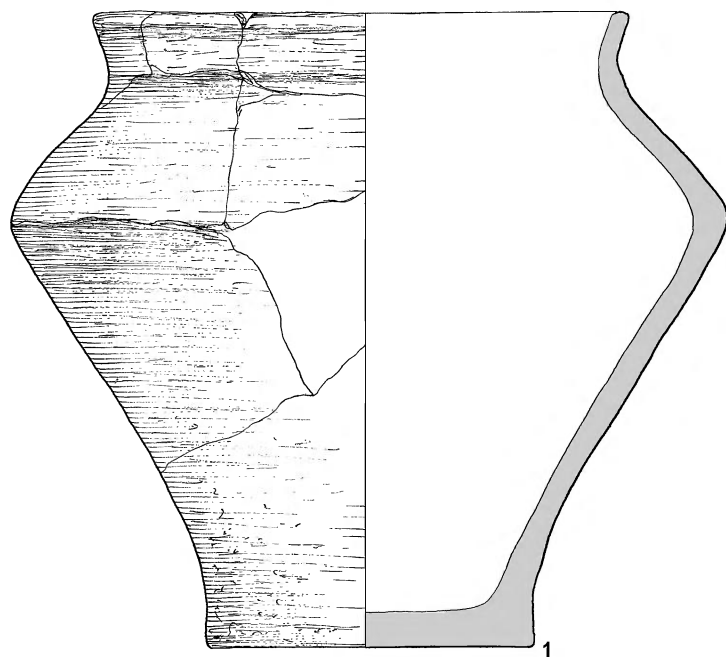
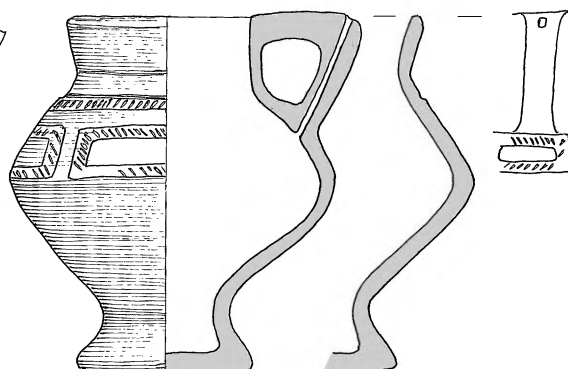
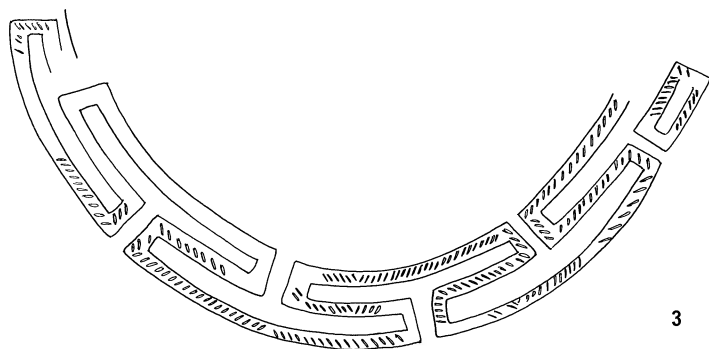
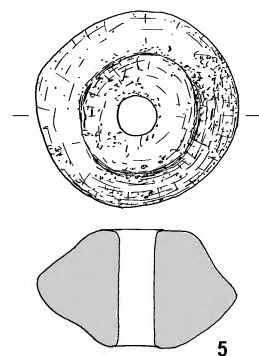
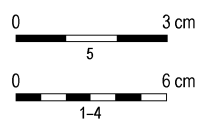
Grób 30

Grób 28

Grób 29

Tabl. IX. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Groby 26, 28, 29, 30. Żelazo (30:3), reszta – glina.

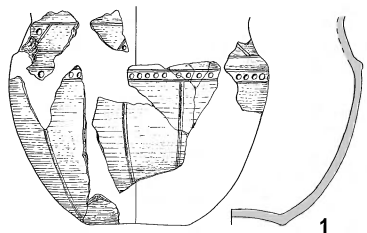
Rys. M. Curyłowa (26:1, 29:2), reszta – L. Kobylińska

Pl. IX. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Graves 26, 28, 29, 30. Iron (30:3), the others – clay.

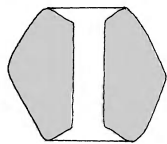
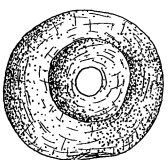
Drawn by M. Curyłowa (26:1, 29:2), the others – L. Kobylińska

Grób 31

0 6 cm
1

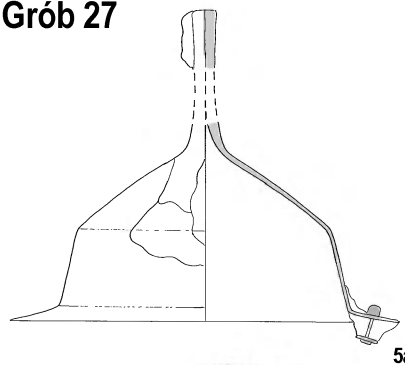

Grób 32

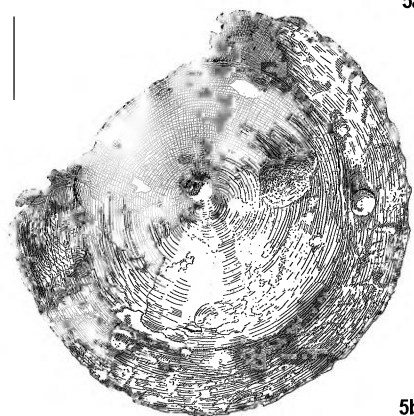

3

Grób 27

5a

5b

0 3 cm
3-5

4

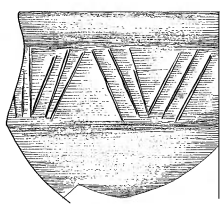

5

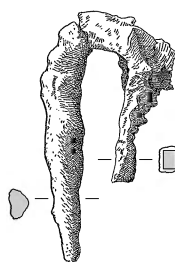

11

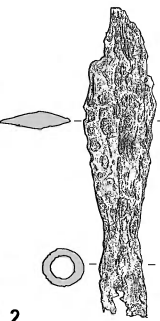
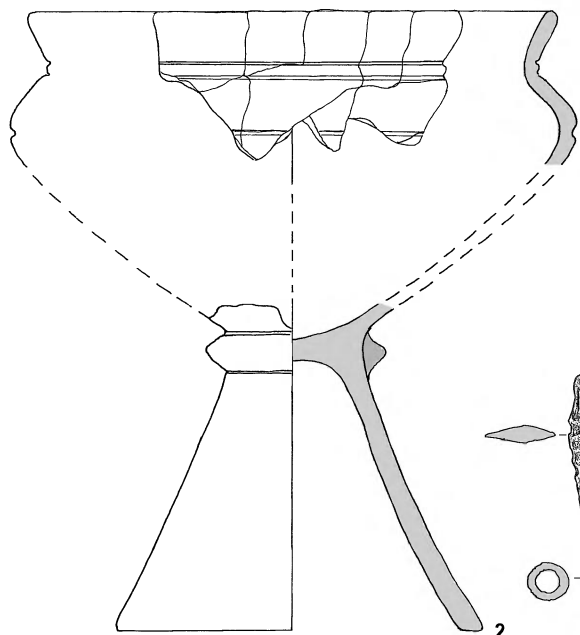
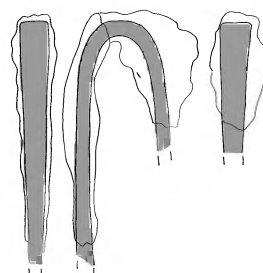
0 3 cm
7.8
0 6 cm
2-6.10.11

3

6

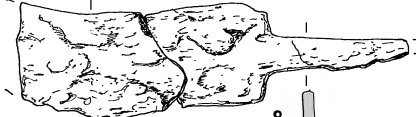

2

4

7

8

10

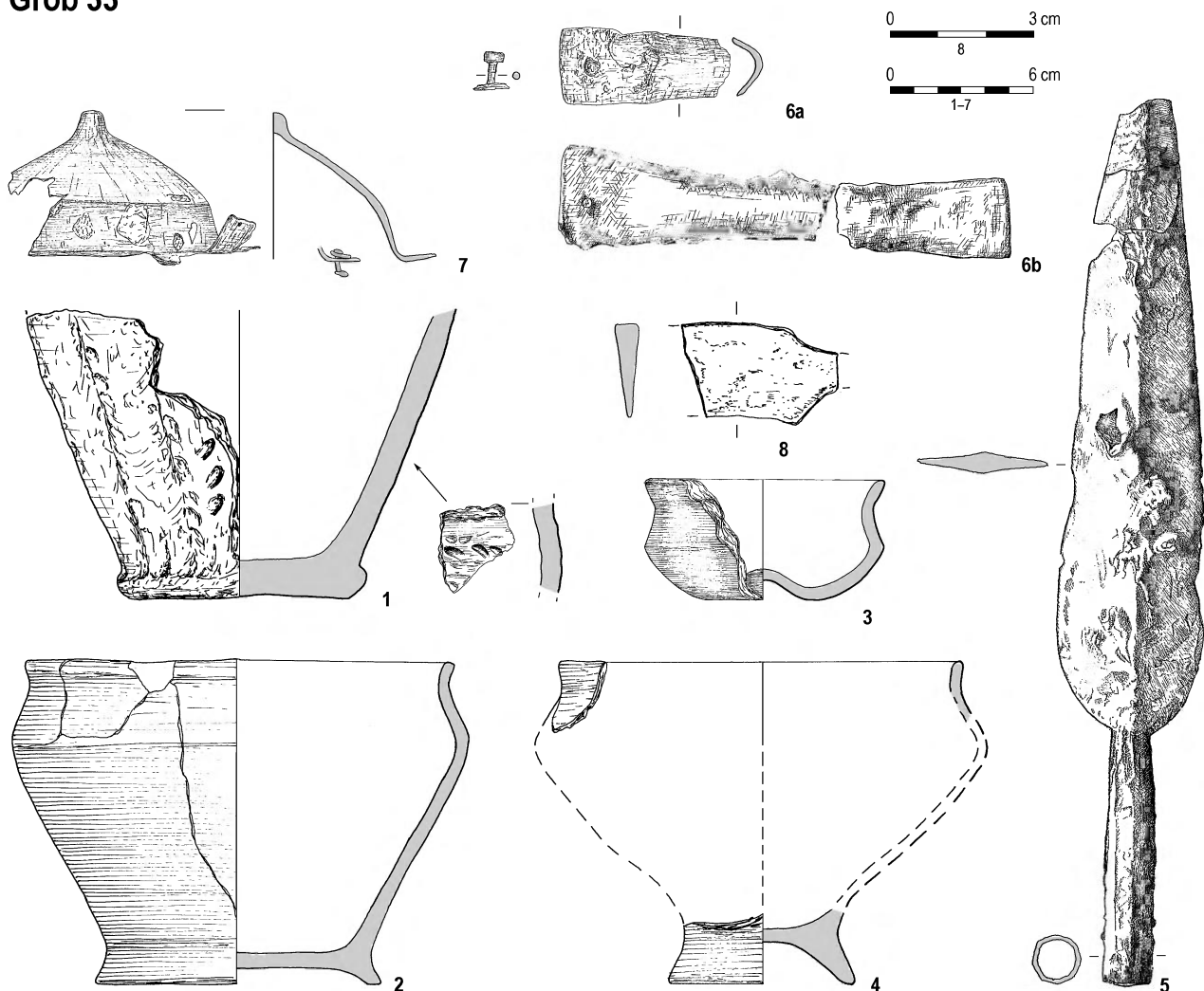
Tabl. X. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Groby 27, 31, 32. Żelazo (27:4-8; 32:4), brąz (32:5), kamień (27:10), reszta - glina.

Rys. G. Nowakowska (27:4), M. Curyłowa (27:7, 32:3), S. Dembiński (27:5b.6), reszta - L. Kobylińska

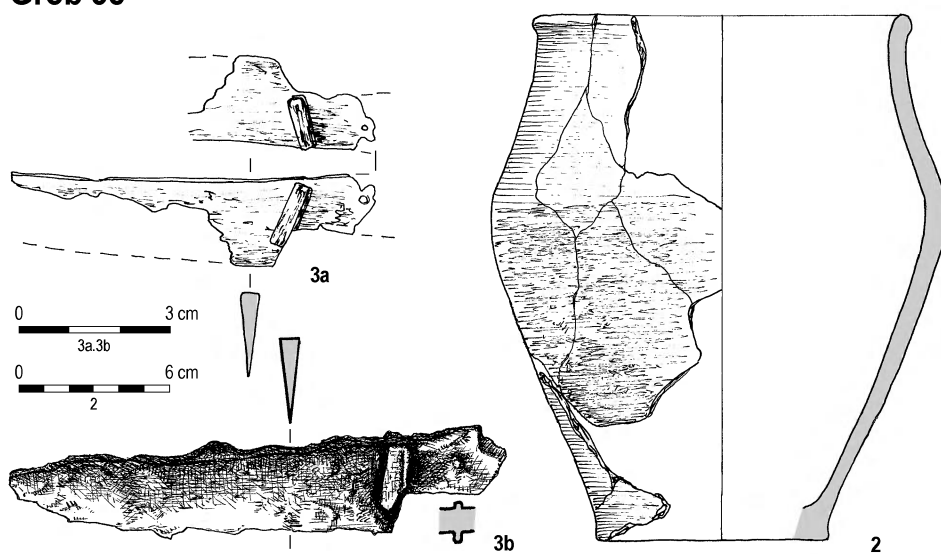
Pl. X. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Graves 27, 31, 32. Iron (27:4-8; 32:4), bronze (32:5), stone (27:10), the others - clay.

Drawn by G. Nowakowska (27:4), M. Curyłowa (27:7, 32:3), S. Dembiński (27:5b.6), the others - L. Kobylińska

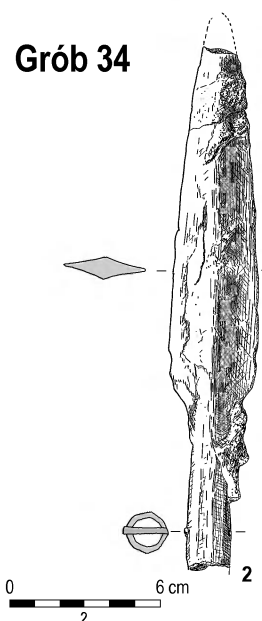
Grób 33

Grób 35

Grób 34

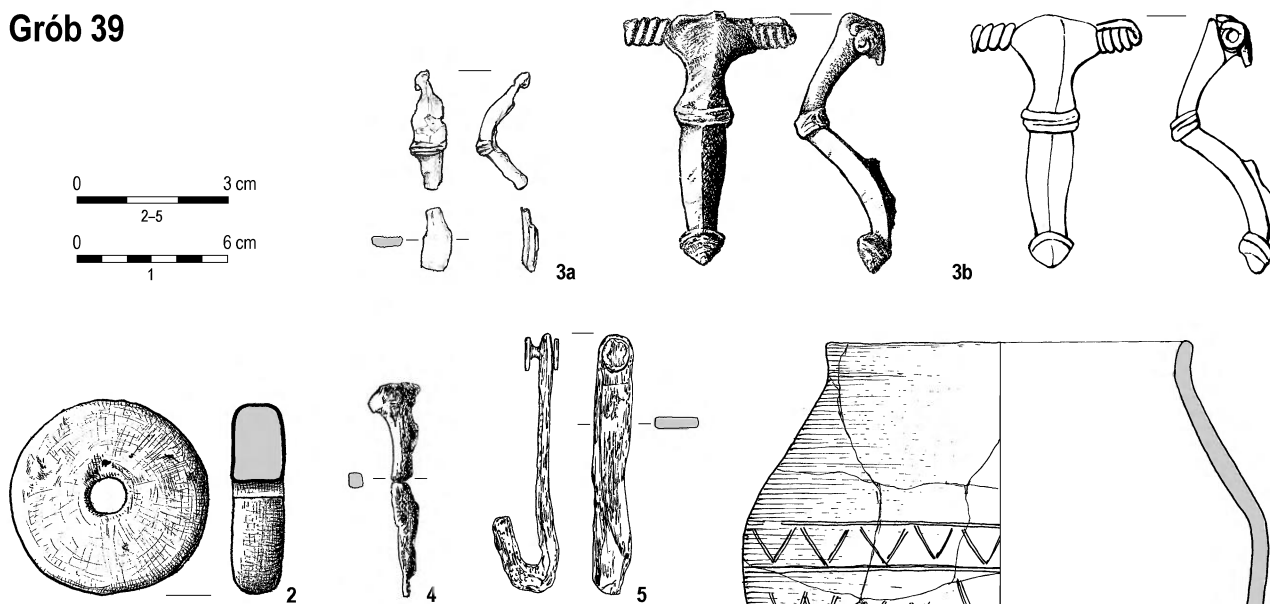
Tabl. XI. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Groby 33, 34, 35. Żelazo (33:5–8, 34:2, 35:3), reszta – glina.

Rys. G. Nowakowska (33:1), M. Curyłowa (33:6b, 34:2), S. Dembiński (33:5, 35:3b), reszta – L. Kobylińska

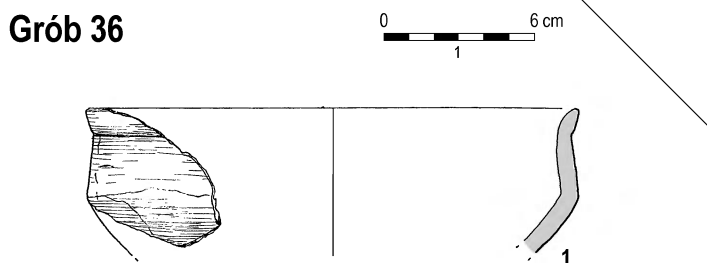
Pl. XI. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Graves 33, 34, 35. Iron (33:5–8, 34:2, 35:3), the others – clay.

Drawn by G. Nowakowska (33:1), M. Curyłowa (33:6b, 34:2), S. Dembiński (33:5, 35:3b), the others – L. Kobylińska

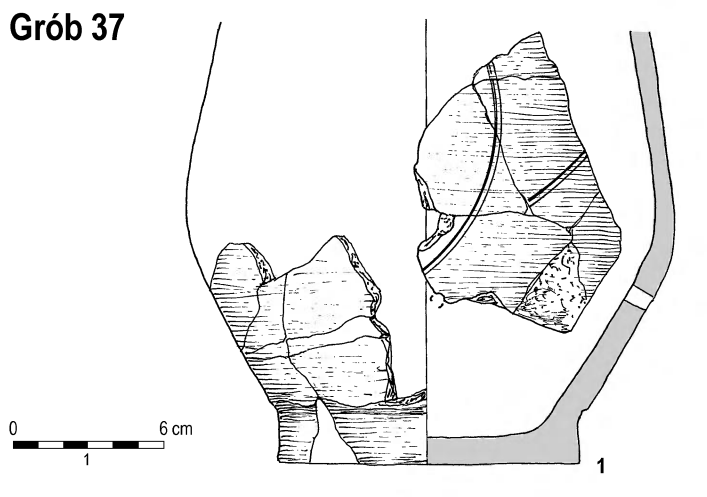
Grób 39

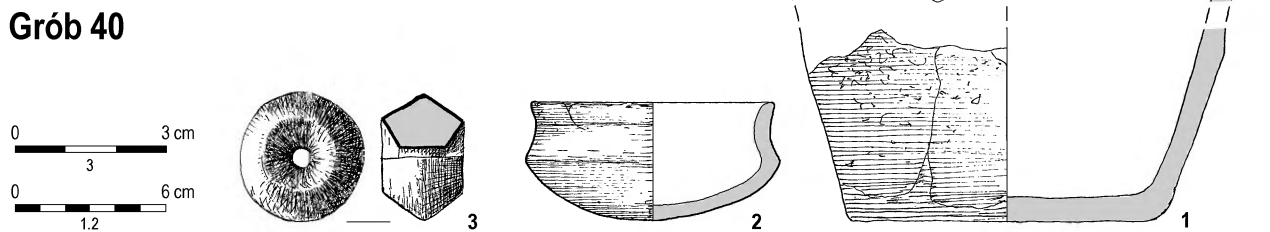
Grób 36

Grób 37

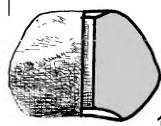
Grób 40

Tabl. XII. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Groby 36, 37, 39, 40, najpewniej grób 39 (39:3a.b). Żelazo (39:4), brąz (39:3), brąz i żelazo (39:5), reszta – glina. Rys. M. Curyłowa lub S. Dembiński (39:2.4, 40:3), A. Potoczny (39:3a), rysownik nieznany (39:3b), reszta – L. Kobylińska Pl. XII. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Graves 36, 37, 39, 40, presumably grave 39 (39:3a.b). Iron (39:4), bronze (39:3), bronze & iron (39:5), the others – glina. Drawn by M. Curyłowa or S. Dembiński (39:2.4, 40:3), A. Potoczny (39:3a), unknown (39:3b), the others – L. Kobylińska

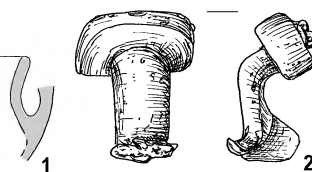
Grób 38

0 3 cm
1

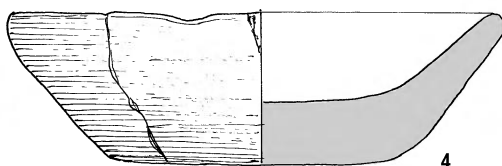
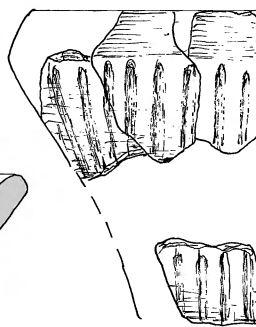
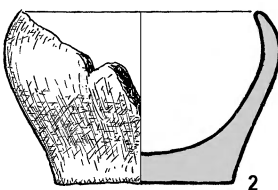
Grób 42

0 3 cm
2
0 6 cm
1

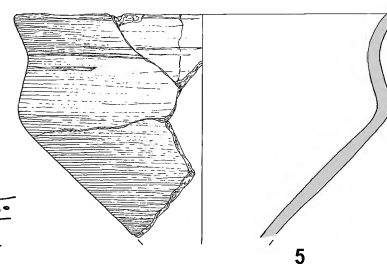
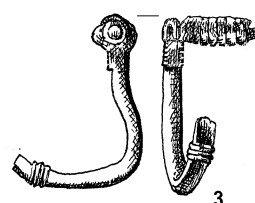
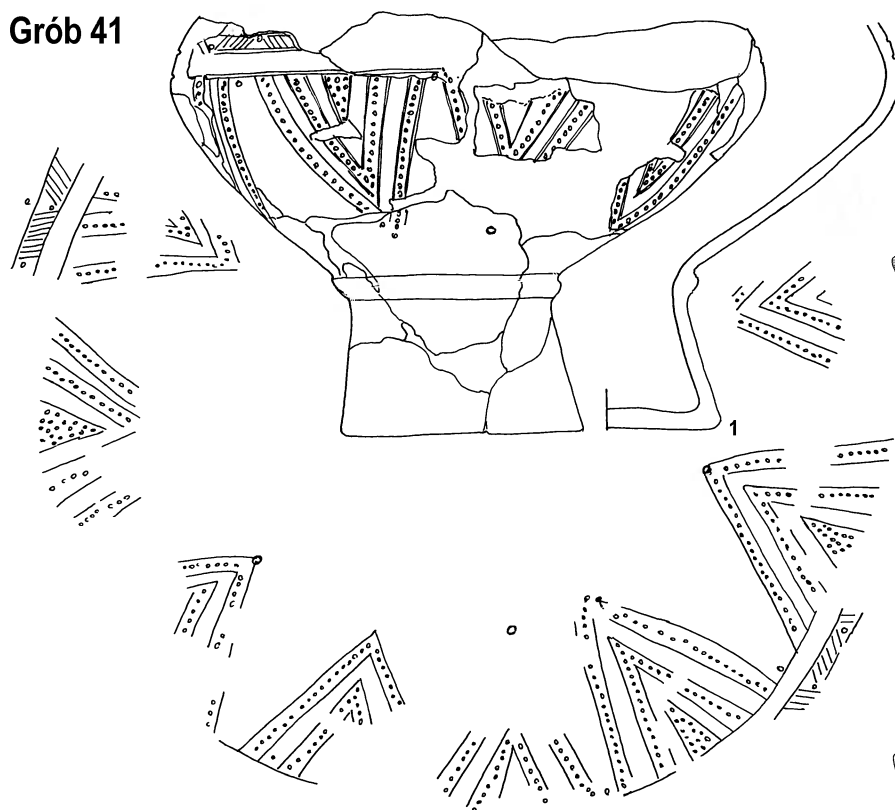

Grób 43

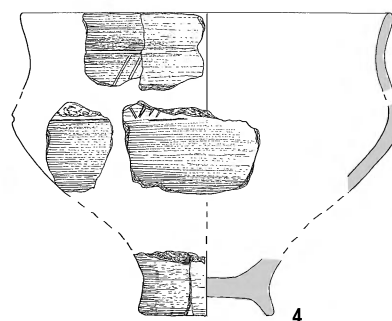
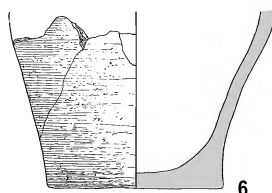
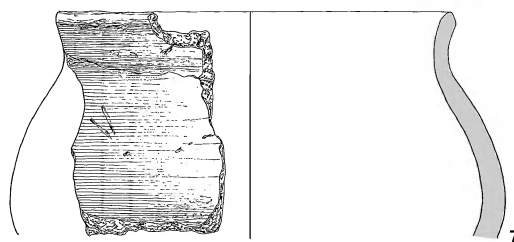
0 3 cm
2.4
0 6 cm
1.5

Grób 41

0 3 cm
3
0 6 cm
1.4-7

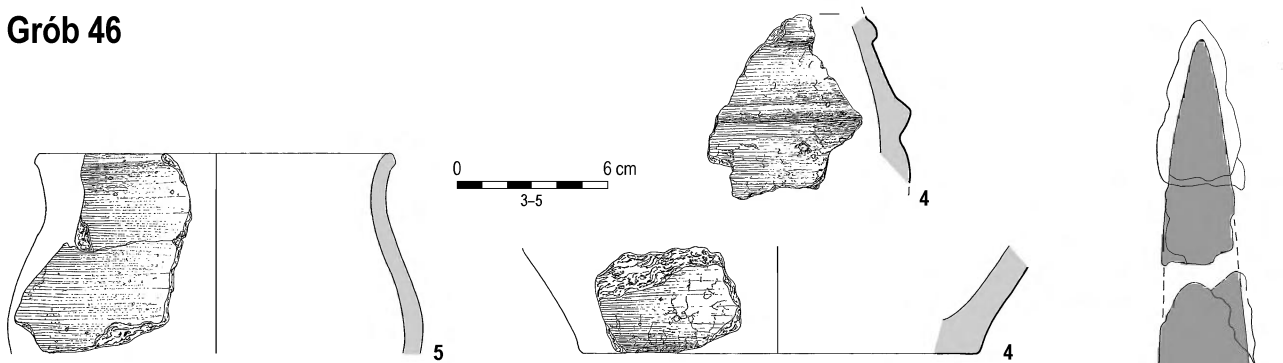
Tabl. XIII. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Groby 38, 41-43. Brąz (41:3), żelazo i srebro (42:2), reszta – glina.

Rys. M. Curyłowa (38:1, 41:3, 43:2), reszta – L. Kobylńska

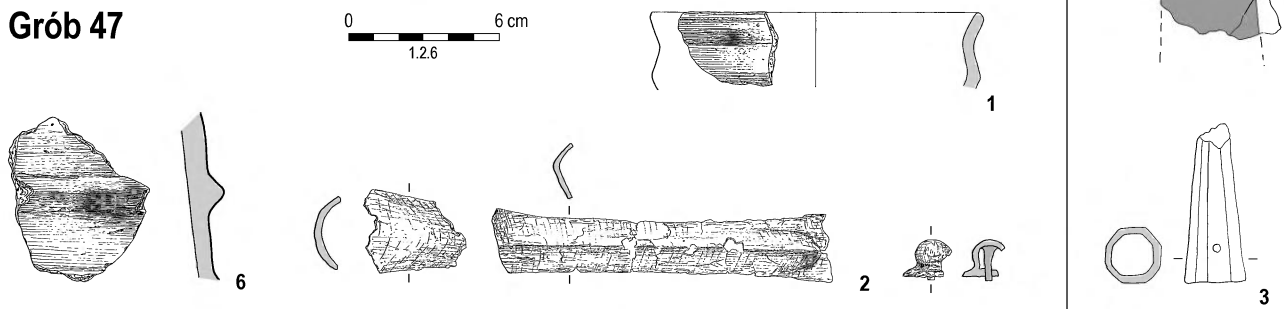
Pl. XIII. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Graves 38, 41-43. Bronze (41:3), iron & silver (42:2), the others – clay.

Drawn by M. Curyłowa (38:1, 41:3, 43:2), the others – L. Kobylńska

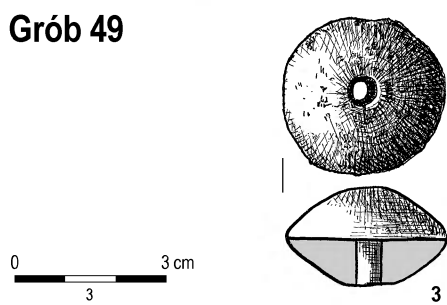
Grób 46

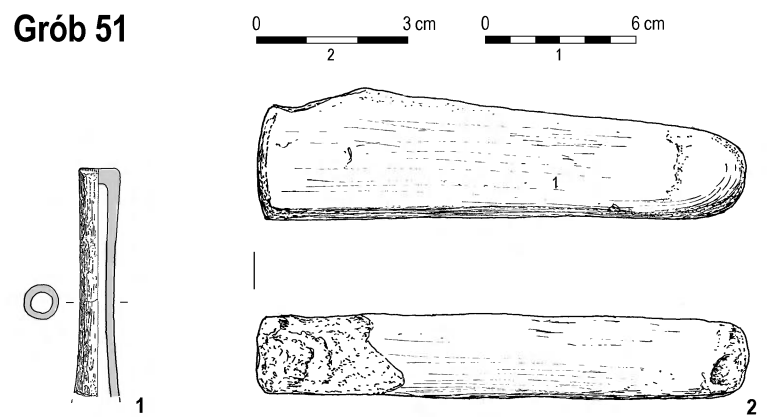
Grób 47

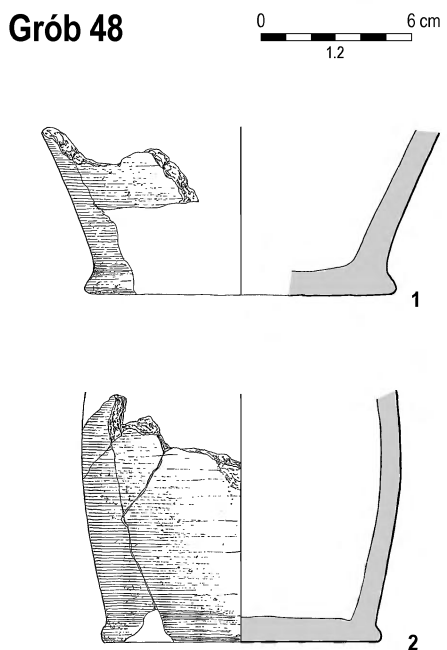
Grób 49

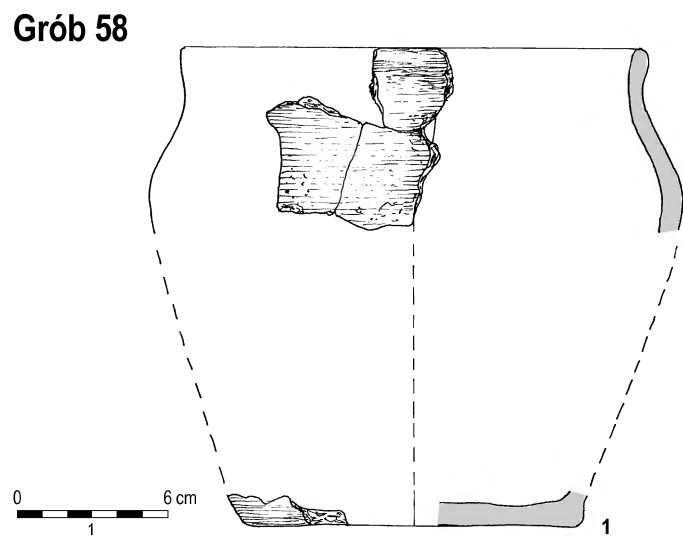
Grób 51

Grób 48

Grób 58

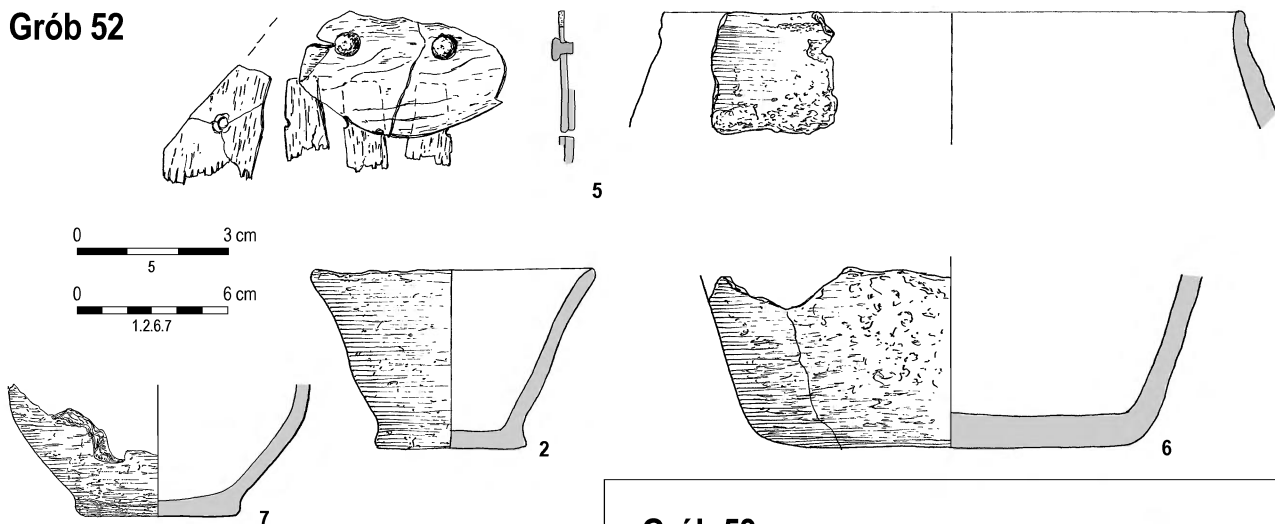
Tabl. XIV. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Groby 46–49, 51, 58. Żelazo (46:3, 47:2, 51:1), kamień (51:2), reszta – glina.

Rys. G. Nowakowska (47:2), M. Curyłowa lub S. Dembiński (49/3), reszta – L. Kobylińska

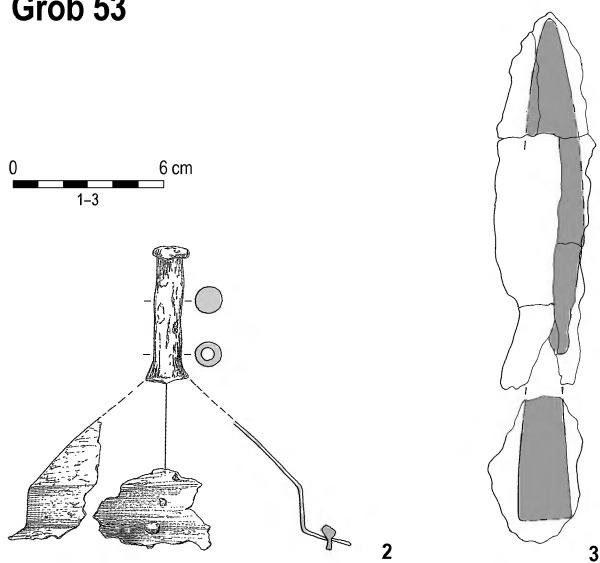
Pl. XIV. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Graves 46–49, 51, 58. Iron (46:3, 47:2, 51:1), stone (51:2), the others – clay.

Drawn by G. Nowakowska (47:2), M. Curyłowa or S. Dembiński (49/3), the others – L. Kobylińska

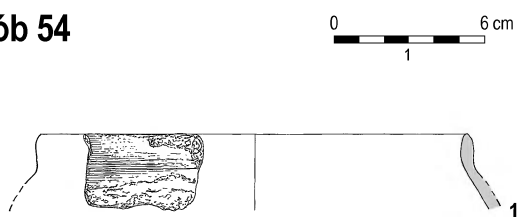
Grób 52

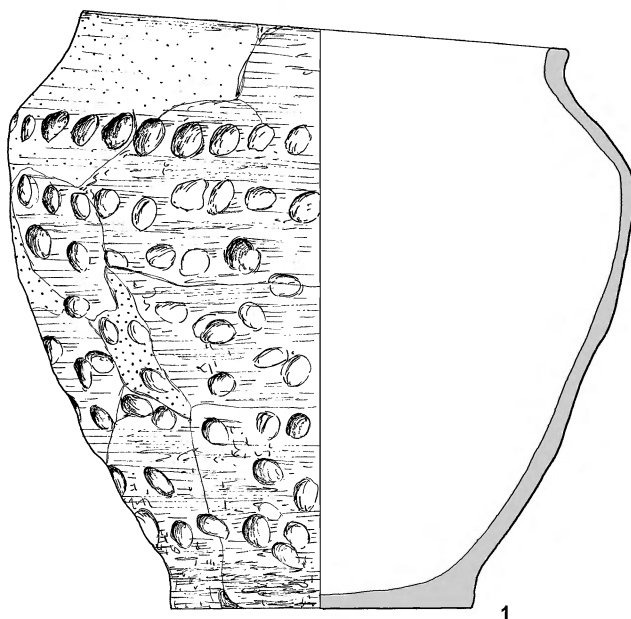
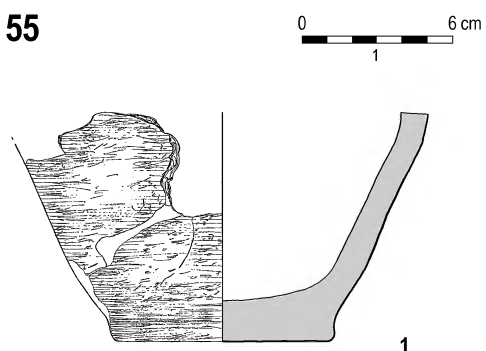
Grób 53

Grób 54

Grób 55

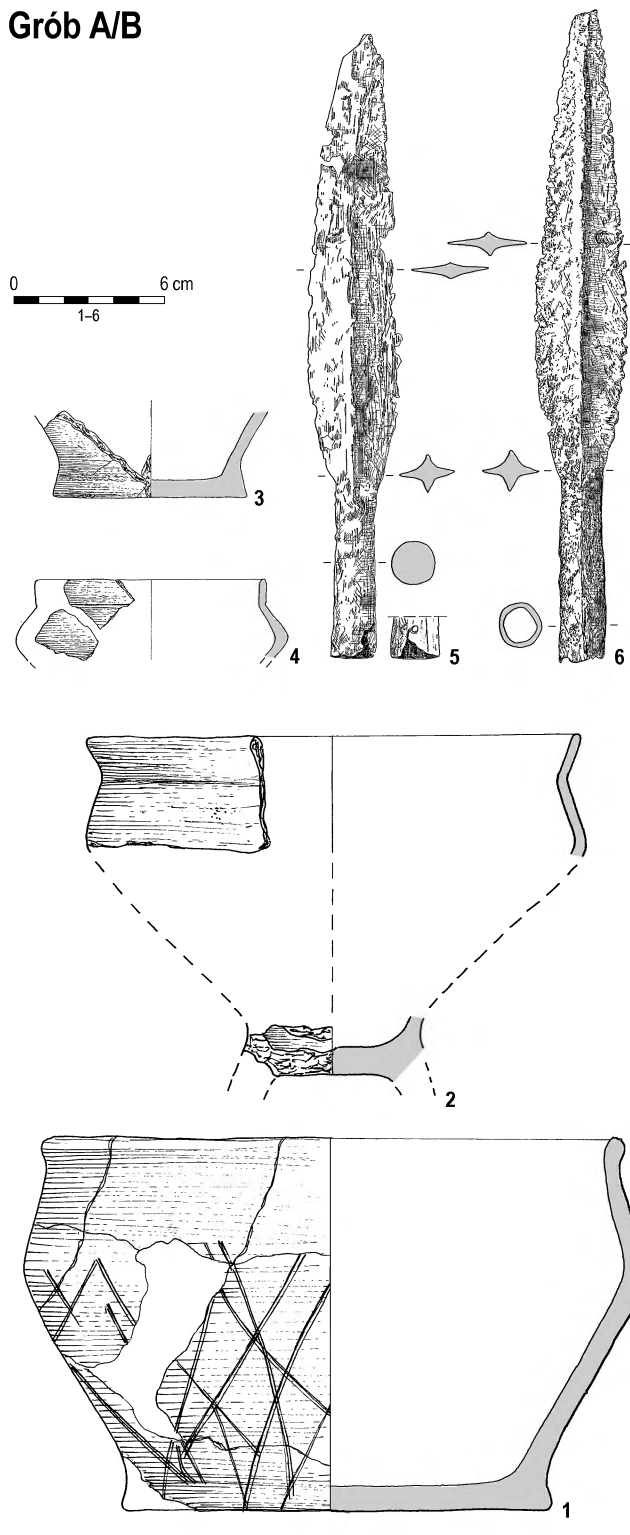
Tabl. XV. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Groby 52–55. Żelazo (53:2.3), kość i żelazo (52:5), reszta – glina.

Rys. L. Kobylińska

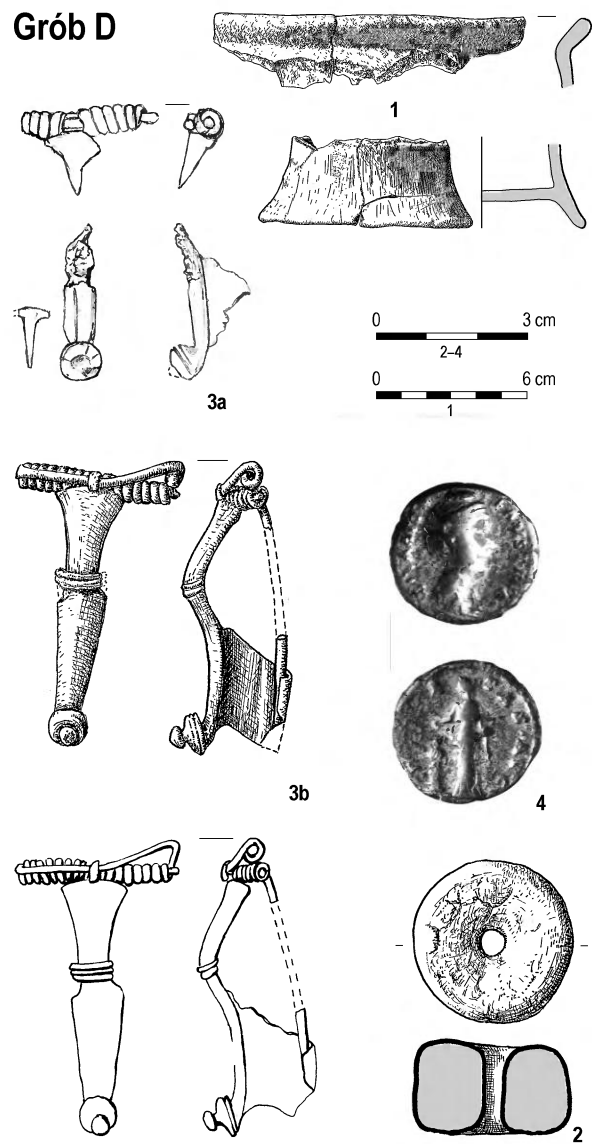
Pl. XV. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Graves 52–55. Iron (53:2.3), bone & iron (52:5), the others – clay.

Drawn by L. Kobylińska

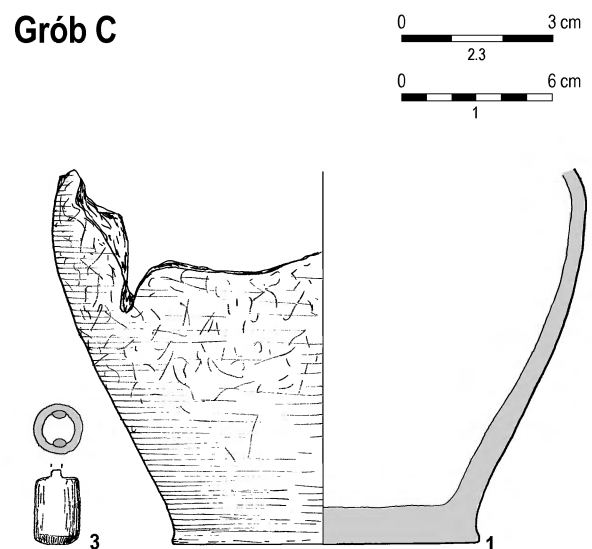
Grób A/B

Grób D

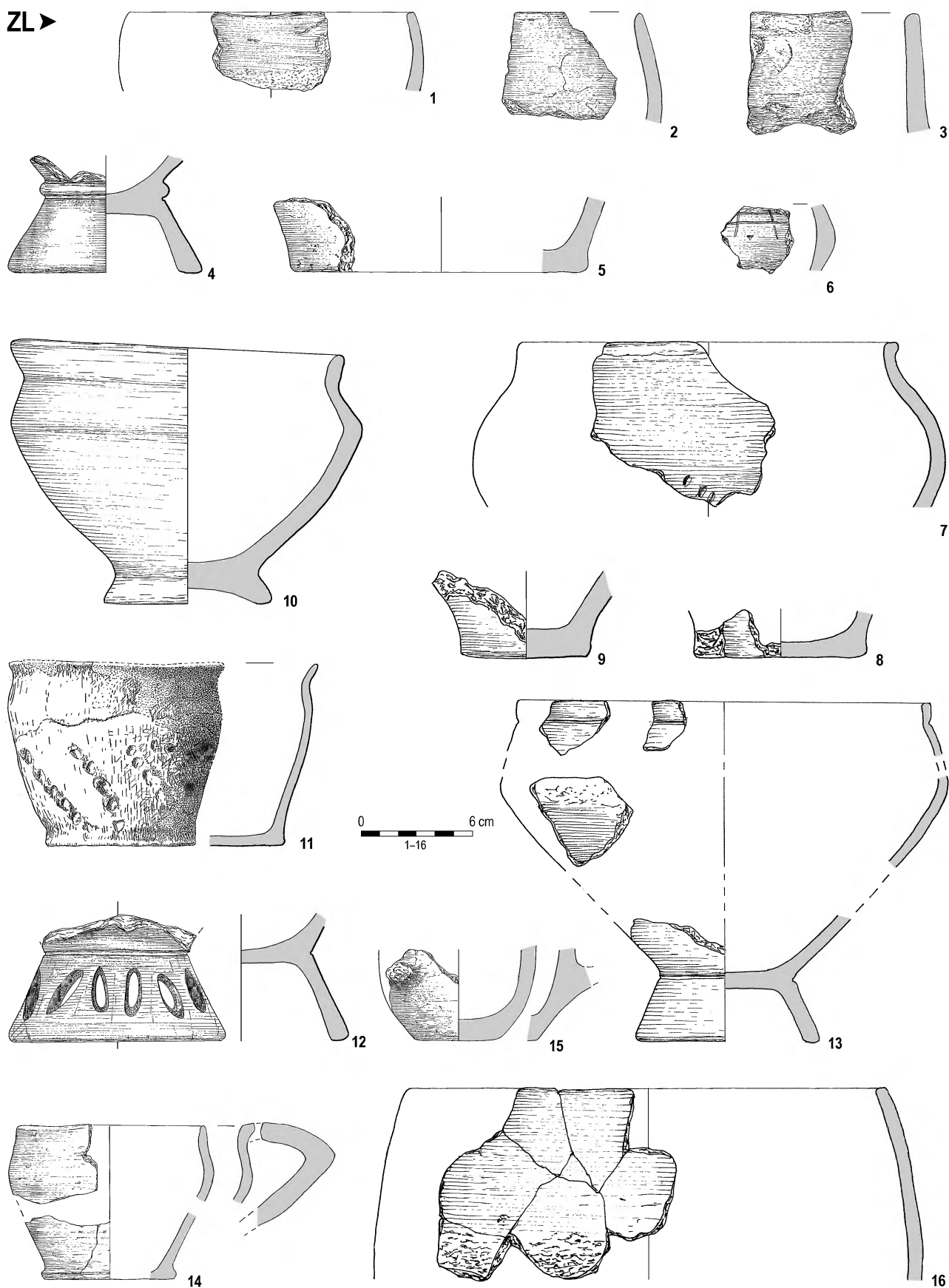

Grób C

Tabl. XVI. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Groby A/B, C, D. Żelazo (A/B:5.6, C:3), brąz (D:3), srebro (D:4), kość (C:2), reszta – glina. Rys. G. Nowakowska (A/B:5.6, C:2), M. Curyłowa (D:1.2), A. Potoczny (D:3a), autor nieznany (D:3b.4), reszta – L. Kobylińska
Pl. XVI. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Graves A/B, C, D. Iron (A/B:5.6, C:3), bronze (D:3), silver (D:4), bone (C:2), the others – clay. Drawn by G. Nowakowska (A/B:5.6, C:2), M. Curyłowa (D:1.2), A. Potoczny (D:3a), unknown (D:3b.4), the others – L. Kobylińska

ZL ▶

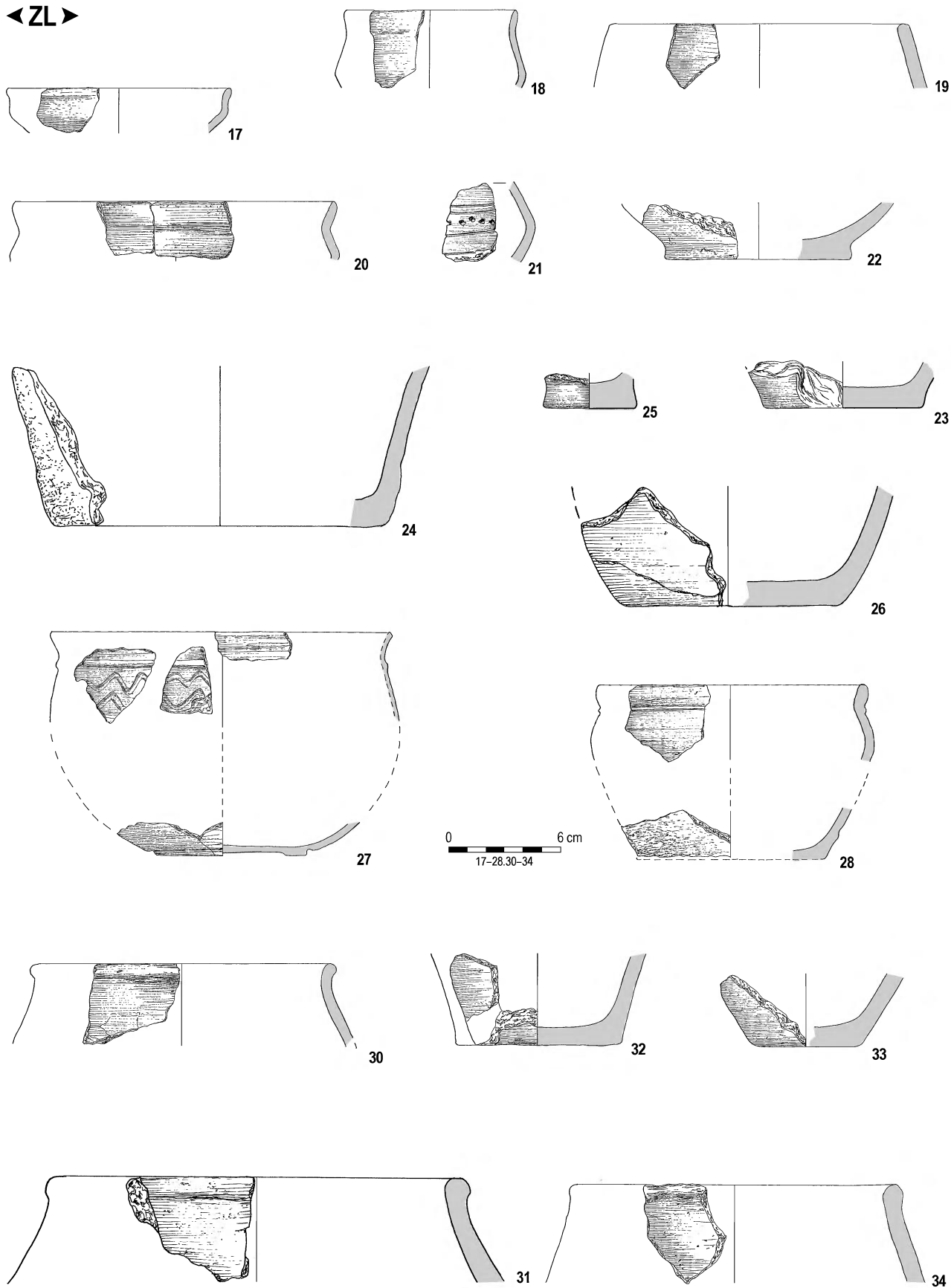
Tabl. XVII. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Znaleźiska luźne. Wszystko glina.

Rys. M. Curyłowa (11, 12), rysownik nieznany (10), reszta – L. Kobylińska

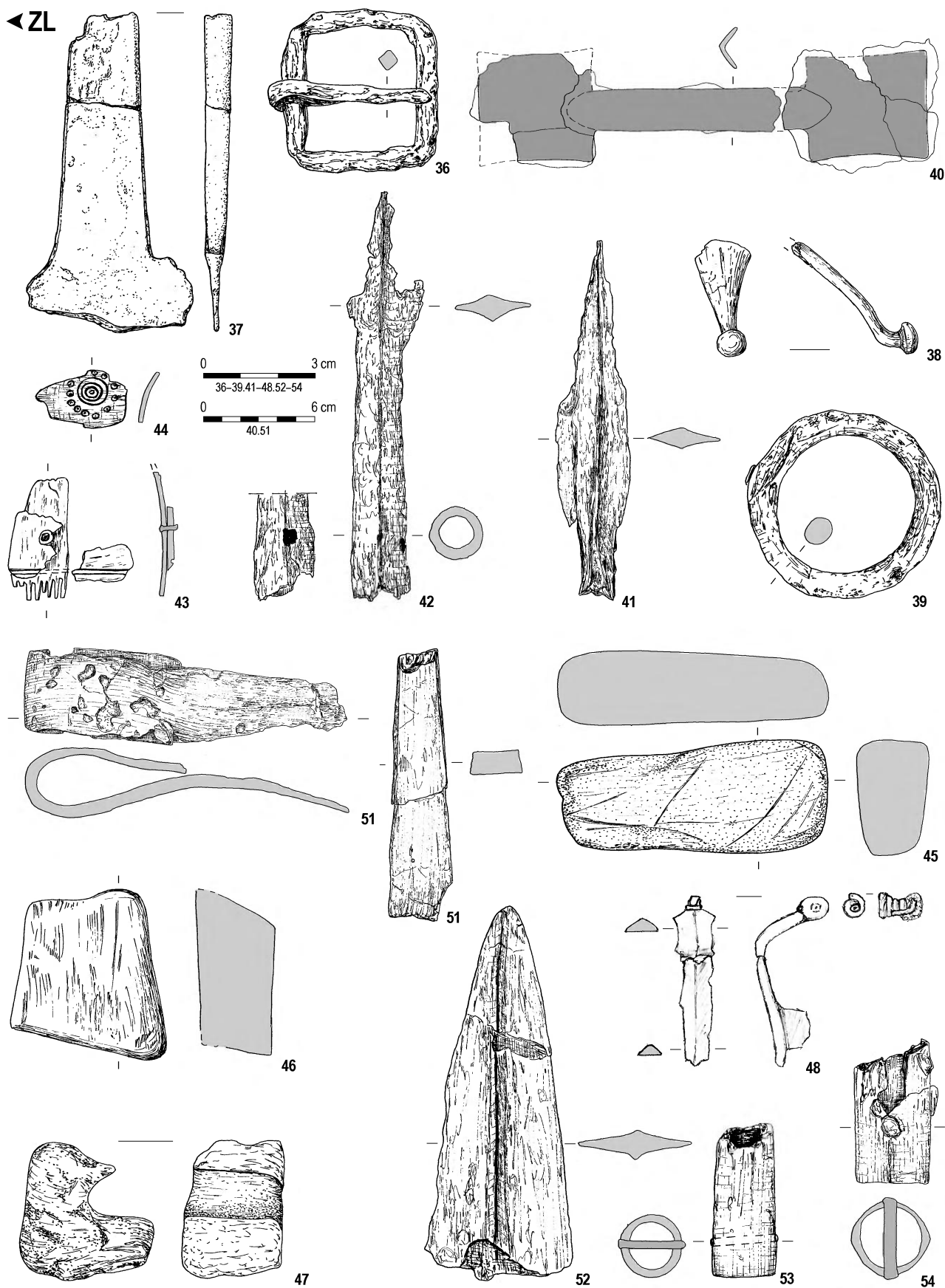
Pl. XVII. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Stray finds. All clay.

Drawn by M. Curyłowa (11, 12), unknown (10), the others – L. Kobylińska

◀ ZL ▶

Tabl. XVIII. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. 1. Znaleźiska luźne. Wszystko glina. Rys. L. Kobylińska
Pl. XVIII. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Stray finds. All clay. Drawn by L. Kobylińska

Tabl. XIX. Wólka Łasiecka, pow. Skierniewice, stan. I. Znaleziska luźne. Żelazo (36–42, 51–54), brąz (48), kość (43, 44), kamień (45, 46), glina (47). Rys. L. Kobylińska (40, 43, 45–47), A. Potoczny (48), reszta – G. Nowakowska
 Pl. XIX. Wólka Łasiecka 1, distr. Skierniewice. Stray finds. Iron (36–42, 51–54), bronze (48), bone (43, 44), stone (45, 46), clay (47).
 Drawn by L. Kobylińska (40, 43, 45–47), A. Potoczny (48), the others – G. Nowakowska

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkswissenschaftlichen Sammlungen des Westpreussischen Provinzial-Museums für das Jahr ...”, Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowowschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	– Materialy i issledovaniâ po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemysł/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SlA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArch	– „Sovetskââ Arheologia” (Советская археология), Moskva
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

